

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Факультет хореографічного мистецтва
Кафедра народної хореографії

НАРОДНИЙ КОСТЮМ
Конспект лекцій

Освітня програма НАРОДНА ХОРЕОГРАФІЯ

галузь знань 02 Культура і мистецтво
спеціальність 024 Хореографія

Харків, 2019

УДК 391(100)(042.4)
Н 30

Друкується за рішенням ради факультету
хореографічного мистецтва
(протокол № 1 від 26.08.19 р.)

Рекомендовано кафедрою народної хореографії
(протокол № 1 від 23.08.19 р.)

Рецензент

Островська Каріна Володимирівна – заслужений працівник культури України, завідувач кафедри народної хореографії факультету хореографічного мистецтва Харківської державної академії культури, доцент.

Укладач:

О. М. Курдупова, старший викладач

Н30

Народний костюм: конспект лекцій для студентів факультету хореографічного мистецтва, що навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Бакалавр», галузь знань 02 Культура і мистецтво, спеціальність 024 Хореографія, Освітньої програми Народна хореографія / Харк. держ. акад. культури; уклад. О. М. Курдупова. – Харків: ХДАК, 2019. – 101 с.

УДК 391(100)(042.4)

© Харківська державна академія культури, 2019

© Курдупова О. М.

ВСТУП

Конспект лекцій з дисципліни «Народний костюм» підготовлено для студентів факультету хореографічного мистецтва, що навчаються освітньо-кваліфікаційним рівнем «Бакалавр», галузь знань 02 Культура і мистецтво, спеціальність 024 Хореографія, Освітньої програми Народна хореографія.

В конспекті лекцій охоплено основний теоретичний матеріал з предмету.

Дисципліна «Народний костюм» є вибірковим компонентом з циклу професійної підготовки бакалаврів. Цей курс є певним етапом у спеціальній підготовці бакалаврів, має важливе практичне значення для професійної діяльності. Має міждисциплінарні зв'язки з курсами «Мистецтво балетмейстера», «Народно-сценічний танець та методика його викладання», «Український народний танець та методика його викладання», «Зразки народної хореографії».

Мета навчальної дисципліни – ознайомлення студентів з основними типами та різновидами складових елементів традиційного українського народного костюму; досконале вивчення особливостей народних костюмів мешканців різних регіонів України; вивчення основних типів та різновидів складових елементів традиційного народного костюму XIX ст. окремих країн і народів; ознайомлення із основними прийомами сучасної сценографії; формування практичних навичок по розробці та створенню ескізу танцювального костюму та ескізу оформлення сцени.

Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач:

- здатність аналізувати національний одяг, тобто визначати характерні особливості силуету фігури, крою деталей, декору тощо;
- здатність реалізовувати просвітницькі проекти з метою популяризації національного одягу, як частину матеріальної та духовної культури народу, в широких верствах суспільства;
- здатність здійснювати на достатньому художньому рівні ескізи танцювальних костюмів, зберігаючи важливі національні характеристики народного вбрання;
- здатність самостійно вивчати особливості народних костюмів та сценічних танцювальних костюмів.

Програмні результати навчання:

- демонструвати знання, набуті в процесі навчання, щодо особливостей національних костюмів різних країн;
- уміти розробляти ескізи танцювальних костюмів;
- уміти аналізувати народні костюми, тобто знаходити характерні особливості силуету фігури, крою деталей, декору тощо;
- застосовувати теоретичні знання основних прийомів сценографії при виконанні практичних завдань з дисципліни «Мистецтво балетмейстера»;
- стилізувати історичний, народний та сучасний побутовий одяг для створення сценічного варіанту танцювального костюму;
- мати навички аналізу та визначення декораційних систем та декораційних прийомів.

ЗМІСТ

Розділ 1. Народний костюм XIX ст. різних регіонів України

- Тема 1. Функції, класифікація та етнографічні ознаки народного костюму**
- Тема 2. Тема 1. Художні особливості українського костюму**
- Тема 3. Основні різновиди компонентів українського вбрання**
- Тема 4. Традиційне вбрання запорізьких козаків**
- Тема 5. Народний костюм Центрального регіону України**
- Тема 6. Народний костюм Слобожанщини**
- Тема 7. Народний костюм Поділля**
- Тема 8. Народний костюм Українського Полісся**
- Тема 9. Народний костюм Карпатського регіону України**
- Тема 10. Народний костюм південного регіону України**

РОЗДІЛ 2. Народний костюм XIX ст. різних країн і народів.

- Тема 11. Російський народний костюм.**
- Тема 12. Білоруський народний костюм.**
- Тема 13. Польський народний костюм.**
- Тема 14. Угорський народний костюм.**
- Тема 15. Молдавський народний костюм.**
- Тема 16. Іспанський народний костюм.**
- Тема 17. Циганський народний костюм.**
- Тема 18. Грузинський народний костюм.**
- Тема 19. Кримсько-татарський народний костюм.**
- Тема 20. Болгарський народний костюм.**
- Тема 21. Єврейський народний костюм.**
- Тема 22. Народний костюм різних країн XIX ст.**
- Тема розглядається на семінарському занятті № 1.

РОЗДІЛ 3. Сценічне оформлення хореографічної вистави.

- Тема 23. Сценографія та її роль в комплексі виразних засобів хореографічної вистави.**
- Тема 24. Основні етапи розвитку театральної сцени та її обладнання.**
- Тема 25. Обладнання та термінологія сучасної театральної сцени.**
- Тема 26. Основні правила сценічного оформлення хореографічного твору.**
- Тема 27. Танцювальний костюм: загальна характеристика та історичний розвиток.**

Розділ 1. Народний костюм ХІХ ст. різних регіонів України

Тема 1. Функції, класифікація та етнографічні ознаки народного костюму

План

1. Визначення терміну «Народний костюм».
2. Теорії походження одягу.
3. Фактори, що впливають на формування та розвиток народного костюму.
4. Функції народного одягу.
5. Класифікація традиційного народного одягу.
6. Етнографічні ознаки народного костюма.
7. Складові частини костюму.

Народний костюм – це комплекс традиційного селянського одягу, що склався в період завершення феодальної епохи і переходу до капіталістичної. Цей період характеризується розквітом домашнього селянського виробництва, високим рівнем розвитку всіх видів народної творчості та стійкістю форм селянської одягу. Всі елементи народного костюма, що виникли в різні історичні епохи на національній основі і запозичені у інших народів, з плином часу об'єдналися і утворили своєрідний тип одягу, характерний тільки для даної етнічної спільності.

Протягом усього свого розвитку одяг був відображенням світогляду окремої людини, нації, суспільства, демонстрував відношення людей до різних зовнішніх явищ, залежав від звичаїв, обрядів, вірувань і т. д. Крім цього, в одязі втілюються художньо-естетичні погляди і смаки людей, що робить одяг вагомою частиною прикладного мистецтва. Відповідно, дослідження такого виду матеріальної культури, як одяг, допомагає у вивченні духовної культури народу.

Одним з основних питань при вивченні народного одягу як явища історичного є його походження. Цілий ряд концепцій ґрунтується на ідеї виникнення одягу з прикрас, пов'язаних з мотивами моралі, магії і т. п. З іншого боку існують гіпотези про походження одягу, які акцентують увагу на захисні функції одягу, пов'язані з природно-географічними умовами, культурно-господарською та громадською діяльністю людини. Перебуваючи в постійному розвитку, одяг демонструє зміни соціально-економічних умов життя народу, в тому числі характер трудової діяльності і рівень технічного прогресу.

Аналіз специфіки та етнокультурної спільності костюма певного народу з костюмами інших націй допомагає краще зрозуміти етнічні процеси, які відбувалися в різні історичні періоди.

У процесі свого розвитку народний костюм видозмінювався, в його зовнішній вигляд привносились нові елементи, і поступово складався найбільш зручний варіант одягу, який найкращим чином відповідав не тільки природно-кліматичним умовам, призначенню і т. п., але і національному характеру певного народу.

Фактори, що впливають на формування та розвиток народного костюму:

- Природно - географічні умови;
- Основні типи господарської діяльності;
- Рівень економічного розвитку;
- Естетичний ідеал краси;
- Етичні та релігійні норми;
- Мода.

Функції народного одягу

1. Захисна функція – безпосередньо пов'язана з географічними та кліматичними особливостями конкретного району Земної кулі. В даному випадку одяг служить для захисту від впливу навколишнього середовища.

2. Магічна (талісман, охоронна) функція – відображала світогляд первісної людини, «допомагала» людям в боротьбі з незрозумілими силами природи. Не знаючи як пояснити явища навколишнього світу, люди часто наділяли окремі елементи свого побуту, в тому числі і одяг, певними магічними властивостями. Особливо стійкою ця функція була тому, що одяг безпосередньо пов'язаний з тілом людини, яке нібито є носієм або провідником магічної сили. Магічна функція, яка простежується в народному одязі протягом майже всієї його історії, свідчить про дуже давнє походження тих чи інших елементів костюму. Наприклад, жіночі головні убори. Майже у всіх народів вони виконували магічну, охоронну функцію. Люди усвідомлювали, що саме «головою» вони розуміють навколишній світ і впливають на нього, в тому числі і на свідомість, психіку, духовний світ інших людей. Тому за допомогою головних уборів вони прагнули захистити себе від злих чар. Такими оберегами слугували, зокрема, стрічки, вінки з квітів в українському народному вбранні.

3. Естетична функція – залежить від певних уявлень людей про красу людини. Кожна історична епоха пропонувала свій естетичний ідеал краси і за допомогою одягу прагнула наблизити тіло людини до цього ідеалу.

4. Етнічна функція – характеризується проявом в одязі певних ознак, притаманних тієї чи іншій етнічній групі або національності.

5. Соціальна функція – розвивалася в процесі соціально-економічної еволюції суспільства, пов'язана вона з появою класів і майнового розшарування суспільства.

6. Статевовікова функція – пов'язана не тільки з фізіологією людського тіла, а й з характером діяльності різних за віком і статтю людей і відповідно – з їх становищем у суспільстві.

Класифікація традиційного народного одягу

1. Розподіл одягу в залежності від статі людини на чоловічий та жіночий одяг. Кожна з цих груп в свою чергу ділиться залежно від віку людини. Наприклад, жіночий одяг поділяється на одяг для дівчаток, молодих дівчат, заміжніх жінок, літніх жінок. Чоловічий одяг поділяється аналогічно. Дитячий костюм, як правило, майже повністю повторював дорослий (в крої і орнаментатії), але складався з меншої кількості предметів, був менш складним у виготовленні.

2. Розподіл одягу на групи в залежності від розташування на тілі деталей костюму.

Тут виділяються наступні групи: натільний одяг, поясний одяг (спідниці та брюки), нагрудний одяг (без рукавів – типу жилета, з рукавами – типу кофти або курточки), верхній одяг (плащеподібна – осіння - весняна, хутряна – зимова), взуття (до цієї групи можна віднести і різні допоміжні види утеплення і захисту ніг), головні убори.

3. Розподіл одягу в залежності від призначення: повсякденна, робоча, святкова, обрядова.

- Повсякденний одяг для роботи по дому і в полі виготовлявся з простих тканин і прикрашався скромно.

- Робочий одяг був простим у виготовленні без великої кількості прикрас. Для окремих видів праці шили спеціальний робочий костюм.

- Святковий одяг завжди був складним з більшого числа предметів, його частіше шили з дорогої тканини, рясніше прикрашали. Святкове вбрання мало свою регламентацію. Один костюм носили у недільні дні, інший – у великі, так звані, «річні» свята. Такий одяг як

«жнивна сорочка» у слов'ян, по суті своїй робочий, зараховувалася в групу святкового і декорувалася особливо пишно. Святкове вбрання часто піддавалося впливу міської моди;

- Обрядовий одяг довше зберігав старовинні форми. До обрядових костюмів відносяться костюм «засватаної» дівчини, весільний, поховальний і т.п.

Незалежно від призначення одяг завжди підкреслював сімейні та вікові відмінності. Наприклад, у південних районах Росії єдиним літнім одягом дівчаток до 14-15 років була сорочка, дівчата носили полотняну спідницю «поділ»; в костюмі молодих жінок переважали яскраві кольори, в костюмі літніх – темні; особливий костюм або будь-які його частини, наприклад, кокошник, були властиві для молодих жінок першого року заміжжя або до народження першої дитини.

Як в складі, так і в використанні декоративних матеріалів, в народному костюмі простежується соціальний фактор. У гардеробі заможних селян були костюми з дорогих покупних тканин з великою кількістю прикрас. У бідних сім'ях переважали тканини домашнього виготовлення, як прикраси використовувалися вишивка, стеклярус, бісер, фарбовані пір'я, живі і сухі квіти і т.п.

Етнографічні ознаки народного костюма

1. Матеріал, з якого виготовляють одяг. Залежно від способу виготовлення, тканина може бути домотканого або фабричною, в залежності від сировини матеріал для одягу може бути бавовняним, лляним, вовняним, конопляним, шовковим, змішаним натуральним, шкіряним, синтетичним і т.п., в залежності від техніки виготовлення матеріал може бути плетеним, в'язаним, тканим, валяним і т.д .

2. Крій (форма окремих шматків тканини).

3. Колір.

4. Орнаментальні мотиви та колорит оздоблення.

5. Розміщення декору.

6. Способи носіння та поєднання деталей одягу в комплекс.

7. Комплексність – обов'язкова наявність певних компонентів в костюмі в залежності від його призначення. Для кожної побутової ситуації існував певний комплекс деталей одягу. Деталі костюма варіювалися залежно від характеру праці, звичаїв, обрядів, сезону. В особливо урочистих випадках, наприклад, на весілля, вдягали весь комплекс, підкреслюючи майновий, сімейний стан людини і його вік.

Складові частини костюму: деталі одягу (натільний, поясний, нагрудний, верхній одяг), взуття, головні убори, пояси, прикраси, доповнення (сумки, віяла, вінки і т.д.). Важливими складовими загальної композиції костюма є зачіски і макіяж.

Питання для самостійної роботи:

1. Дайте визначення терміну «Народний костюм».
2. Які існують теорії походження одягу?
3. Назвіть фактори, що впливають на формування та розвиток народного костюму?
4. Які функції виконує народний костюм?
5. Яка існує класифікація народного одягу?
6. Які етнографічні ознаки має народний костюм?
7. Назвіть складові частини костюму.

Література: основна: 8, 9, 12, 16; додаткова: 28, 36.

Тема 2. Художні особливості українського костюму.

План

1. Виразні засоби українського народного костюму.
2. Естетичні властивості матеріалів одягу.
3. Поєднання різнохарактерних та різнофактурних матеріалів як художній засіб.
4. Народні способи орнаменталізації тканин в українському одязі.
5. Різновиди української вишивки.
6. Орнаментальні мотиви та колорит оздоблення.

Поняття «Художні особливості традиційного костюма» співпадає з етнографічними ознаками народного одягу і включає в себе такі складові:

1. Естетичні властивості матеріалів одягу: колір та його художньо-емоційне сприйняття; барвники; народні прийоми фарбування; поєднання різнохарактерних та різнофактурних матеріалів як художній засіб; народні способи орнаменталізації тканин: декоративне ткання, вибійка, вишивка.

2. Прийоми формоутворення основних компонентів убрання; крій, пропорції.

3. Способи нанесення декору безпосередньо на одяг (нашивні прикраси).

4. Орнаментальні мотиви та колорит оздоблення.

5. Розміщення декору.

6. Народні композиційні прийоми створення комплексів одягу; способи поєднання та носіння компонентів убрання.

Естетичні властивості матеріалів одягу. Колір та його художньо-емоційне сприйняття; барвники; народні прийоми фарбування.

Важливою етнічною, соціальною, естетичною ознакою був колір матеріалів, котрі використовувалися для народного одягу. Виконуючи декоративну функцію, колір, як і орнамент, виступав засобом вираження народного світогляду, психології, смаку, підкреслював буденність або святковість одягу, виділяв обрядовий одяг, передавав статовікові градації. Колір був своєрідною образною мовою, втілюючи поняття чистоти, благородства, сили, довголіття, родючості, символізував людські почуття: радість, сум, кохання тощо. Колір народного одягу перебував у гармонії з навколишньою природою, відбиваючи такі усталені уявлення, пов'язані з нею, як білий світ, червоне сонце, чорна ніч і т. ін.

Основне тло у традиційному костюмі українців – натуральні кольори саморобних матеріалів. Кольорову тканину та прядиво селяни одержували або самі, фарбуючи їх у домашніх умовах, або ж, віддаючи ремісникам (красильникам, синильникам, вибійникам, дубильникам). Колір сукна визначався місцевими традиціями, залежав від призначення одягу, добробуту хазяїна та певною мірою зумовлювався породою овець. Найціннішим вважалося сукно з білої спеціально митої вовни. Чорний колір навіть зовсім нового пояркового сукна мав коричневий відтінок, а після недовгого носіння поступово прибирав більш світлі тони.

Натуральний білий колір овчини для нагольних кожухів характерний для всієї України. Разом із тим широко побутували кожухи, пофарбовані шляхом дублення (обробка корою дуба) у різні відтінки коричневого. Основними кольорами хутра були чорний та коричневий. Сіре хутро використовували для прикрашення кожухів переважно на території Київщини.

На Центральній Київщині, Чернігівщині та Полтавщині вживали фарбовану шкіру. З червоної та жовтої шкіри – сап'яну – шили жіночі чоботи, нею прикрашали (обшивали, використовували для аплікації) кожухи.

Пофарбоване у різні кольори саморобне прядиво застосовували для багатоколірних орнаментованих тканин, поясів, а також для оздоблення (вишивальні нитки, шнури, тасьма, китиці). Фарбники були місцеві, натуральні, рідше куповані, привізні. За природні фарбники

правили комахи (кошениль, червець), настої кори, трав, плодів, листя та пелюсток квітів із додаванням хлібного квасу та деяких доступних хімікатів – мідного купоросу, квасців тощо. Для одержання червоної фарби здавна використовували і коріння морени.

Починаючи з другої половини XIX ст. натуральні природні фарбники поступово замінюються аніліновими, що суттєво вплинуло на кольори однотонних та узорних тканин і вишивок. Проте з переходом на фабричні матеріали колір залишається важливою етнолокальною ознакою; і до сьогодні селяни використовують в одязі матеріали, що зберегли традиційний місцевий колорит.

Поєднання різнохарактерних та різнофактурних матеріалів як художній засіб. Наприкінці XIX — на початку XX ст. в українському народному одязі поєднувалися різні за структурою, кольором та малюнком матеріали, як саморобні, так і промислового виробництва, що створювало неповторний зоровий ефект.

Структурно-художні особливості саморобних матеріалів залежали від обробки сировини, від фарбників, а також способів прядіння, в'язання, плетіння, ткання. Поряд із саморобними особливе місце в народному одязі займали матеріали, що завозилися з інших країн, або ж місцевого виробництва. Дорогі привізні тканини майже до другої половини XIX ст. слугували для оздоблення селянського одягу або використовувалися для окремих елементів святкового комплексу (керсеток, запасок, очіпків).

Народні способи орнаментатії тканин.

Український одяг декорувався різноманітними способами: тканням, вибійкою, вишивкою, нашивками. Три перших способи пов'язані з нанесенням орнаменту на тканину.

Декоративне ткання. Малюнок на тканину наносився безпосередньо під час ткання.

Вибійчасті тканини виготовляли вдома, на ярмарках чи в селах майстри-вибійники. Вибійка виконувалася двома техніками: верхнього і резервного (кубового) вибивання; іноді застосовували комбінації обох технік.

Для виготовлення вибійки необхідні були різьблені з обох боків дошки, шкіряні подушечки (грибки, толочки), якими наносили фарбу, розтерту на олії, а також валок чи палиця. Дрібні мотиви орнаменту вибивали за допомогою металевих пластинок чи цвяшків, які вставляли в дошку.

Простішою і більш давньою була техніка верхнього вибивання, при якій різьблену дошку, змазану фарбою, накладали на полотно. Зверху її придавлювали іншою дошкою та били довбенькою або качали валиком, аби «взялася» фарба.

Рідше виготовляли вибійку резервною (кубовою) технікою. При цьому використовували не фарбу, а спеціальну масу (набійку, вапно), яка правила за резерваж. Нанесена на полотно за допомогою різьблених дощок, вона оберігала тканину від фарби (місця, покриті вапном, залишалися білими). Друга назва цієї техніки виникла тому, що фарбування тканини відбувалося у великих бочках – кубах.

Орнамент вибійок був геометричний, рослинний, рідше – анімалістичний. Геометричний орнамент складався з поздовжніх смуг (рівних, ламаних, хвилястих), ромбів, овалів, зубців, коліщат, шестикутних зірок, квадратів і т. п.

Рослинний орнамент складався з листя, стебел, квітів. Орнаментальні мотиви компонувалися в лінійному, шаховому чи вільному укладі. Вибійка мала широке застосування як одягова тканина в усій Україні (за винятком закарпатських бойків та гуцулів).

Вишивка.

Локальні особливості були характерні і для численних технік вишивки, які здавна були поширені в Україні. Одяг оздоблювали головним чином лічильними техніками, які передбачали точний підрахунок ниток. Такими були занизування, настилування, низинка, набирування, мережка та ін.

Однією з найдавніших технік вишивки було занизування (інші назви – напрутяганки, заволікання, заволоканє, підволікання), яке повністю імітувало узорне перебірне ткацтво. Особливість цієї техніки в тому, що узор вишивався справа наліво відразу по всій ширині полотна і був двостороннім (якщо з одного боку він виходив червоним, то з другого – білим). Ареал поширення занизування – Волинь і Полісся.

На значній території України було поширене настилування (інші назви – лиштва, стелення, гладя). Оскільки вишивальна нитка була товщою від нитки полотна, виникав рельєфний узор. Настилування було найбільш поширене на Полтавщині, Чернігівщині, Півдні України, побутувало воно також на Київщині, Поділлі, Волині, в Галичині та на Закарпатті. Техніку дуже часто поєднували з ажурними вишивками – вирізуванням, мережкою і виколуванням.

При вирізуванні обшивали білими або кольоровими нитками невеличкі квадратики, які після цього прорізували ножем. Узори при цьому були завжди геометричні. Ареал найбільшого поширення вирізування припадав на Полтавщину. Цією технікою оздоблювали сорочки також на Київщині, Поділлі, Чернігівщині, Волині, Покутті, частково в Закарпатті.

По всій Україні застосовувалася техніка мережка, яка, крім декоративної, виконувала утилітарну функцію – зшивання швів. Для мережки у певній частині одягу висмикували горизонтальні нитки залежно від ширини узору. Найпростішою формою мережки був прутик, який одночасно підшивав рубець і утворював ряд дірочок. Мережки вишивали в основному нитками білого чи сірого кольору, а на Буковині та Поділлі – ще й жовтого.

Близькою до вирізування за декоративним ефектом і способом виконання була техніка виколування (колення), поширена в основному на Чернігівщині, Покутті, а спорадично – по всій Україні. Внаслідок проколювання в полотні дірочок і обметання їх по колу відповідним швом утворювалася легка ажурна вишивка. Часто виколування поєднували з хрестиком, вирізуванням та настилуванням. Узори, виконані виколуванням, як і вирізуванням, – геометричні.

Наприкінці XIX ст. по всій Україні поширилася вишивка хрестиком, яка витіснила трудомісткі вишивальні техніки. Орнаментальні мотиви, виконані хрестиком, були геометричні та рослинні (натуралістичні й стилізовані). У селах Західного Поділля траплялася вишивка півхрестом, якою прикрашали рукави і вставки жіночих сорочок. Нитки використовували вовняні, узори – завжди геометричні.

Вільна гладь (гаптування) застосовувалася по всій Україні переважно для декорування суконного, полотняного та хутряного одягу (сорочок, хусток, свит, кабатів, бунд, кожухів, дівочих стрічок). На відміну від лічильної гладі гаптування не було пов'язане з певною кількістю ниток. Унаслідок цього воно давало криволінійні форми рослинного орнаменту.

Характерною рисою української вишивки було поєднання кількох технік одночасно. Це свідчить про те, що народні майстрині добре знали і вміло використовували особливості тієї чи іншої техніки, а також властивості вовняних чи бавовняних ниток.

Орнаментальні мотиви та колорит оздоблення

Загалом для традиційного українського костюма характерні геометричні та рослинні мотиви орнаменту.

На півночі побутував найдавніший монохромний геометричний орнамент. На Південно-Західному Поділлі та в Карпатах (у гуцулів) геометричні мотиви ускладнювалися завдяки як графічній побудові, так і поліхромії. Рослинні мотиви, поширені на Середній Наддніпрянщині, а також на Лемківщині.

Орнаментальні мотиви тканин і вишивки, які склалися протягом століть, були віддзеркаленням оточуючого світу. Про це свідчать народні назви геометричного і рослинного орнаменту: сонечка, оленячі ріжки, жаб'ячі очі, жучки, зозулі, грабельки, гребінки, дубові листочки, огірочки, жолудь, хмелик та ін.

Найпростіший орнаментальний мотив – лінійно-геометричний, обумовлений технікою ткацтва. Він був поширений в усій Україні, але найбільше побутував на Волині та Поліссі.

В українській орнаментиці досить часто присутній мотив ромба. Найпростіша його форма, – квадрат, поставлений на кут, іноді ромби бували витягнутими в горизонтальному чи вертикальному напрямку. Такий декор характерний для північної частини України. Чим далі на південь ромб ускладнювався, його зовнішній контур збагачувався гострими зубцями, прямокутними сходинками та гачкоподібними елементами (кучерями, ріжками).

З-поміж геометричних узорів виділялися зірко- та хрестоподібні. Серед перших була поширена розетка з восьми витягнутих паралелограмів, які з'єднувалися попарно. Як додаткові орнаментальні мотиви часто виступали половинки восьмипелюсткових розеток. Ціла восьмипелюсткова розетка була основою орнаменту або вписувалася в ромб. Доповненням до ромбів і зірок були прямий або косий хрест (у вигляді двох ліній, перетнутих під прямим кутом), ламана крива, а також трикутники, що заповнювали простір між ромбами. Свастичні зображення траплялися на сорочках Поділля. 8-подібні мотиви мали значне поширення на Середній Наддніпрянщині, Поділлі та Покутті.

У цілому мотиви ромба, хреста, свастики, восьмипелюсткової розетки належать до найдавніших в орнаментиці – не тільки українців, а й багатьох інших народів світу.

Крім геометричного, значну роль у декоруванні традиційного одягу виконував рослинний орнамент. У жіночих сорочках Середньої Наддніпрянщини, Буковини, частково Волині та Поділля був поширений сильно геометризований мотив дерева: від уставки вертикальними рядами тягнуться гілки листків, квітів, а також хмелю й винограду. Причому в наддніпрянських, подільських та буковинських сорочках гілки завжди спрямовані вгору, а у волинських – донизу.

З початком ХХ ст. на Середній Наддніпрянщині, Волині, частково на Поділлі та Буковині почали поширюватися натуралістичні зображення квітів, листя, якими декорували чоловічі та жіночі сорочки.

Значно рідше, ніж геометричні й рослинні, траплялися в орнаменті зооморфні мотиви. Це зображення птахів, якими оздоблювали жіночі сорочки та запаски на Закарпатті й Буковині.

Для вишивки були характерні лінійна, шахова і вільна композиції орнаментальних мотивів, для нашивних прикрас – лінійна і вільна.

Колорит завжди відігравав важливу роль як засіб емоційного впливу. Ткання і вишивка як основні способи декорування тканин для народного одягу в різних районах України мали свої особливості кольорового вирішення.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. на Чернігівщині та Полтавщині переважала монохромна орнаментіка жіночих сорочок. Вона була характерна і для правобережного Полісся. Але на Правобережжі превалював червоний колір, а Лівобережжі – вишивання біллю або трохи підфарбованими у різні відтінки лляними нитками.

Для Київщини, Черкащини, частково Поділля характерна двокольорова червоно-чорна вишивка; до цих кольорів іноді додавався третій – жовтий або зелений. Від Південно-Західного Поділля починався ареал поліхромії, котрий поширювався на захід. У поліхромному вишиванні наддністрянського Поділля та Гуцульщини була червоно-чорна основа, що пов'язує його з вишивкою Центральної Київщини. Однак якщо на Центральній Київщині мала місце відносна рівновага цих кольорів, то переважаючим, особливо на Поділлі, був уже чорний. Подільська та гуцульська поліхромна вишивка іноді включала золоту або срібну нитку, що свідчить про молдавські впливи.

Лівобережна частина Середньої Наддніпрянщини визначалася стриманістю колориту. Вишивки побудовані на тональних співвідношеннях шиття біллю, синюватою чи сірою невідбіленою ниткою. Вишивка білими нитками побутувала й на Херсонщині, Поділлі, траплялася на Волині, Покутті та в Закарпатті.

Багатством колориту вирізнявся одяг Північної Буковини. Важливу роль в його оздобленні відігравали металеві пластинки – лелітки, різнокольоровий бісер, золота чи срібна нитка, що урізноманітнювало кольорову гаму, робило її більш насиченою.

У Закарпатті за колоритом оздоблення одягу виділялися три типи: монохромний, двокольоровий та поліхромний. Монохромна вишивка (білими, червоними або чорними нитками) була поширена на Рахівщині та в селах Довжанської долини. В північній частині Закарпаття у вишивці панували два кольори – червоний та синій. У прикрашенні дівочих сорочок у Хустському районі переважала поліхромія – вишневий, зелений, синій та інші кольори. Поліхромною була також вишивка хутряних безрукавок бунд. Основним кольором тут виступав темно-вишневий.

В колориті одягу Півдня України було багато спільного з Середньою Наддніпряниною та Поділлям. У цьому регіоні швидше, ніж будь-де, почала поширюватися поліхромія в оздобленні одягу. Поряд із білим, червоним і синім кольорами побутували жовтий і чорний.

Питання для самостійної роботи:

1. Назвіть виразні засоби українського народного костюму.
2. Охарактеризуйте естетичні властивості матеріалів одягу
3. Як в українському костюмі поєднувалися різнофактурні матеріали?
4. Які способи орнаменталізації тканин використовувалися для традиційного українського одягу?
5. Які техніки вишивки застосовували при оздобленні українського народного костюму?
6. Які орнаментальні мотиви характерні для оздоблення українського національного одягу?
7. Який колорит оздоблення притаманний для українського народного одягу?

Література: основна: 5, 7, 9, 10, 15, 16, 17, 21; додаткова: 13, 14, 15, 21, 26, 27, 28, 34, 35, 36, 43, 48, 50, 51.

Тема 3. Основні різновиди компонентів українського вбрання

План

1. Типи українських сорочок.
2. Типи українських спідниць.
3. Типи нагрудного одягу.
4. Типи верхнього одягу.
5. Типи головних уборів.
6. Типи жіночих прикрас.
7. Типи українських поясів.

Типи сорочок

Усі українські сорочки шили з тканини білого кольору. Сорочки поділялися на чоловічі та жіночі. В залежності від типу крою сорочки були:

- 1) тунікоподібними,
- 2) з плечовими уставками,
- 3) з суцільно кроєними рукавами (різновид сорочки з плечовими уставками),
- 4) на кокетці,
- 5) з прямокутними поликами (вузька кокетка),
- 6) з широкою, призбираною горловиною, яка утворена основою та верхньою частиною рукавів.

Для чоловічих сорочок найчастіше використовувався тунікоподібний тип крою, але зустрічалися сорочки на кокетці (з поликами). Жіночі сорочки могли бути усіх видів крою, але найбільш розповсюдженим типом крою (загальноукраїнський тип крою) була сорочка з плечовими уставками.

Чоловічі сорочки мали довжину: до коліна, до середини стегна, трохи нижче тазостегнового суглобу.

Жіночі сорочки на відміну від чоловічих були значно довшими: до середини литок та нижче. Іноді на Наддніпрянщини та Поділлі молоді дівчата вдягали короткі сорочки довжиною нижче колін. Жіночі сорочки часто склалися з двох частин: коротенької верхньої частини та нижньої спідниці підтички. Такі сорочки мали назву «до підтички», «до гальки». Повна сорочка, яка не розділялася на дві частини, називалася додільна. Сорочку дівчата та жінки вдягали так, щоб її нижній край виглядав з під спідниці.

Сорочки завжди були з довгими рукавами. В жіночих сорочках рукава завжди закінчувалися манжетами: звичайними, у вигляді обшивки, у вигляді оборки (чохли). В чоловічих сорочках рукава були з манжетами або без манжет (вільні).

Горловина сорочок частіше була круглою (виключення складали сорочки на кокетці, які мали прямокутну горловину). Горловина закінчувалася коміром стійкою, або виложистим коміром (жіночі та чоловічі). В жіночих сорочках зустрічалися горловини, зібрані на обшивку.

Розріз горловини найчастіше був розташований попереду та мав назву пазушка. В західному регіоні України розріз горловини міг бути розташований на спинці. Іноді зустрічалася накладна вишивка під горловиною в чоловічих сорочках. В цьому випадку, розріз горловини був розташований з лівого боку горловини, як в російських косоворотках.

В жіночих сорочках навколо горловини та манжетів тканина сорочки збиралась у дрібні збори – «пухлики».

Сорочки, чоловічі та жіночі, прикрашали вишивкою, а жіночі ще додатково прикрашали мереживом та мережкою. Традиційне розташування вишивки: уздовж горловини, по низу, на комірі або навколо горловини. Жіночі сорочки прикрашалися вишивкою на рукавах: горизонтальна смужка по низу плечової уставки (може бути і верхній частині рукава) та вертикальні смужки по всій довжині рукава (або малюнок розташований по рукаву у шаховому порядку).

Типи українських спідниць

Андарак (Полісся: Житомирщина, північ Чернігівщини) – спідниця з вовняної, напіввовняної або полотняної тканини в формі дзвона частіше червоного кольору з закладеними по спині зборами. По низу вона прикрашалася широкою смугою вишивки. Андарак називалася і спідниця із смугастої тканини, що нагадувала білоруську й була поширена на півночі Київщини. Взагалі літником і андарак у різних місцевостях іноді називають один тип української спідниці.

Двоплатові запаски – спідниця незшитої форми, розповсюджена практично на всій території України, але з локальними особливостями оформлення. На території Середньої Наддніпрянщини «запаски» представляли собою два шматки достатньо товстого однотонного сукна різної ширини, частіше синього та чорного кольорів. Спочатку на талії пов'язували задню частину, ширшу і довшу, чорного кольору, потім спереду закріплювали другу, вужчу й коротшу запаску синього кольору – попередницю. Такі запаски використовувалися в основному як робочий одяг та одяг жінок похилого віку, а на свято молоді жінки носили зелені та червоні запаски. На Правобережжі частіше використовували однотонні вовняні або шовкові тканини різних кольорів. На Лівобережжі та Київщині заможне населення вживало для святкових запасок парчу. Запаски західних областей України були заткані поперечними або поздовжніми поліхромними смугами з додаванням металевої нитки.

Дерга, обгортка (Середня Наддніпрянщина, переважно Лівобережжя), горботка, горбатка, опинка (Поділля, Карпати), гунька (Поділля: Хмельниччина), гобортка (Поділля: Тернопільщина) – спідниця незшитої форми, зроблена із цілого полотнища, або з кількох

зшитих шматків сукна, частіше всього чорного кольору. Це полотнище обгортали навколо талії так, щоб попереду права частина тканини знаходилася зверху лівої частини. Нижній кут правої поли («наріжник») прикрашався аплікацією або вишивкою, на нижній та бокових кромках полотна був розташований кант. Дерга була доволі довгою спідницею, майже до землі. Тільки на Поділлі носили дерги довжиною до колін.

Димка, мальованка, друкованиця (Центральна Україна) – полотняні спідниці, прикрашені вибіячастим малюнком.

Кабат, сукня - гофрована спідниця лемків, яка шилася з яскравої вибіячастої тканини.

Крій української плахти без крил нагадує болгарський однопрестілковий поясний одяг (хоча останній по-іншому орнаментувався), а також смугасті білоруські та південноросійські поньови, поширені й в Україні. «Поньова» і «плахта» є спільними для східних слов'ян термінами, які означають «плат, полотнище тканини». Давність назв, схожість крою дозволяють вважати цей вид однією із старовинних форм одягу слов'ян, хоча у кожного народу він розвивався своєрідним шляхом.

Літник (Полісся: Житомирщина, північ Київщини) – вовняна або полотняна спідниця в формі дзвона з горизонтальними або частіше вертикальними смугами яскравих кольорів (на червоному тлі різнокольорові смуги: зелені, жовті, сині, білі). Передня пілка (притичка), що прикривалася фартухом – запаскою могла бути з тканини іншого малюнка, кольору, якості.

Окрім повної плахти, побутував й інший вид плахти – півплахта, тобто плахта без крил. Вона складалася з двох зшитих пілок. Носили її на Чернігівщині та Полтавщині небагаті селянки.

Плахта (Середня Наддніпрянщина, Чернігівщина, Полтавщина, Слобожанщина) – спідниця незшитої форми, з одного або двох полотниць барвистої (переважно клітчастої) тканини. Повна плахта виконувалася з двох полотниць (гривок) півтора – два метри завдовжки, які зшивалися приблизно наполовину або на дві третини, після чого перегиналися удвоє так, щоб зшита частина охоплювала фігуру позаду, а незшиті частини крила (криси) вільно звисали по боках. Плахту закріплювали поясом, під який іноді підтикали передні кути крил плахти. Позаду крила розходилися, і з-під них було видно частину зшитої половини плахти. Як правило, кожен пілку орнаментували до половини на лицевому боці, а решту – на зворот ньому. Якщо з незшитим поясним одягом дівчата не носили фартух – попередницю (частіше її вдягали жінки похилого віку), то з плахтою вона була обов'язковою як для старих, так і для молодих.

Подолок (Закарпаття) – спідниця зшитої форми з домашньої тканини білого кольору, прикрашена по низу горизонтальною смугою яскравої вишивки. Зверху спідниця зібрана у дрібні збори навколо яскравого вишитого поясу.

Спідниця з домашньої або фабричної тканини (Середня Наддніпрянщина, Слобожанщина, Полтавщина) – ці спідниці шилися з шести – семи полотниць тканини, закладалися зверху у дрібні збори (ряси) та вшивалися у пояс (пасок). Для таких спідниць використовувалися шовкові, вовняні тканини, кашемір, кольоровий сатин, смугастий або квітчастий ситець. Часто спідниці прикрашалися аплікацією у вигляді однієї або двох-трьох кольорових смуг, розташованих по низу.

Фартух (Бойківщина, Волинь) – спідниця білого кольору з вишивкою, що нагадувала полтавське «вирізування», або з аплікацією з яскравої тканини

Художньому оформленню плахт приділялася особлива увага. Клітчаста тканина плахти іноді додатково вишивалася вовняними або шовковими нитками. У порівнянні з іншими видами поясного жіночого одягу плахта була більш нарядною та яскравою.

Шарафан (Кіровоградська обл.), спідниця до нагрудника (Північ Київщини та Чернігівщини) – своєрідна сукня без рукавів, відрізна по лінії талії та розширена донизу. Низ

спідниці прикрашений аплікацією у вигляді нешироких смужок тканини контрастного кольору.

Щорц (Львівська обл., Волинь, Полісся). У Львівській обл. – спідниця з вовняної, напіввовняної або полотняної тканини в формі дзвона білого кольору з дрібними зборами та вертикальними різнокольоровими смужками. На Волині та Поліссі – спідниця з вовняної, напіввовняної або полотняної тканини в формі дзвону білого кольору з дрібними зборами та з орнаментом червоного кольору, розташованим по низу.

Типи нагрудного одягу

Бунда (Західна Україна) – найдавніший тип хутряної безрукавки (хутром до тілу) прямого крою, носили бунду і чоловіки і жінки. Шили бунду з одного великого шматка шкіри, який перегинали навпіл, а посередині на згині вирізували отвір для шиї, по боках зашивали шви до пройм. Одягали її через голову, а з правого боку зав'язувалася ремінцем. Довжина – до пояса.

Камізелька (Тернопільщина) – жіноча коротка безрукавка трохи розширена до низу, могла бути із застібками впритул або без них. Горловина трикутної форми без коміру, або з невеликим відкладним шалеподібним коміром. Рясно прикрашалася яскравою рослинною вишивкою.

Катанка (Північно-Західне Поділля) – стародавній жіночий одяг, який шили зі смугастої синьо-білого або червоно-білого саморобного полотна.

Кептарь (киптарь) (нагрудний одяг гуцулів), цурканка, мунтянка, мінтян (Буковина) – хутряна (хутром до тіла) чоловіча та жіноча безрукавка прямого крою, облямована по краях неширокою смугою хутра. Довжина – від вище талії до коліна. Кептарі оздоблювалися аплікацією із сап'яну, металевими заклепками (капсями), китицями з вовни, вишивкою, нашивками з різнокольорових вовняних шнурів та ниток, позаду від коміра могли бути розташовані шнури з нанизаними на них наперстками і хвостиками з нарізаної шкіри на кінці. За загальним колоритом оздоблення виділяються такі типи кептарів: верховинські, косівські, космацькі, надвірнянські, буковинські, буковинські. Верховинські – домінує зелений колір, косівські та надвірнянські – домінує червоний колір (косівські кептарі прикрашені плетеними смугами червоного сап'яну, різнокольоровими косичками та плетінкою, аплікацією у вигляді «рачків» на плечах, над кишенями, в нижніх кутах пілок; у надвірнянських – у кутах пілок розміщене оздоблення з червоного сукна «хлопці»), космацькі – домінує жовтий колір, буковинські – домінує зелений та червоний кольори. В

Керсетка (Середня Наддніпрянщина, Слобожанщина, Південь, Чернігівська обл.) – жіночий одяг без рукавів з повністю відрізною та зібраною у збори спинкою («до зборів»), або із вставними клинами по боках та позаду («до вусів»). У різних місцевостях цей вид одягу мав свої особливості крою. Локальні варіанти виявлялися у розміщенні лінії талії, від якої починалося розширення керсетки (на рівні грудей або талії), у загальній довжини виробу, у формі, кількості та способі вшивання клинів (у більш давніх керсетках було два клини, трохи пізніше – три, вони вставлялися у бокові шви та в розріз по центральній лінії спинки; форма такого клину мала вигляд трапеції; з часом кількість клинів і швів на спинці збільшилася, особливо багато клинів – до 17 мали керсетки з дорогих тканин; із часом клини поступово перетворюються на бантові (накладні) збори, які в народі продовжували називати «вусами» або «накладами»). Комір у керсетці був відсутній; іноді верхні кути пілок відгортали та прикрашали строчкою. Горловина або робилася по шиї або вирізувалася; попереду часто пришивалися невеликі кишені, або фігурні клапани, які прикрашали поли. Керсетки запахували справа наліво (керсетки Сумщини носили «впритул») та застьобували на гудзики від горловини до талії. Шили керсетки з фабричних однотонних або з малюнком тканин, часом дуже дорогих (оксамиту, щільного шовку). Обов'язковою була підкладка (на

Центральній Київщині – з ватяним простьобуванням). Керсетки прикрашалися плисовими обшивками, вишивкою, аплікаціями, пізніше машинною строчкою. Наприкінці XIX ст. їх часто шили з того ж матеріалу, що і спідниці.

Керсетка-станіка, шнуровиця (Полісся, Волинь) – жіноча коротка приталена безрукавка, довжиною до талії. Горловина кругла або трикутної форми найчастіше без коміру, але іноді зустрічався невеликий відкладний комір. Застьобувалася впритул. Низ міг бути рівним, або з фестонами. Прикрашалися ці безрукавки аплікацією із тасьми, а чорні плисові або бархатні – складною яскравою рослинною вишивкою.

Літник (Північно-Західне Поділля) – прямоспинний жіночий жакет із чорного сукна без оздоблення.

Типи верхнього одягу

Верхній одяг розподіляється на осінньо-весняний та зимовий. В окрему групу виділяється плащове вбрання, яке вдягали в негоду чи в дорогу поверх перших двох видів верхнього одягу.

В залежності від крою верхній одяг міг бути:

- прямим;
- халатоподібним (розширений донизу вставними боковими клинами);
- приталеним (з невідрізною спинкою та з вставними клинами, з частково відрізною спинкою та з вставними клинами, з повністю відрізною спинкою).

Давні варіанти прямого та халатоподібного одягу викроювалися з перегнутого полотнища тканини (в перекидку), тобто не розрізалися по лінії плеча.

Прямий одяг мав прямокутний силует.

Для халатоподібного одягу були обов'язковими два вставних клина (вуса) трикутної форми, які пришивалися по боках від пройми до низу. Прямий та халатоподібний одяг застібок не мав, а підперезувався поясом.

Перший варіант приталеного одягу – це одяг з невідрізною спинкою, він, як і халатоподібний, розширювався к низу за допомогою клинів трикутної форми. Але ці клина вшивалися по боках не від пройми, а від лінії талії. Пізніше з'явився верхній одяг з трьома клинами (вусами): два клина були розташовані по боках, а третій – посередині позаду (одяг до трьох вусів). Згодом кількість клинів збільшилася (їх могло бути до 7), з'явилися клина трапецієвидної форми, які закладали зверху у збори.

Другий варіант приталеного верхнього одягу – це одяг з частково відрізною спинкою по лінії талії на боках та з шитими прямокутними вставками, які закладалися зверху у великі або дрібні збори. Такий одяг з підрізними бочками мав назву – «з прохідкою».

Третій варіант приталеного верхнього одягу – це одяг з повністю відрізною спинкою. Нижня частина спинки викроювалася набагато ширше, ніж верхня та закладалася у великі або дрібні збори.

Дуже рідко зустрічалася в Україні більш пізня форма верхнього одягу – повністю відрізна в талії з призбираною нижньою частиною, як російські кафтани та бекеші. На Україні цей одяг мав такі ж назви як і в Росії.

Довжина верхнього одягу залежала від його призначення й водночас була локальною ознакою. Умовно виділяються: короткий одяг (до середини стегон), одяг середньої довжини (до колін або до середини литок), довгий одяг (до п'ят). Короткі варіанти побутували у гірських та передгірських районах Карпат та на Поліссі. На значній території України верхній одяг шили середнім та довгим, при цьому святковий варіант був довшим за буденний.

Осінньо-весняний верхній одяг

Бурка (Південна частина Центральної України, Запоріжжя) – чоловічий плащовий халатоподібний одяг-накидка без рукавів з великим виложистим круглим коміром-пелериною (відлогою). Для бурки використовували домашнє сукно темних кольорів (найчастіше коричневого). Носили бурку накинувши на плечі, закріплювали її за допомогою гудзика з петлею або стрічок, які з'єднували під шиєю. Прикрашали темним кантом. Часто бурка використовувалась як одяг для далеких поїздок.

Бурнус (шушун, халат, кругла ватяна кохта) (Середня Наддніпрянина) – жіночий одяг халатоподібного крою, дуже довгий та широкий. Шили бурнус із вибійчастого або однотонного ситцю, тонкою вовняної або шовкової тканини переважно темних кольорів. Об'ємність одягу досягалась за рахунок дрібних зборів, закладених по спинці у верхній її частині або вздовж лінії талії. Для бурнуса характерний великий виложистий комір-пелерина круглої форми. Рукава прямі або розширені к низу з манжетами або без манжет. Верхні краї бурнуса скріплювалися стрічками, які зав'язувалися під шиєю. Прикрашали яскравим кантом. Бурнус мав підкладку й утеплювався тонким шаром вати.

Гугля (Західна Україна) – плащ-накидка без рукавів, іноді з невеликим виложистим коміром. Шили її з білої, сірої, коричневої вовняної тканини довжиною до середини стегна. По краях гуглю прикрашали чорним шнуром.

Гуня (Західна Україна) - На Прикарпатті та Закарпатті – це чоловічий та жіночий одяг прямого крою довжиною від лінії тазу до середини стегна. Тут гуню найчастіше шили із тканини білого, сірого кольору або із тканини з довгим ворсом, комір – маленька стойка зі шнурами-зав'язками попереду. Таку гуню накидали на плечі, рукава не одягали.

Гуня (Поділля) – на Поділлі це – чоловічий та жіночий халатоподібний одяг, розширений від пройми великими клинами. Цей одяг шили із домашнього сукна сірого, коричневого кольорів, без застібок з великим заходом, з виложистим коміром та прямими рукавами без манжет. Подільська гуня прикрашалася шнурами.

Жупан (на всій території України) – чоловічий та жіночий приталений одяг з відрізною та призбираною спинкою. У XVII – XVIII ст. жупан був складовою частиною святкового чоловічого та жіночого костюму заможної козацької старшини, шляхти та міщан, а пізніше (XIX ст.) був поширений у селянському побуті. Наявність жупана була ознакою добробуту. Для жупанів використовували дорогі тканини – штоф, парчу, тонке фабричне сукно, частіше блакитного або зеленого кольору. Жупани шили довгими (від середини литок до п'ят). Рукава – прямі з великими манжетами. Комір – виложистий або стойка. На полах по бокам могли бути накладні кишені. Попереду застібки у вигляді звичайних або навісних гудзиків (гудзики розташовувалися від коміра до талії у два ряди). Обов'язковою була полотняна підкладка. Поли, відлоги, манжети й кишені обшивалися кольоровою тканиною, прикрашалися тасьмою, шнурами, вишивкою гарусом, на кишені пришивалися гудзики. В селянському побуті жупан могли носити разом із свитою, в цьому випадку спочатку одягали жупан, а зверху – свиту.

Капота (Західні райони) – чоловічий та жіночий одяг вільного крою в талії з відрізною та призбираною спинкою. Шили капоту з тонкого сукна або шовкової тканини – однотонної (червоної, рожевої, блакитної) чи з розводами та фантастичними квітами. Це був довгий та об'ємний одяг. Попереду – великий захід, рукава вузькі, комір великий виложистий.

Керея (на всій території України), кирея (Черкащина), кирейка (Південь України), сердак (Прикарпаття), – чоловічий та жіночий халатоподібний одяг, розширений від пройми великими клинами. Цей одяг шили із домашнього сукна темних кольорів (найчастіше колір був коричневий). Довжина – нижче литок. Рукава – прямі без манжет. Комір – стойка. Застібки – навесні гудзики та сплетені із шнура петлі. Попереду у кереї, киреї та кирейкі –

невеликі накладні кишені. По подолу, коміру, на краях рукавів, на кишенях – нашивки із темних шнурів, попереду широка вертикальна смуга аплікації із шнурів та тканини (рослинний візерунок).

Кунтуш (Середня Наддніпрянщина, Полісся) – старовинний одяг, який залишався у вжитку до сер. XIX ст. як святкове вбрання. Кунтуш – це чоловічий та жіночий приталений одяг довжиною до п'ят з відрізною та призбираною спинкою. Шився кунтуш із дорогих гатунків кольорового сукна. Рукава – дуже довгі, на рівні ліктю робилися прорізи для рук; або рукава були пришити тільки зверху пройми (вильоти) та виконували суто декоративну функцію (їх перекидали через плечі на спину), руки просували через великі прорізи – пройми. Комір виложистий, часто прикрашений хутром. Попереду – застібки на рівні лінії талії або від горловини до талії (гудзики у два ряди). Кунтуш прикрашався срібними, золотими або шовковими шнурами. Одяг с такою назвою був відомий на лише у східних слов'ян, а й в угорців, поляків, а також народів сходу, хоча і відрізнявся кроєм та способом носіння.

Курта (Середня Наддніпрянщина, Слобожанщина) – старовинний чоловічий та жіночий одяг, приталений з відрізною та призбираною спинкою або з повністю відрізною нижньою частиною (схожий на російський кафтан). Шили курту з китайки, сірого демікотону, сукна. Рукава прямі, комір – вузька стойка. Попереду – застібки. У другій половині XIX ст. курту найчастіше носили вдома під час роботи.

Свита – куртка, свита-курта або свита – куцина – жіночий та чоловічий одяг, коротка свита довжиною до середини стегна. Розповсюджена в Поліському регіоні.

Свита (свита розповсюджена в усіх регіонах України, але іноді, цей вид одягу має іншу назву, як наприклад, на Західній Україні одяг такого типу називається кабат) – чоловічий та жіночий осінньо – весняний одяг, крій: халатоподібний або приталений усіх трьох варіантів. Часто його шили із сірого, білого або коричневого валяного сукна. В залежності від крою свита мала назву: «свита до двох вусів» (приталена, з невідрізною спинкою, із вставними клинами, в цьому варіанті назва залежала від кількості клинів), «свита з прохідкою» (приталена, з підрізними бочками), «свита до заборів» або «свита до рясів» (свита з повністю відрізною спинкою). Цей одяг був середньої довжини. Рукава прямі без манжетів або з манжетами – одворотами. Комір – у вигляді вузької обшивки або стойка. Прикрашалася нашивками з плісу, тасьми та шнура. Свита запахувалася та підперезувалася поясом. В Поліссі свита мала виложистий комір.

Сіряк, бурка (лівобережна частина Середньої Наддніпрянщини), кобеняк (правобережна частина Середньої Наддніпрянщини), опанча (Поділля) – чоловічий та жіночий халатоподібний одяг, розширений від пройми великими клинами. Цей одяг шили з домашнього сукна гіршої якості, чорного, коричневого або сірого кольору. Довжина – нижче литок. Рукава прямі без манжет або з декоративними манжетами. Комір – виложистий. До коміру пришивався прикрашений вишивкою та обшивками капюшон (відлога, затулок, кобка, каптур, бородиця, богородиця). Застібки у вигляді звичайних або навісних гудзиків, які пришивалися частіше у два ряди. Позаду на лінії талії міг бути розташований декоративний короткий пояс, прикрашений гудзиками. Попереду – прорізні кишені (2 – на рівні стегон, 2 – на лінії грудей).

Чемліт (Київщина) – чоловічий та жіночий одяг, який за кроєм повторював свиту. Шили чемліт із тонкого білого сукна. Комір виложистий, манжети обшиті чорним оксамитом.

Черкеска (Лівобережжя) – чоловічий приталений одяг з відрізною та призбираною спинкою, тип короткого жупана або кунтуша. Шили з сукна найчастіше синього кольору. Рукава вузькі з декоративними манжетами, комір – невелика стойка. Попереду – навесні або

звичайні гудзики. Розташовані у два ряди (обов'язково жовтого або золотого кольору). Черкеску могли підв'язувати широким шовковим покупним кушаком.

Чугаїна, чекмінь (східні райони Поділля) чоловічий одяг типу свити з підрізними та призбираними бочками. Шили цей одяг із домашнього сукна. Виложистий комір, поли та низи рукавів пишно оздоблювали різнокольоровими нитками.

Чумарка (чемерка, чемерина, чамара) (Середня Наддніпрянщина, Південь, Слобожанщина), чимерка (східні райони Поділля), чинарка (Слобожанщина) – різновид свити, довгий чоловічий одяг відрізний по лінії талії, з призбираною спинкою або всією нижньою частиною. Шили чумарку з тонкого чорного сукна або бавовняної тканини. Рукава прямі, комір – стойка. Попереду – застіжки – гудзики у два ряди. Прикрашалася тасьмою, китицею, петлицями.

Юпка (Середня Наддніпрянщина) – святковий жіночий одяг халатоподібного крою з повністю відрізною та призбираною спинкою або з повністю відрізною та зібраною у збори спинкою (збори по спинці могли бути прямі або односторонні); або прямого крою з повністю відрізною нижньою частиною, яка могла бути призбираною або закладеною у збори (прямі та односторонні). Шили юпку із тонкої червоної, зеленої або синьої байки (ворсистого сукна, раніше привізного, а з XVII ст. – місцевого виробництва), тому цей вид одягу часто називали баєва юпка. Довжина – до коліна або нижче, рукава прямі довгі, але іноді зустрічалися короткі рукава довжиною до середини плеча. Юпка запахувалася та застьобувалася від горловини до талії. Горловина – круглий, квадратний виріз або великий виложистий круглий комір. Попереду могли бути прорізні кишень. Прикрашалася юпка аплікацією у вигляді широкою смуги, розташованою по подолу, вертикально на правій полі, по низу рукавів, по горловині; часто замість цієї смуги нашивали трикутники, як на керсетках; за допомогою аплікації прикрашали нижній правий кут юпки «наріжник», як і в керсетках, обгортках, кожухах; на Київщині всю поверхню юпки прикрашали саморобними китицями (хвостиками, ковтками, мухами) з кольорових вовняних ниток, які контрастували з матеріалом юпки. За силуетом та кроєм юпка дуже схожа на керсетку

Зимовий верхній одяг

До верхнього зимового одягу належать кожухи (святковий і повсякденний одяг) та шуби (святковий одяг), які носили і чоловіки, і жінки.

Кожухи були «нагольні» (не криті тканиною) або покриті зверху дорогою красивою тканиною. За кроєм кожухи поділялися на: тулуб'ясті (кульові) та «до стану».

Великий круглий тулуб'ястий кожух найчастіше мав довжину до п'ят і розширювався до низу великими клинами від пройми (халатоподібний крій). Широкі манжети, виложистий або стоячий комір, поли та поділ облямовувалися хутром. Колір тулуб'ястих кожухів був білий або червоно-коричневий.

Кожухи «до стану» шилися відрізними у талії, розширеними до низу за допомогою клинів-«вусів» або зборів. Вони були коротшими, ніж тулуб'ясті – до середини литок, а інколи і до колін. Лінія талії часто була завищена, а передні поли коротші, ніж задні, що надавало зимовому комплексу своєрідного силуету. Стоячий комір, манжети, прорізні кишень та поділ обшивалися хутром. Колір таких кожухів був переважно білим, рідше червоним або чорним.

Нагольні кожухи прикрашалися аплікацією із кольорової шкіри. Яскравими вовняними в'юнчиками, вишивкою, китичками із різнокольорової вовни, що прикріплювалися в кути вшивання клинів-«вусів» та ласток. Орнаментация розміщувалася вздовж пілок, по низу і центру спинки, на манжетах.

Ферезея (Середня Наддніпрянщина) – старовинний одяг, чоловіча та жіноча шуба, приталена з підрізними бочками або з повністю відрізною та призбороною спинкою. Покрита

зверху дорогою тканиною (найчастіше парчею). Довжина – нижче литок. Рукава прямі неширокі з декоративними манжетами. Комір – виложистий шалеподібний, прикрашений хутром. Попереду – застібки-гудзики з петлями, по боках – прорізні кишені.

Типи головних уборів

Чоловічі головні убори

Джумері – весільний головний убір Закарпатської Гуцульщини, своєрідно скроєний з темних смушків (по боках невеличкі навушники трикутної форми, підняті вгору). Оздоблений вовняними хвостиками та прикрашений по центру маленьким віночком та трьома монетами-«сороківцями», як і у молодії.

Капелюх (на всій території України) – цей головний убір робили з овечого хутра або сукна з хутряною опушкою, носили залежно від місцевих звичаїв – прямо на всю голову, заломлюючи посередині, зсуваючи на потилицю чи набакир.

Кашкет (Слобожанщина, південь України) – головний убір російського типу, чорного кольору з твердим козирком.

Клепаня (гуцульський головний убір) – шапка з червоного або темно-синього сукна, підбиті овчиною та облямовані хутром лисиці. Кінці клепані можна було стягнути догори й зав'язати на тім'ї.

Кресаня (гуцульський головний убір) – чорний фетровий капелюх з крисами, прикрашений золотавим галуном, різнокольоровими шнурами, кулястими вовняними китицями (бовтицями) та пір'ям глухаря або павича.

Кучма (на всій території України) – висока шапка, переважно циліндричної форми, з овчини або іншого хутра.

Мазниця (Поділля та південь Волині) – велика чорна смушкова шапка з суконним дном. Збоку в них був розріз, в який вставлялася кольорова стрічка.

Малахай (Чернігівщина) – кругла хутряна шапка з навушниками.

Солом'яний бриль (на всій території України) – плетений із соломи головний убір. Плели у декілька способів: рівною широкою стрічкою, у зубчики, в луску, косичкою тощо. Найпоширенішими на всій території України були брилі з широкими крилами й верхівкою у вигляді зрізаного конуса. Буковинські брилі мали високе дно та вузькі загнуті догори криси; їх облямовували чорною стрічкою, оздоблювали квітами, герданами та півнячим пір'ям.

Шолом (магерка) (на всій території України) – головний убір з коричневої або сірої повсті. За формою вони були напівсферичні або конусоподібні, без крис або з високо загнутими крисами.

Дівочі головні убори

До дівочих головних уборів належать вінкоподібні та платові головні убори. Вінкоподібні головні убори використовувалися у літній період і найчастіше як елемент святкового вбрання. А платові головні убори характерні для повсякденного робочого одягу літнього періоду та для осінньо-зимового комплексу вбрання.

Вінкоподібні головні убори поділяються на вінки-шнури, вінки площинні, вінки звиті.

Вінки-шнури (розповсюджені на всій території України, окрім Західного регіону) – це тоненькі яскраві стрічки, які пов'язувалися навколо голови і закріплювалися позаду. Їх прикрашали штучними або живими квітами, нашитими з одного або з двох боків. Іноді на такій стрічці закріплювали задрапіровану різнокольорову тканину, що імітувала плетений вінок.

Площинні вінки (розповсюджені на всій території України) обов'язково робилися на твердій основі, яка мала суцільну циліндричну форму, або складалася з окремих колоподібних елементів (наприклад, лопатушка на Полтавщині). Основу обтягували

шовковою тканиною, а зверху прикріплювали квіти або нашивали у багато рядків вузькі різнокольорові стрічечки, закладені у дрібні зори. Цей тип головного убору, що був характерний для молоді, являє собою перехідну форму від дівочого до жіночого вбрання. Різновид площинних вінків – чільце – гуцульський дівочий головний убір, невисокий з виступом попереду у центрі, прикрашений різнокольоровими стрічками, вовняними нитками та китицями, бісером та намистинами.

Звиті вінки (розповсюджені на всій території України, окрім Західного регіону) виготовлялися з різних сортів живих (чорнобривців, рожі, васильків, маку, жоржини, барвінку) або штучних квітів, прикрашалися сусальним золотом, пір'ям птахів, пофарбованим у яскраві кольори. Залежно від місцевих традицій звиті віки мали різні форми. Наприклад, у звитих вінках Середньої Наддніпрянщини розміри квітів поступово зменшуються від центру до потилиці, у вінках Полтавщини по боках розташовані квіти великого розміру, а по центру – маленького. (Звиті вінки були, очевидно, наступною стадією розвитку дівочих головних уборів після простого закладання квітів за стрічку або за коси.

За допомогою різнокольорових стрічок дівчата прикрашали весь комплекс убрання, прикріплюючи їх у великій кількості до стрічки (вінка-шнура), до площинних та звитих вінків на потилиці. Іноді бинди пришивали до стрічки (тасьми), яку пов'язували на шії (Чернігівщина, лівобережна Київщина, Черкащина).

Стрічки бинди (Центральний регіон України, Слобожанщина, Південь, Східне Полісся), стончики (Західне Поділля: Тернопільщина) – вишиті стрічки, якими прикрашали вінкоподібні головні убори разом із різнокольоровими атласними стрічками.

До типу платових головних уборів відносяться хустки, які набувають поширення на всі території України з другої половини XIX століття. На лівобережжі складену у кілька разів хустку пов'язували навколо голови таким чином, щоб було видно тім'я. Інколи складену хустку закріплювали на картонній основі. На Київщині хустку пов'язували так, щоб спереду на тім'ї лишалися стирчати два довгих кінці. Поряд із цим часто зустрічається зав'язування хусток під підборіддям.

Жіночі головні убори

До жіночих головних уборів відносяться шапкоподібні та платові.

Шапкоподібні головні убори одягалися під платові, їх основне призначення збирати та старанно закривати волосся. Серед шапкоподібних головних уборів виділяють: м'які чепці та тверді очіпки.

М'який чепець (чушка, чушка-збірник, м'який очіпок) – це маленька шапочка круглої форми, попереду – невеликий виступ, який утворювався за рахунок зборів, на потилиці – зав'язки. Шили його з дешевої тканини, часто темних кольорів.

Твердий очіпок (шапка) – маленький головний убір з круглим денцем. Шили твердий очіпок з парчі або шовку, утеплювали та виразно прикрашали вишивкою.

За формою, яка утворюється кроєм та різними технологічними прийомами (картонні, ватяні прошарки, різні способи стягування у збори), а також за способом носіння можна виділити проміжні варіанти: очіпки з твердою основою (денцем) і м'якими крилами, напівтверді очіпки-збірники.

Платові жіночі головні убори поділяються на: прямокутні (намітки) та квадратні (хустки та шалі).

Намітка (Центральна Україна, Східне Поділля, Слобожанщина), плат (Західне Полісся), нафрама (Буковина) – прямокутний платовий головний убір довжиною приблизно 5 метрів, а шириною 50 сантиметрів. Намітку шили з лляної, рідше конопляної тонкої або взагалі прозорої тканини, її кінці прикрашали нескладним орнаментом здебільшого червоного кольору. Найхарактернішим способом пов'язування намітки було обгортання

навколо очіпка та зав'язування пишним бантом позаду. Цей бант разом із кінцями намітки спускався на спину.

Хустки та шалі (розповсюджені на всій території України), фустки (Поділля: Хмельниччина) – спочатку виготовляли з домотканої тканини, а з другої половини ХІХ століття набувають поширення куповані фабричні хустки та шалі. В залежності від місцевих традицій різними були способи пов'язування хусток, які частково наслідували способи пов'язування наміток. Наприклад, на Чернігівщині хустку пов'язували під підборіддям, а кінці зав'язували на маківці, на Київщині кінці хустки обгортали навколо шиї і зав'язували на потилиці, на Черкащині хустку драпірували в особливий спосіб навкруги очіпка, закриваючи потилицю, на Лівобережжі вона також драпірувалася довкола голови, але залишала відкритим денце очіпку.

Весільні головні убори

Вінець (південь України) – весільний високий головний убір. На картонну основу, обтягнуту тканиною темного кольору кріпили різнобарвні квіти: нижній ряд – великі за розміром квіти, верхній ряд – маленькі.

Вінець (Покуття) - весільний високий головний убір, за формою та оздобленням схожий на чільце, але для весілля прикрашений на скронях квітами, зверху – пір'ям, на потилиці – різнокольоровими шовковими та тканими стрічками –«биндами», гарусними та шовковими шнурками, які спускаються вниз по спині.

Кода, карабуля (Буковина) – жіночий святковий (весільний) головний убір. Він мав тверду круглу основу, обшиту яскравою тканиною та прикрашену штучними квітами, тасьмою, стрічками. Зверху кода прикрашалася пучками трави тирси, на потилиці закріплювали різнокольорові стрічки.

Косиці (Покуття Коломийське) весільний головний убір, який складався із чільця та одягнутого зверху вертикально плетеного з квітів високого вінка. Цей вінок прикрашали зверху пучками трави тирси, а по боках – довгими вовняними нитками червоного кольору.

Прикраси

Баламути (всі регіони України) – намисто зі скам'янілого перламутру. Таке намисто складалося з одного і більшої кількості разків, розмір намистин у них міг сягати розміру великої вишні.

Бурштинове намисто (Київщина, Волин, Прикарпаття) – намисто з «щирого», тобто справжнього бурштину. Великі круглі намистини вирізалися ножем і нанизувалися на довгу нитку. найчастіше таку масивну низку бурштину носили разом з коралами.

Гердана, гердан (Західна Україна) – чоловіча та жіноча нагрудна прикраса, плетена з різнокольорового бісеру. Гердана має вигляд петлі з двох смужок, з'єднаних знизу в одну широку смужку, яка могла закінчуватися медальйоном, а на Буковині люстерком.

Дукати (всі регіони України) – нагрудна прикраса, в основу якої покладено монети. Монети нанизували на нитку разом із бісером, намистинами, коралями та скріпляли між собою у вигляді намиста

Дукач (личман, лічман, ягнус) (всі регіони України) – шийна прикраса у вигляді великої медалеподібної монети з металевим бантом, прикрашеним камінцями. Дукач слугував певним композиційним центром усіх жіночих нагрудних прикрас та закріплювався на найбільш видній частині намиста. Як правило, його виготовляли із монети, а своєю історією він сягає часів козацтва.

Згарда (Гуцульщина) – дівоча прикраса, яка складалася з коралів, різьблених мідних бляшок, хрестиків та монет, укріплених на металевих дротиках.

Камінне намисто (всі регіони України) – намисто із смальтових намистин, що імітували формою та кольором найдорожчі коралові намистини.

Коралі або бунт (всі регіони України) – намисто з коралових намистинок у формі циліндрів або бочечок, нанизаних на нитку – разок. Кількість разків у коралях може бути від одного і до 25.

Кризи (Західна Україна: Лемківщина, Бойківщина) – широкі округлі комірці, виготовлені з бісеру на основі геометричних та рослинних елементів, що прикрашали одночасно шию, груди та плечі.

Пацьорки (всі регіони України) – намисто із скляних намистин, що найчастіше оздоблювалися вручну. Для його виготовлення використовували смальту — непрозорий сплав скла різних кольорів: темно-синього, блакитного, бірюзового, білого, зеленого, коричневого, чорного і червоного. Круглі намистини інкрустувалися золотом і розписувалися кольоровими фарбами.

Перли (всі регіони України) – намисто з перлин білого кольору.

Салба (Буковина) – масивне намисто з тканини, розшитої монетами.

Силянка, лучка (всі регіони України), баршун (Закарпаття) – нашійна дівоча прикраса, плетена тоненька стрічка з різнокольорових бісеринок. Традиційним орнаментом бісерних прикрас був геометричний ромб з простими або ускладненими контурами, трикутник з ріжками-відгалуженнями по кутах, зигзаги і кривульки – символи нескінченності. (Назва силянка походить від способу виготовлення прикрас, силяння – нанизування намистин на нитку.)

Шелест (Гуцульщина) – металеве намисто з невеликих круглих дзвіночків. Найбільш архаїчна зі всіх слов'янських прикрас.

Пояси

Баюр (Поділля: Хмельниччина) – жіночий неширокий смугастий, тканий з товстих вовняних ниток. По краях традиційно прикрашений торочками у вигляді довгих вовняних ниток.

Крайка (розповсюджений на всій території України), окрийка (Івано-Франківщина) – дівочий тканий вовняний пояс найчастіше червоного кольору. Може бути одного кольору або з горизонтальними різнокольоровими смужками. Ширина від 5 см. (Центральний регіон, Слобожанщина, південь України) до 10 см. (Покуття). На краях прикрашений тороками, китицями або вовняними кульками.

Кушак – чоловічий широкий пояс з вовняної або шовкової тканини, прикрашений по краях торочками, шнурами та вишивкою.

Попружка (Покуття) – дівочий вузький плетений поясок.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте особливості крою та оздоблення українських сорочок.
2. Які існують типи українських спідниць?
3. Для яких спідниць використовується картата тканина?
4. Які існують українські спідниці незшитої форми?
5. Назвіть типи українського нагрудного одягу?
6. Які існували основні типи крою, характерні для українського народного одягу?
7. Назвіть приклади українського чоловічого одягу?
8. Назвіть приклади українського жіночого одягу?
9. Які існували чоловічі головні убори ?
10. Охарактеризуйте українські дівочі головні убори.
11. Охарактеризуйте українські жіночі головні убори.
12. Які існували різновиди жіночих прикрас?
13. Які існували різновиди українських поясів?

Література: основна: 5, 7, 9, 10, 15, 16, 17, 21; додаткова: 13, 14, 15, 21, 26, 27, 28, 34, 35, 36, 43, 48, 50, 51.

Тема 4. Традиційне вбрання запорізьких козаків

План

1. Чинники формування традиційного костюму українських козаків.
2. Натільний одяг.
3. Поясний одяг.
4. Верхній одяг.
5. Пояси.
6. Взуття.
7. Головні убори.

Формування козацького костюму відбувалося на основі українського народного одягу, але великий вплив на нього справив одяг тюркомовних степових племен (перш за все одяг татар) та польський шляхетський одяг. Але визначальним був спосіб життя, який вели козаки. З огляду на те, що їм часто доводилось брати участь в бойових діях, у козацькому вбранні зустрічались елементи, які виконували захисну функцію. Одяг «на дротах», із вшитими залізними дротинами, оберігав власника від серйозних уражень після ударів холодною зброєю. Те, що кожен козак мав екіпіруватись самостійно, робило неможливим запровадження в козацькому війську одностроїв, тобто військової уніформи. Хоча видача козакам тканин замість платні робила їх одяг схожим на форму. Такий самий ефект мало і масове використання козаками дешевих домотканих тканин та традиційного одягу. Крім того, практикувалось пошиття однакових шапок, що полегшувало управління козацькими підрозділами в бою.

Козацький костюм поділявся на буденний та парадний. Тому головними якостями буденного костюму були зручність та невисока ціна. Для пошиття буденного одягу використовувалось домоткане полотно, дешеві сорти сукна, шкіра, смушок, недорогі дерев'яні, кістяні та металеві гудзики. При виготовленні парадного одягу використовувалось хутро соболя, куниця, вивірки, рисі тощо. Тканину, з якої шили такий одяг, привозили з Англії, Нідерландів, Франції, Чехії, а також зі Сходу. Парча, оксамит, штоф прикрашались елементами стилізованого рослинного орнаменту, вписаного у різні медальйони. Гудзики для парадного одягу часто робилися із срібла, перлів, дорогоцінних каменів і були мистецькими витворами. Дороге взуття виготовляли із високоякісної шкіри - сап'яну.

Приналежністю костюма заможної козацької старшини була сорочка з тонкого полотна, вишита шовком, сріблом або золотом. Подібна за кроєм до народної, вона відрізнялась якістю тканини, оздобленням. Сорочка заправлялась у широкі сукняні, шовкові або плісові шаровари яскравого кольору. Поверх неї одягався дорогоцінний жупан, який перев'язувався поясом кушаком, а підчас урочистих подій – шуба або кунтуш. Козацька старшина носила різнокольорові сап'янові чоботи. Шапки були переважно плісові, опушені дорогим хутром.

Буденний одяг козака

До натільної білизни належали традиційна козацька «сорочка» або «кошуля» (з лат. cosule), яку заправляли у штани, та «портки» – спідні полотняні штани. Виготовляли сорочки й портки з домотканого білого конопляного чи льняного полотна. Сорочка була тунікоподібною, широкою, прямоспинного покрою. Мала глибокий грудний розріз по центру і вузький сторчковий комір з прямими кінцями, який застібався шнурочком, протягнутим крізь прорізні петлі на кінцях коміра, або гудзиком. Рукава – прямі, довгі, дуже широкі і просторі (найширші по Україні), аби не обмежувати рухи рук, на кінці призбирані густо; закінчувалися вузькою обшивкою і застібалися гапlickами чи гудзичками зі шnurка. На кінцях рукава часто прикрашали вишивкою.

Поясним одягом слугували традиційні «шаровари» (через тюрк. з іран. «шаравара» – штани) кавказько-татарського типу, які заправляли в чоботи без нависання. Козацькі шаровари або «убранне» були відносно вузькими (на відміну від дуже широких шароварів турецького типу, що побутували у запорожців), мали клиновидну вставку із 2-х трикутних клинів, як у татар і народів Північного Кавказу. Холоші з'єднувалися під кутом, що робило штани широкими у кроці, а кінцям звужувалися, аби їх легко можна було заправити у халяви чобіт. Затягували шаровари в поясі очкуром зі шнура або тасьми, протягнутим крізь очкурню (гашник), і зав'язували попереду на рівні розпірки. Завдяки зазначеним конструктивним особливостям та способу носіння такі штани були зручними як в кінному, так і пішому строю. Стройові козацькі штани шилися з простого товстого сукна – звичайного «свитного», габи або грубого, товстого фабричного польського чи німецького сукна, як-от «шиптуха», «бенкля» або «кира» (останні мали назву «кирдані»); в рідких випадках носили шаровари із бавовняних тканин, стьобані на бавовні. Влітку часто носили шаровари, пошиті з полотна. Підбивали штани грубим полотном «хрящем». По боках в розпірки швів вшивалися прорізні прямокутні кишені з того ж полотна, або ж замість бокових кишень, за давнім звичаєм, всередині шаровар за гашником пришивали спеціальну кишеню-мішечок, де зберігали гроші та інші цінності.

Верхній одяг – жупан (каптан, кафтан, кафан). Іконографічні пам'ятки та збережені речові зразки засвідчують, що козацький жупан практично не відрізнявся кроєм від польського аналога того часу і був у близькій спорідненості із кавказьким та ногайським бешметом.

Каптан шився до стану і розширювався від талії до низу за рахунок вставних клинів: суцільно кроєна спинка трохи підрізала по лінії стану від боків до середини, де залишалася ділянка, що розширювалася донизу; по боках у підрізи між цільними передками й спинкою вшивалися широкі клини. Застібався жупан великими чи дрібнішими круглими або кулястими литими гудзиками (до двох десятків), густо нашитими по борту правої поли від коміра до пояса, і накидними шнуровими петлями, пришитими по скісній лінії на деякій відстані для запаху. Верхні гудзики іноді залишали незастебнутими. Рукава жупана були широкі і нарочито довгі: дуже широкі, навіть мішкуваті в плечах і ліктях, вони різко звужувалися нижче ліктя і при одяганні призбиралися дрібними складками в передпліччі, щільно обхоплюючи його завдяки надмірній довжині і довгому розрізу на кінці, який густо застібався дрібними круглими гудзиками або гапликами (до 10 пар). Характерною особливістю рукава жупана в цей період була наявність на кінці округлого або загостреного підрізаного мисика довжиною в вершок, який частково прикривав тильну частину кисті. Крій козацького жупана був раціональний і функціонально вивірений. Довгі поли і широка юбка каптана запобігали охолодженню тіла за несприятливих погодних умов, в сідлі прикривали коліна вершника і тим самим захищали їх від дощу, вітру і холоду, а також запобігали протиранню «задків» шаровар. Особливий κρίй рукава був дуже зручний. В плечах і ліктях він був завжди просторий, не сковуючи жодного руху в бою, будь-то стрільба з лука, рушниці чи рукопашний бій, а обтягливість в передпліччі і зап'ясті допомагала зберігати руки в теплі, запобігала ураженню від спалаху пороху, теліпанню і сповзанню рукава на кисть.

Майже весь загал рядового козацтва окрім відбірного, заможного, одягався в польових умовах і поза строю здебільшого в жупани із простого, грубого сукна («шиптуха», «тузинка») синіх, зелених і жовтих барв. Кольорові жупани, шиті з сукна середнього гатунку («карунового», «ліктьового», «аглинського», «фалендиша»), зазвичай червоних тонів, вдягали лише під час свят, урочистостей та в церкву. Окрім суконних жупанів козаками також використовувалися киндячні, кумачеві каптани східного зразка, стьобані на бавовні. Останні переважно носили в козацькій кінноті, а також в тому випадку, коли зверху вдягався інший каптан із сукна. Такі службові каптани східного зразка, подібні до кавказького і татарського бешмета, в порівнянні із польським жупаном були переважно недовгими, до литки або до колін, і мали рукава нормальної довжини. Стьобаний на бавовні каптан не тільки ставав теплішим (тобто виконував функцію тілогрійки), але й значно

жорсткішим та пружнішим, служачи захистом від січної зброї (а запорожці ще краще пристосувалися до супротивника, прокладаючи одяг ще й дротом). Такі стьобані каптани мали значну перевагу, адже українським воякам доводилось воювати переважно з турками, татарами, персами, кавказцями, кіннота яких винятково добре діяла холодною зброєю.

Основним демісезонним одягом, який одягали у негоду в поході і в подорож, був «ярмолук» або «кобеняк». Він являв собою довгий (до середини литки) і широкий суконний плащ прямоспинного покрою, з широкими рукавами нормальної довжини, трохи звуженими до прямих кінців. Одяг розширювався донизу від пахв або нижче за допомогою вставних клинів. Його шили з подвійним коміром: верхній – у вигляді невисокої стійки; другий комір – великий відкидний чотирикутний, довжиною майже до пояса, вшивався між стійкою і станком, в дощ і сльоту накидався на голову. Іноді замість відкидного коміра кобеняк оснащався каптуром. Застібався плащ великими гудзиками (від 5 до 10 штук) і накидними петлями, пришитими по борту піл від коміра до стегна, із незначним заходом піл наліво.

Іншим обов'язковим демісезонним одягом була «опанча» (також «епанча», рідше «опонча», «япанча») (з тур. «япондже», «япунджа» – широкий плащ-накидка з каптуром грубої роботи, попона; півн.-тюрк. «япунча»; крим.-тат. «япунджи» – те саме, від «яп» (в тур., кирг., тат. та ін. тюрк. мовах) – крити, закривати, покривати) – широкий, довгий безрукавний плащ з товстого цупкого сукна. Вона могла мати і широкий виложистий комір. Застібалася під шиєю зав'язками, гачком або великим круглим гудзиком діаметром до 25 мм – дерев'яним, плетеним з ремінця або плоским металевим. Замість суконної опанчі використовували також білу повстяну бурку (перс. «берек», «берк» – сукно з верблюжої шерсті, повсть; араб. «бурра» – груба шерсть, повсть, а з тур. «бурк» – опанча, пошита з такої повсті), поширення якої в українському козацькому війську припадає на кінець XVII – початок XVIII ст.

Бурка у XVIII ст. являла собою повстяний, валяний з грубої овечої шерсті верхній одяг у вигляді недовгого дзвоникоподібного плаща-накидки з довгим ворсом на лицевому боці. Була довжиною до колін, що робило її зручною і для вершника, і для пішого. Вона мала круглий шийний виріз і застібалася біля шиї по центру або на правому плечі зав'язками чи гудзиком з петлею. Бурка була легкою, довговічною і краще за звичайну суконну опанчу захищала від дощу і вітру, а також від холодної зброї. Часто у документах термін «опанча» застосовується більш узагальнено: як до суконної опанчі власне, так і до повстяної бурки. Все визначалося метою і обставинами запису або згадки того чи іншого одягу. Зазвичай опанчу одягали в дощ, передусім у поході, їдучи верхи. Накидаючи її на плечі, козак не тільки захищав себе від негоди, але й оберігав зброю і спорядження від вогкості. Однак цим власне призначення опанчі не обмежувалося. В поході під час привалу опанча або бурка служила козаку підстилкою і ковдрою, а накинута на увіткнуті у землю гілки, вона відіграла роль завіси або намету.

Взимку, як вдома, так і відбуваючи службу на форпостах, козаки одягали поверх жупана чи каптана овчинний «нагольний» кожух – непокриту тканиною шубу з вичинених овечих шкур («овчин») шерстю всередину. У «малоросійських» козаків побутовали овчинні кожухи, пошиті до стану, не довше як до середини литки, що було обумовлено особливостями військового побуту. За покромом кожух був подібний до свити з «вусами». Кожух мав незначне загортання піл наліво, застібався від коміра до стегон за допомогою кількох гудзиків (зазвичай плетених із ремінця), пришитих по борту правої поли, і накидними шнуровими ремінними петлями. Рукава нормальної довжини поступово звужувалися до прямих кінців, часто підшитих чорним смушком. Шви спини і «вуса» укріплювалися та водночас оздоблювалися товстою смугою шкіри, часто прикрашеною кольоровою пряжею. Такою ж тасьмою зазвичай укріплювали місця пришиття гудзиків і петель. Кожух шився зі сторчковим високим коміром або більш традиційним, відкидним великим коміром із чорних смушків. Такий кожух з великим відкладним смушковим коміром і петлицями на грудях був популярний у козаків в середині XVII ст. під назвою «черкеського».

По жупану пов'язували одноколірний вовняний (гарусовий, каламайковий чи верблюжий) або полотняний пояс турецького зразка, довжиною понад 3 м і шириною до 0,5 м. Вовняні пояси за технікою виготовлення були ткані, в'язані та плетені. Пояс складали уздовж, шириною в долонь, або скручували джгутом і оперізували навколо стану, а кінці випускали позаду, за східною модою. Втім, в костюмі козацької піхоти такий пояс був зовсім необов'язковою складовою, а пов'язувався переважно в переїздах, коли верхи. Широкий, довгий пояс виконував різноманітні функції у військовому побуті. Ним кріпили поясний і підперезували розгортальний верхній плечовий одяг. Пояс звільнює плечі і хребет від надлишкового навантаження, переносячи значну частину ваги одягу на таз і ноги. Він стягує та захищає м'язи живота, зменшуючи м'язове напруження під час важкої фізичної праці.

Широкими кушаками користувались також для уникнення перевантажень хребта при довгому сидінні в сідлі. Саме тому такі пояси знайшли найбільше розповсюдження серед кочових народів Сходу, природних вершників. Їх хребет витримував великі навантаження під час їзди, від обертальних різких рухів тулуба і роботи рукою з важкою шаблею в бойових умовах. А головне, широкі турецькі пояси, за твердженням самих козаків, були вкрай необхідні для збереження здоров'я козака у поході, під час перебування на биваках та аванпостах. З цих причин широкий і довгий матер'яний пояс стає обов'язковим предметом костюму українських козаків з останньої третини XVII ст.

Заможні козаки до святкового строю окрім шерстяних поясів могли одягати і шальові або шовкові – легкі широкі і довгі шовкові пояси турецького та перського походження, шириною від 20 до 60 см, довжиною від 2,2 до 6 м, виткані з крученого фарбованого шовку-сирцю простим тафтяним переплетенням, переважно червоного, малинового, вишневого, рідше зеленого і жовтого кольору, зазвичай із бахромою на кінцях.

Стройовим взуттям служили традиційні «козацькі» чоботи східного походження, висотою до середини литки. Вони шилися з чорної ялової шкіри, без розрізнення на правий і лівий, з м'якою підошвою і підківками-скобами замість підборів. Чоботи даного типу здавна були поширені на Кавказі в адигів, грузинів і осетинів, а також у інгушів, чеченців і калмиків. Чоботи були широкі в ступні й пальцях, мали носок негострим кутом, невисокі халяви і двошарові закаблуки з луб'яною дерев'яною прокладкою для міцності. Підошва робилася з 2–3 шарів м'якої шкіри, а під п'ятою накладалася товста прокладка-лубок з кількох шарів шкіри. Замість підбору під п'ятою кріпилася за допомогою трьох шипів залізна підківка-скоба – пласка або у вигляді зігнутої дугою металевої смуги шириною до 1 см, прибитої ребром. Халяву зазвичай зшивали одним швом з внутрішнього боку ноги, що і розрізняло чоботи для правої і лівої ноги. Халяви утеплювали ноги, а під час їзди верхи захищали їх від кінського поту та металевих пряжок стременних ременів. Верх халяв був зрізаний скісно (рідше рівно) і мав невеликий гостроконечний мисик попереду. Однак приблизно на межі XVII і XVIII ст. верх халяв позбувся характерного мисика, тобто став зрізатися рівно. Замість устілок у чоботи підкладали для утеплення жмут соломи, яка, за свідченням сучасників, для здоров'я і тепла була краще за будь-які устілки.

Дуже важливою і помітною складовою костюму був головний убір. Приблизно з 60-х рр. XVII ст. стройовим козацьким головним убором замість крилатої шапки з півсферичним суконным верхом і смушковою оковицею із проріхою попереду, яка увійшла в моду в польсько-литовській державі в середині XVII ст., знов стає традиційний шлик з довгим конічним суконным кольоровим верхом, що звисав назад, і широкою в долонь оковицею з чорного смушка у формі човника, розрізаною попереду, тобто із V-подібною проріхою. Така шапка добре захищала голову від холоду і сонця та пом'якшувала удар січної зброї. Приблизно до середини 20-х рр. XVIII ст. шлик заступає козацька шапка нового зразка. Вона мала високий м'який мішкоподібний вершок, устелений над прямою смушковою оковицею завширшки в долонь. Перехідним до неї типом, що побутував у козаків уже за гетьманування І. Скоропадського, був шлик з традиційним конічним перекирвленим

верхом, але вже з прямою, нерозрізаною околицею. Взимку, перебуваючи на аванпостах, козаки часто носили особливу теплу шапку – «шапку-капелюх», або «малахаєм пошиту». То була традиційна зимова хутряна шапка з клапанами-навушниками, яку покривали сукном і підбивали чорним смушком. Відвороти капелюха за необхідності опускалися, добре захищаючи вуха і шию від вітру та холоду. Окрім шликів козаки поза строю носили головні убори, поширені у інших верств населення, а саме: шапки з прямою хутряною околицею та круглим суконним верхом, кучми, шоломи і малахаї.

Питання для самостійної роботи:

1. Які фактори впливали на формування традиційного костюму українських козаків?
2. Охарактеризуйте особливості крою та оздоблення козацької сорочки.
3. Охарактеризуйте особливості крою та оздоблення козацького поясного одягу.
4. Охарактеризуйте особливості крою та оздоблення верхнього одягу козаків.
5. Які пояси були характерними для козацького костюму?
6. Яке взуття використовувалося козаками?
7. Які головні убори входили до складу традиційного козацького вбрання?

Література: основна: 5, 9, 15, 16,; додаткова: 21, 28.

Тема 5. Народний костюм Центрального регіону України

План

1. Чоловічий народний костюм Центрального регіону України.
2. Жіночий народний костюм Центрального регіону України.

Чоловічий костюм

Натільний одяг.

Сорочки мали тунікоподібний крій або прямокутні вставки на плечах, пришиті по підканню. На грудях був прямий розріз – пазушка. Рукава середньої ширини могли закінчуватися манжетами або лишалися вільними. Комір виложистий або стійка. Святкові, меншою мірою буденні, сорочки оздоблювали вишивкою по вставках, коміру, пазушці та рукавах. В вишивці переважали геометричні елементи, кольори – червоний та чорний (іноді з додаванням синього, жовтого, зеленого).

Поясний одяг

Заправлялися сорочки у полотняні штани – шаровари, які до кінця XIX ст. були досить широкими. Поступово їх замінили більш вузькі штани, холоші яких з'єднувалися між собою клинами. Шаровари шили з саморобного полотна світло сірого кольору, іноді з вибіячастим малюнком у вигляді вузьких довгих смуг чорного або синього кольорів. Більш заможні селяни використовували для штанів куповані тканини синього, сірого, чорного кольорів. Святкові шаровари виготовляли з атласної тканини.

Пояс кушак з вовняної або атласної тканини червоного, синього, жовтого, коричневого кольорів. Кушак виготовляли доволі широким та довгим, по краях прикрашали аплікацією, вишивкою та тороками.

Нагрудний одяг

Обов'язковими складовими чоловічого вбрання центральних областей були безрукавка, пізніше – жилет.

Верхній одяг

Верхній чоловічий одяг шили з саморобного сукна темних кольорів. Свита на спині призбирувалася по талії, іноді по боках; побутували й свити зі вставними вусами. Заможніші влітку носили жупани з фабричних тканин. Чемліт за кроєм повторював свиту. Шили чемліт

із тонкого білого сукна. Комір виложистий, манжети обшиті чорним оксамитом. Чумарка – різновид свити відрізний по лінії талії, з призбираною спинкою або всією нижньою частиною. Шили чумарку з тонкого чорного сукна або бавовняної тканин Курта – старовинний чоловічий та жіночий одяг, приталений з відрізною та призбираною спинкою або з повністю відрізною нижньою частиною (схожий на російський кафтан). Черкеска – різновид жупана з тканини синього кольору з жовтими або золотими гудзиками. Кунтуш – халатоподібний одяг з довгими рукавами.

Взимку – овчинні кожухи (під стан та тулуб'ясті) білого чи жовтого кольору, оздоблені вишивкою та аплікацією). У негоду на свиту чи кожух напинали халатоподібний одяг капюшоном (для захисту верхнього одягу) – сіряк, бурка, керея. Підперізували верхній одяг тканим або плетеним вовняним, шовковим чи бавовняним поясом.

Зачіски загальноукраїнського типу – під макітру (найчастіше зустрічалася), та під ворота.

Головні убори

Улітку чоловіки носили солом'яні брилі, взимку – смушкові або хутрянні капелюхи циліндричної форми зі сферичним або плоским дном. Шапки кучми.

Взуття

За взуття правили личаки та постоли моршенці, у заможніших – черевики й чоботи.

Жіночий костюм

Натільний одяг

Біла сорочка (додільна або «до підтички»), з суцільним рукавом або з плечовими уставками та зібраними біля них рукавами, пришитими по пітканню стану. Сорочка мала стоячий або виложистий комір, а також досить широкі чохла. Орнаментация заповнювала комір, чохла, широку смугу пазухи та поділ. Вишивка робилася червоною та синьою, пізніше чорною заповлочною, часом у поєднанні з білою або підфарбованою у сірий колір лляною ниткою. Часто в одній сорочці траплялося одночасне застосування різноманітних технік: вирізування, гладь, назбирування, хрестика, мережки тощо. Орнамент – геометричний та геометризований рослинний. Як сорочки, так і запаски були досить короткими – ледве прикривали коліна.

Поясний одяг

Спідниця незшитої форми «двоплатові запаски». Складалася ця спідниця з двох прямокутників шматків достатньо товстого однотонного сукна різної ширини, частіше синього та чорного кольорів. Спочатку на талії пов'язували задню частину, ширшу і довшу, чорного кольору, потім спереду закріплювали другу, вужчу й коротшу запаску синього кольору – попередницю. Такі запаски використовувалися в основному як робочий одяг та одяг жінок похилого віку, а на свято молоді жінки носили зелені та червоні запаски. На Правобережжі частіше використовували однотонні вовняні або шовкові тканини різних кольорів. На Лівобережжі та Київщині заможне населення вживало для святкових запасок парчу. По краях запаски могли бути прикрашеними простою вишивкою. До такої спідниці фартуха не вдягали.

Спідниця обгортка або дерга. Це також спідниця незшитої форми зроблена із цілого полотнища, або з кількох зшитих шматків сукна, частіше всього чорного кольору. Це полотнище обгортали навколо талії так, щоб попереду права частина тканини знаходилася зверху лівої частини. Нижній кут правої поли («наріжник») прикрашався аплікацією або вишивкою, на нижній та бокових кромках полотна був розташований кант. Дерга була доволі довгою спідницею, майже до землі.

Спідниця плахта спідниця незшитої форми, з одного або двох полотниць барвистої (переважно клітчастої) тканини. В цьому регіоні переважно носили повну плахту, яка виконувалася з двох полотниць (гривок) півтора – два метри завдовжки, які зшивалися приблизно наполовину або на дві третини, після чого перегиналися удвоє так, щоб зшита частина охоплювала фігуру позаду, а незшиті частини крила (криси) вільно звисали по боках. Плахту закріплювали поясом, під який іноді підтикали передні кути крил плахти. Позаду крила розходилися, і з-під них було видно частину зшитої половини плахти. Як правило, кожен пілку орнаментували до половини на лицевому боці, а решту – на зворотньому. Якщо з незшитим поясним одягом дівчата не носили фартух – попередницю (частіше її вдягали жінки похилого віку), то з плахтою вона була обов'язковою як для старих, так і для молодих.

Спідниця андарак – спідниця з вовняної, напіввовняної або полотняної тканини в формі дзвона частіше червоного кольору з закладеними по спині зборами. По низу вона прикрашалася широкою смугою вишивки.

Спідниця з фабричної тканини. Таку спідницю шили з шести – семи полотниць тканини, закладали зверху у дрібні збори (ряси) та вшивали у пояс (пасок). Для такої спідниці використовувалися шовкові, вовняні тканини, кашемір, кольоровий сатин, смугастий або квітчастий ситець. Часто спідниці прикрашалися аплікацією у вигляді однієї або двох-трьох кольорових смуг, розташованих по низу.

До спідниць з фабричної тканини, плахти та андарака обов'язково одягали фартух. Його могли виготовляти з білого полотна та прикрашати вишивкою, мережкою, мереживом. До низу пришивали оборку. Дуже часто зустрічався фартух – запаска-попередниця (передня частина двоплатових запасок). Її виготовляли з вовняної тканини, прикрашали тканим малюнком або вишивкою.

Пояс

Поясний одяг дівчата та жінки закріплювали тканим вовняним поясом крайкою найчастіше червоного кольору. Крайка могла бути однокольорова або з горизонтальними різнокольоровими смужками. Ширина біля 5 см. На краях пояс прикрашений тороками, китицями або вовняними кульками.

Нагрудний одяг – керсетки – були простьобаними на ваті чи без простьобки, щільно затягнутими по лінії грудей, а донизу розширеними за допомогою клинів. Їхня довжина – до середини стегна; матеріали – вовна, шовк, бавовна. Частіше тканина керсетки однотонна. Відповідно до віку жінки керсетки могли бути яскравих або темних кольорів і виразно прикрашалися плісовими обшивками, аплікацією, вишивкою, пізніше машинною строчкою. Оздоблення розташовувалося по правій полі з акцентом у нижньому куті (наріжнику), а також на спинці, по лінії талії та по низу керсетки.

Осінньо-весняний верхній одяг

До верхнього одягу Центрального регіону належали: свити, чемліти, юпки, бурнуси, жупани.

Жіноча свита була білого кольору, під стан, невідрізною по лінії талії, розширеною донизу або ж з підрізною чи відрізною спинкою. Комір –виложистий, або шальовий, оздоблення – чорним вовняним саморобним шнуром або тканиною.

Чемліт як у чоловіків.

Байові юпки шили до трьох вусів з тканини контрастних кольорів, з великим виложистим коміром, прикрашені вовняними китицями – перчиками. Крамні юпки повторювали пропорції керсетки, але були довшими, з рукавами й обов'язково на ватяній простьобці.

Бурнус шили із вибійчастого або однотонного ситцю, тонкою вовняної або шовкової тканини переважно темних кольорів. Верхні краї бурнусу скріплювалися стрічками, які зав'язувалися під шиєю. Прикрашали яскравим кантом.

Для жупанів використовували дорогі тканини – штоф, парчу, тонке фабричне сукно, частіше блакитного або зеленого кольору. Жупани шили довгими (від середини литок до п'ят). Рукава – прямі з великими манжетами. Комір – виложистий або стойка. На полах по бокам могли бути накладні кишені. Попереду застібки у вигляді звичайних або навісних гудзиків (гудзики розташовувалися від коміра до талії у два ряди).

Наприкінці ХІХ ст. на селі з'являються нові види одягу – сачки, кохти на ваті тощо.

Зимовий верхній одяг

Тулуб'ясті нагольні кожухи білого кольору виразно прикрашалися різнокольоровою аплікацією з сап'яну, вишивкою, тасьмою. Як і в керсетках, оздоблення розташовувалося на правій полі з акцентом у нижньому куті (наріжнику). Кожухи мали великий виложистий комір сірого смушку, яким обшивали також поли та поділ. Крім кожухів, побутовали короткі білі або вкриті смугастою тканиною кожушанки.

Головні убори

Дівочі зачіски та головні убори

Дівчата здебільшого заплітали одну косу, розділяючи зверху волосся на пробор. Знизу коси залишали невеличку частину розпущеного волосся. На свята дівчата могли укласти косу на голові у вигляді вінка.

На свята дівчата носили вінкоподібні головні убори. В центральному регіоні зустрічалися вінкоподібні головні убори усіх трьох видів: вінки-шнури, вінки площинні, вінки звиті.

Вінки-шнури прикрашали штучними або живими квітами, нашитими з одного або з двох боків. Іноді на такій стрічці закріплювали задрапіровану різнокольорову тканину, що імітувала плетений вінок.

Площинні вінки мали суцільну циліндричну форму, або форму півмісяця: центральна частина вінка була вище ніж частини по боках. Такі вінки могли складатися з окремих колоподібних елементів (наприклад, «лопатушка» на Полтавщині). Основу обтягували шовковою тканиною, а зверху прикріплювали квіти або нашивали у багато рядків вузькі різнокольорові стрічки, закладені у дрібні зори.

Звиті вінки виготовлялися з різних сортів живих (чорнобривців, рожі, васильків, маку, жоржини, барвінку) або штучних квітів, прикрашалися сусальним золотом, пір'ям птахів, пофарбованим у яскраві кольори. На звитих вінках Київщини розміри квітів поступово зменшуються від центру до потилиці, у вінках Полтавщини по боках розташовані квіти великого розміру, а по центру – маленького.

Вінкоподібні головні убори прикрашалися різнокольоровими стрічками – биндами. Іноді бинди пришивали до стрічки (тасьми), яку пов'язували на шиї (лівобережна Київщина).

Для повсякденного робочого одягу літнього періоду та для осінньо-зимового комплексу вбрання характерні хустки. Їх могли пов'язувати на голову, закріплюючи краї позаду на шиї. Взимку хустки одягали зверху площинних вінків, закріплюючи їх також позаду на шиї. На лівобережжі складену у кілька разів хустку зав'язували навколо голови таким чином, щоб було видно тім'я. Інколи складену хустку закріплювали на картонній основі. На Київщині хустку зав'язували так, щоб спереду на тім'ї лишалися стирчати два довгих кінці.

Жіночі головні убори

Жінки ховали волосся під м'які чепці та тверді очіпки. М'який чепець (чушка, чушка-збірник, м'який очіпок) мав попереду – невеликий виступ, який утворювався за рахунок зборів, на потилиці – зав'язки. Шили його з дешевої тканини, часто темних кольорів.

Твердий очіпок (шапку) шили з парчі або шовку, утеплювали та виразно прикрашали вишивкою.

Зверху очіпку вдягали намітку лляної, рідше конопляної тонкої або взагалі прозорої тканини, її кінці прикрашали нескладним орнаментом здебільшого червоного кольору. Найхарактернішим способом пов'язування намітки було обгортання навколо очіпка та зав'язування пишним бантом позаду. Цей бант разом із кінцями намітки спускався на спину. Намітка входила до комплексу святкового вбрання.

Для повсякденного ужитку використовували хустки та шалі. На Київщині кінці хустки обгортали навколо шиї і зав'язували на потилиці, на Черкащині хустку драпірували в особливий спосіб навкруги очіпка, закриваючи потилицю, на Лівобережжі вона також драпірувалася довкола голови, але залишала відкритим денце очіпку.

Прикраси

На шию жінки полюбляли одягати багато низок коралевого намиста, чим значною мірою пояснюється. Заможніші носили також срібні ланцюжки з китицями, хрестики та дукачі, бідніші — лише хрестик, часом один дукач.

Взуття

Влітку носили шкіряне взуття моршенці, плетені личаки, на свято заможніші жінки зували чоботи з червоного або жовтого сап'яну, чорні та червоні черевики. Бідніші здебільшого на свято або на зиму запасали чоботи з ялової шкіри.

Питання для самостійної роботи:

1. Перелічить компоненти чоловічого народного одягу Центрального регіону України.
 2. Охарактеризуйте особливості крою та оздоблення чоловічого одягу Центрального регіону України.
 3. Перелічить компоненти жіночого народного одягу Центрального регіону України.
 4. Охарактеризуйте особливості крою та оздоблення жіночого костюму Центрального регіону України.
- Література: основна: 5, 7, 9, 10, 16, 17; додаткова: 13, 14, 15, 21, 27, 28, 34, 35, 50, 51.

Тема 6. Народний костюм Слобожанщини

План

1. Чоловічий народний костюм Слобожанщини
2. Жіночий народний костюм Слобожанщини.

Питання для самостійної роботи:

1. Перелічить компоненти чоловічого народного одягу Східного регіону України.
 2. Охарактеризуйте особливості крою та оздоблення чоловічого костюму Східного регіону України.
 3. Перелічить компоненти жіночого народного одягу Східного регіону України.
 4. Охарактеризуйте особливості крою та оздоблення жіночого костюму Східного регіону України..
- Література: основна: 5, 7, 9, 10, 16, 17; додаткова: 21, 27, 28, 50, 51.

Тема 7. Народний костюм Поділля

План

1. Комплекси традиційного національного одягу Поділля.
2. Чоловічий народний одяг Північно-західного Поділля.
3. Жіночий народний одяг Північно-західного Поділля.
4. Чоловічий народний одяг Східного Поділля.
5. Жіночий народний одяг Східного Поділля.
6. Чоловічий народний одяг Південно-західного Поділля (Наддністрянський варіант).
7. Жіночий народний одяг Південно-західного Поділля (Наддністрянський варіант).

Характерні риси традиційного одягу Поділля – надзвичайна декоративність та мальовничість, висока культура місцевого виробництва матеріалів для одягу, різні способи утворення форм убрання та значний досвід використання багатьох видів і технік оздоблення.

Одночасно зі спільними рисами на території Поділля простежуються зональні варіанти як окремих елементів костюма, так і цілих комплексів. Поміж них можна виділити такі основні, як північно-західний, східний та наддністрянський.

Одяг Північно-західного Поділля

Специфічними особливостями визначався одяг північно-західного Поділля, де тривалим було панування Польщі, яке стримувало розвиток національної культури, у тому числі традиційного вбрання. Одяг цієї зони зберіг архаїчні риси, які наближалися до одягу суміжної Волині.

Чоловічий костюм

Натільний одяг сорочка кошуля була зі вставками, рукави викінчувалися вузькими обшивками – дудицями і зав'язувалися тороками або шнурками. Комір застібався мідною шпонкою. Рукави і пазушка не вишивалися. Довжина сорочки була до колін і нижче. Сорочку підперезували тканим поясом чи ремінцем.

Поясний одяг

Вузькі штани портки із білого полотна. Портки робилися з паском та застібалися кістяним або дерев'яним гудзиком. З полотняними портками сорочку носили навипуск, з суконними холошнями заправляли усередину. Ближче до степової частини Поділля чоловіки носили штани по-козацьки. Вони були широкі, густо призбирані біля очура.

Верхній одяг шили з саморобного валяного сукна:

- Сіряк (сердяга, гунька, сукман) приталений, зі стоячим коміром.
- Опанча з капюшоном (бородиця, богородиця). Опанча майже завжди шилася із сірого сукна, була довгою.

Опанчі та сіряки вишукано прикрашались вишивкою, шнурами, обшивкою. Різнокольорові вовняні нитки – малинові, блакитні, зелені, білі, чорні – були однотонні, але перепліталися, утворюючи мальовниче оздоблення. Розміщення й композиція орнаменту відповідали давнім місцевим традиціям.

Також в оформленні опанчі були два плетених шнурки з бовтицями, які звисали біля коміра або закидалися назад.

- Полотнянка – довга, нижче колін, під стан, з перехватами по боках. Якщо такий одяг був прямоспинний (без перехватів), він називався плахтою. Плотнянка застібалася на дерев'яний гудзик або підперізувалася поясом. Її одягали як у будень, так і на свята. Взимку білу полотняну плахту напинали поверх нагольного кожуха.

- Взимку чоловіки носили білі нагольні довгі приталені кожухи, відрізнi в талії, із призбираною по спинці нижньою частиною. Комір у кожухів був частіше стоячий, іноді

виложистий, із чорного овечого хутра. Поли кожуха не заходили одна на одну; вони застібалися на грудях дрібними гудзиками, а біля коміра й на талії зав'язувалися довгими шкіряними шнурками з китицями на кінцях. Прикрашені вишивкою, кольоровими шовковими нитками кожухи вважалися святковим та обрядовим одягом.

Обов'язковий компонент чоловічого костюма – пояси різноманітніших видів і кольорів: тканні крайки, ременні пояси різної ширини й оформлення.

Зимові шапки були високі, смушкові, чорні, рідше сірі із суконним верхом. На задній частині робився розріз, який стягувався пришитими стрічками (на завісах). Улітку чоловіки носили солом'яні брилі з широкими крисами.

Волосся підголювали над чолом і на потилиці, залишаючи на маківці чуприну.

На ноги вдягали взимку чоботи, влітку – личаки (ходаки).

Доповнення комплексу чоловічого вбрання була сумка (кошель), яку плели з лика і носили через плече.

Жіночий костюм

Натільний одяг

Саморобна сорочка, зі вставками, пришитими по підканню, з невеликим стоячим коміром. Пізніше їх робили на кокетці з круглою горловиною. Вишивка заповнювала рукави, вставки, широкою смугою на грудях, в сорочках на кокетці - біля горловини. Нижня частина сорочки іноді перетворювалася на нижню спідницю – гальку, прикрашену широкою смугою орнаменту.

Поясний одяг

- вибійчаста або тканина смугаста полотняна спідниця (димка, шарафан), (полотно для спідниць перед пошиттям часто вибивали чорною або темно-синьою фарбою).

- запаски - фартухи, ткали з чесаної, попередньо фарбованої пряжі чинуватою технікою. Поле запаски заповнювалося поперечними смугами, які чергувалися з елементами орнаменту. Були запаски тканні килимовою технікою з типово килимовим орнаментом. Їх ткали подвійної довжини й носили, згортаючи вдвоє.

- стародавні червоні літники, перетканні вузькими смугами жовтого, зеленого, білого кольорів,

- спідниці з фабричних тканин (поч.ХХст.) – шаленівки з натуралістичним рослинним малюнком на чорному, зеленому чи вишневому тлі. Внизу спідниця прикрашалася широкою смугою з іншої тканини та яскравими нашивками.

- Горбочки, горбатки.

Нагрудний одяг

- катанка (кабатик) зі смугастого синьо-білого або червоно – білого саморобного полотна.

- Поч.ХХст. безрукавки багато вишиті з плісу або інших дорогих тканин.

Верхній одяг

- Приталений, відрізний у талії сіряк, куртка. Їх прикрашали нашивками з кручених вовняних шнурів та косичками, китицями, різнобарвними аплікаціями. Оздоблювалися вилоги на грудях, широкий, спадаючий на плечі комір, низи рукавів. Як декоративний прийом використовувалось і рясування нижньої частини одягу.

Головні убори

Жінки покривали голову чепцем (каптуром) із кольорової тканини, з круглим денцем, на який пов'язували намітку.

Дівчата розділяли волосся на чотири частини та заплітали у дрібні косички (дрібушки), які укладали на голові. В коси вплітали червоні й зелені кісники, а на свята затикали квітки (гвоздика, чорнобривці, настурція, рута, любисток) або дрібне гусяче пір'я,

яке вмочували в розтоплений віск та наліплювали на нього позолоту (шумиху). Узимку виготовляли вінки зі штучних квітів, зроблених із вощеного паперу, фарбованого пір'я, вовни, стрічок. Під час весілля дівчата закріплювали на голові яскраві шовкові стрічки-бинди, які вільно звисали по спині.

Прикраси

Коралове намисто, різнокольорові скляні буси (перли, кулі, надуванці).

Народний костюм Східного Поділля

Виразною своєрідністю визначався традиційний одяг східних районів Поділля. Саме на Вінничині та Хмельничині набувають у XIX ст.. значного поширення такі селянські промисли, як ткацький, кравецький, шевський, кушнірський, килимарський. Майже в кожному селі виготовляли полотно, сукно, декоративні тканини, пояси, запаски. Особливо славилися вишивальниці Ямпільського повіту.

Чудові килими та килимові запаски робили в Немірові, Тульчині. У вишивці і ткацтві популярним був геометричний та рослинний орнамент коричневого, чорного, білого, малинового, сірого кольорів.

На Хмельничині виникла перша суконна мануфактура. Значну роль на східному Поділлі відігравала торгівля. Найбільші ярмарки відбувалися у Староконстантинові, Ярмолинцях, Вінниці, Могилеві Подільському. Могилівська вишивка, гаптування золотом і сріблом продавалися нарівні з кращими турецькими зразками.

У традиційному одязі населення цих районів існувало чимало стародавніх елементів. Поряд із кольоровою вишивкою тут зберігається вишивка білим по білому лляними і конопляними нитками. Основний матеріал для вишивання – вовняні нитки, які чудово сприймали багату палітру природних фарбників. Переважав у колористичній гамі одягу чорний колір.

Чоловічий одяг

Натільний одяг

Чоловічі сорочки були тунікоподібними, кроєними вперекидку (типу чумачки чи лоцмани південніших районів). Рукави викінчувалися вільно або манжетою. У деяких районах робили на плечах трикутні вставки. Під рукавами вшивалися ластки квадратні чи ромбовидні. На заході Вінничині носили сорочки навипуск, підперезуючись тканим, крученим або плетеним поясом – китайкою.

Поясний одяг

Штани шили переважно широкими, із саморобного полотна, з квадратною вставкою між холошами; далі на захід штани вужчали. Пізніше штани з фабричної тканини були ще вужчі за традиційні.

Нагрудний одяг

- жилетки та безрукавки-нагрудники.

- У XX ст. поширюються піджаки-бунди, френчі, куртки.

Верхній одяг

Окрім свити, гуньки та бурки, побутував у різновид свити – чугаїна з підрізними та призбираними бочками, та різновид свити – чимерка з відрізним станом по лінії талії. Подекуди носили подібний до чугаїни чекмінь.

Верхній одяг шився переважно з домашнього сукна довжиною нижче колін, зі стоячим, виложистим або шальовим коміром. Комір, поли та низи рукавів вишивали різнокольоровими нитками. Особливо пишно оздоблювали чугаїни. Взимку носили тулуб'ясті або до стану кожухи зі стоячим або виложистим коміром та розшитими полами й рукавами. Довгі прямоспинні кожухи вдягали лише в сильні морози.

У негоду напинали халатоподібний одяг – опанчу, бунду, а також катанку з капюшоном. Один із різновидів опанчі мав великий квадратний комір, яким закривали голову від дощу та снігу. Іноді в негоду вдягали башлик.

Головні убори

Високі чорні смушкові шапки з суконним денцем і розрізом ззаду, круглі смушкові шапки-кримки. Влітку – солом'яні капелюхи, а пізніше з'явилися картузи.

Чоловіче взуття Східного Поділля вирізняється локальними назвами: личаки називали верзунами, солом'яниками, дерев'яниками.

Жіночий одяг

Натільний одяг

Жіноча сорочка з суцільно кроєними рукавами, що пришивалися паралельно станіві, з різнокольоровими розшивками, особливо на рукавах (виноград) та на грудях (маніжечки). Сорочки шили додільні або до підтички. Поділ переважно не вишивався, а шви часто оздоблювали кольоровими нитками. Подекуди носили сорочки зі вставками. Комір робили стоячий або виложистий. Під рукавами вшивали ластки. Низи рукавів стягували шнурком або застібали на гудзик.

Поясний одяг

- горботка - довгий прямокутний шматок чорної тканини, оздоблений по краях кількома червоними та зеленими нитками. Носили горботку, піднімаючи її кінці до талії та закріплюючи вузькою барвистою крайкою.

- плахта (східні райони Вінниччини).

- літник – спідниця з домотканої вовняної тканини.

- спідниця з фабричної тканини. (поч. ХХст.)

Фартухи на Східному Поділлі малопоширені.

Нагрудний одяг

- літник – прямоспинний жакет із чорного сукна без оздоблення,

- полотняні катанки з вибитими квітами,

- вовняні кафтаніни,

- Подекуди побутували безрукавки – керсет та камізелька. Керсет був розшитий, з відрізною спинкою та густими зборами, а прямоспинну камізельку з фабричної тканини обшивали на полах тасьмою- самоточкою. Пізніше поширилися різноманітні покупні кофти, переважно з легких тканин.

Верхній одяг

Свита, гунька, манта, бурка, шиті з саморобного сукна темних кольорів. Свити були з відрізною спинкою та рясними зборами по лінії талії, комір – виложистий, найчастіше шальовий. Гунька, манта, бурка суцільно кроєні та розширювалися за рахунок великих клинів, вшитих у бокові шви. Довжина – нижче колін, манти- вище колін. Всі мали глибокий захід і застібку на лівому боці у вигляді шкіряного кільця та вузла. Поли, комір та рукави оздоблювалися кольоровими нитками або розшивалися тасьмою. Взимку носили переважно короткі, прикрашені вишивкою кожухи.

Головні убори

Невисокий круглий із пласким денцем очіпок, зверху якого пов'язувалася намітка. У східних районах Вінниччини носили очіпок-кичку. У ХХст поширюються в'язані головні убори – сіточки, хустки. Дівчата вдягали вузьенькі вінки, що розширювалися ззаду. Волосся заплітали невеликі кіски над чолом, а дві великі – на потилиці.

Взуття

Шкіряні постолі (моршенці), чоботи (іноді кольорові), черевики на резинках або з високою шнуровкою.

Прикраси

Корали у формі циліндриків, які нанизували на лляні нитки різної довжини. Полюбляли й бісерні прикраси – гердани, силянки, нанизані так, щоб утворити певний геометричний, або рослинний орнамент. У вухах носили ковтки з бовтицями – завушники.

Народний костюм Південно-західного Поділля (Наддністрянський одяг).

Наддністрянський варіант подільського одягу в дечому тяжіє до прикарпатського, зберігаючи при цьому основні риси, характерні для всього регіону. Локальна своєрідність цього вбрання простежується в особливостях ткацтва, конструктивних прийомів, у колориті та композиції декору, техніці вишивки, у способах носіння одягу, у його термінології.

Чоловічий одяг

Натільний одяг

Чоловіки носили вишиту довгу до колін сорочку з домотканого полотна навипуск, підперезували її широким вовняним поясом (окравкою), або шкіряним – чересом.

Поясний одяг

Улітку вдягали білі штани з домотканого полотна портяниці, взимку – суконні білі або чорні гачі.

Нагрудний одяг

Коротенький овчинний кептар, восени прямоспинний суконний сердак, взимку – рукавий кептар або більш довгий відрізний кожух (кушину, спендзар). Поверх кожуха накидали білу, яскраво прикрашену манту – переважно святковий, обрядовий одяг.

Взуття

Ноги чоловіки обмотували суконними онучами, на які вдягали шкіряні постоли або чоботи, влітку носили дерев'яні довбанці та солом'яні на дерев'яній подошві.

Головними уборами слугували капелюхи із соломи, прикрашені биндами, павиним чи качиним пір'ям, герданом, взимку носили смушкові шапки – кучми.

Жіночий одяг

Натільний та поясний одяг

Традиційний костюм мешканок Наддністрянщини складався крім сорочки, з розпашного поясного одягу у вигляді одного широкого (горбатка, опинка) або двох – ширшого та вужчого (запаски) – полотниць вовняної смугастої тканини, які підперезувалися саморобним поясом – боярком. Дівчата обгорталися більш тонкою тканиною фабричного виробу (фотою), а замість запаски по боках підтикали під пояс одну або дві складені у декілька разів хустки (турпани, фусти); носили шитий поясний одяг – спідницю чи спідницю з нагрудником (ріклю).

Нагрудний одяг

На сорочку вдягали овчинний безрукавний кептар (цурканка, мунтян), узимку – овчинний одяг з рукавами (кептар рукавами, кушина).

Зачіски та головні убори. Коси жінки не відрізали, а скручували їх та укладали зверху, ховаючи під маленьку шапочку фес на жорсткій основі, обтягнуту червоною вовняною тканиною, або під конусоподібну керпу чи м'який чепець; голову й шию обвивали довгим білим рушникopodobним полотнищем – переміткою.

Дівчата заплітали волосся у дві або чотири коси й закладали на потилиці корзинкою або калачиком. Прикрашали голову жінкоподібними уборами з живих та штучних квітів, металевих пластинок, монет та сплетених різнокольорових ниток (чільце). Під час весілля завітчували всю голову. В будні дівчата зав'язували стрічку навколо голови, зліва за неї затикали живі квіти, справа – бант зі стрічками (машки).

На Буковинському Поділлі святковий і весільний головний убор – кодина у вигляді високого луб'яного циліндра, обтягнутого яскравою тканиною з нашивками. Кріпилася

кодина на тім'ї, зверху випускався жмут трави – ковила, з під циліндра по спині звисали стрічки.

Взуття. На ноги вдягали шкіряні постоли, черевики на підборах, жовті чоботи.

Доповнення: прикраси, скроневі китички (різнокольорові вовняні кульки, скріплені металевими ланцюжками), нагрудні металеві згарди (ланцюжки з хрестиками), самби (дукати, нашиті на фетровій основі), коралове намисто (пацьорки), скляні буси у вигляді рослинного орнаменту, бісерні прикраси (згар дочки, цятки, басаман).

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте комплекс традиційного чоловічого одягу Північно-західного Поділля.
2. Охарактеризуйте комплекс традиційного жіночого одягу Північно-західного Поділля.
3. Охарактеризуйте комплекс традиційного чоловічого одягу східного Поділля.
4. Охарактеризуйте комплекс традиційного жіночого одягу Східного Поділля.
5. Охарактеризуйте чоловічий народний одяг південно-західного Поділля (Наддністрянський варіант).
6. Охарактеризуйте жіночий народний одяг південно-західного Поділля (Наддністрянський варіант).

Література: основна: 5, 9, 10, 16, 17; додаткова: 20, 21, 27, 28, 48, 50, 51.

Тема 8. Народний костюм Українського Полісся

План

1. Комплекси народного одягу Українського Полісся.
2. Чоловічий костюм Західного Полісся.
3. Жіночий костюм Західного Полісся.
4. Загальна характеристика народного костюму Центрального Полісся.
5. Загальна характеристика костюму Східного Полісся.

При вивченні народного одягу Полісся цей регіон умовно поділяють на три зони:

Західне Полісся- Волинська обл., Луцька обл., Рівенська обл.; північно-західна та центральна частини Житомирської обл.;

Центральне Полісся- північно-східна частина Житомирської обл., північна частина Київської обл.;

Східне Полісся- північна та центральна частини Чернігівської обл., північна та центральна частина Сумської обл.

Національний одяг Західного Полісся

Чоловічий костюм

Натільний одяг

Сорочка тунікоподібна або з поликами (плечові уставки прямокутної форми на плечовому шві), комір стійка, виложистий. Оздоблення – вишивка, яка розмішувалася на з'єднанні рукавів зі станом, на комірі, на пазушному розрізі, манжетах, подолі. В орнаментатії зустрічались геометричні мотиви: ромб, хрест, трикутник. Для вишивки характерні червоні кольори, сорочку носили на випуск.

Поясний одяг

Штани неширокі з ромбоподібною уставкою.

- Полотняні штани- ногавиці, портки, портяниці, поркениці, ряднянки, гаті;
- Вовняні- гачі, холошні, крашениці, волосінки.

Кольори для штанів: різні відтінки сірого, зеленого, синього, червоного (найчастіше темні відтінки). Штани могли бути прикрашені вибіячастим малюнком у вигляді вертикальних смуг з геометричним малюнком.

Пояс: Сорочку підв'язували нешироким вовняним поясом червоного кольору з різнокольоровими смугами. По краях пояс прикрашали тороками. Зав'язували пояс з одного або двох сторін попереду, для повсягденного комплексу края поясу ховали. Зустрічаються плетені пояси та шкіряні ремені.

Нагрудний одяг

Короткі безрукавки, з прямою спинкою і застібкою спереду. Шили їх з вовняної тканини.

Верхній одяг

- Свити з підрізною спинкою або з підрізними бочками (свити сірого кольору – Волинська обл., Рівенська обл., частково Житомирська; (свити темно-коричневого кольору – середня смуга Волині; білі свити – (північ Житомирщини);

- Жупани
- Свита-куцина (різновид короткої свити);
- Свита-куртак, курта;
- Сермяга – прямоспинного крою. З двома вусами оздобленими червоними суконними нашивками;

- Зимові кожухи – прикорочені, білі або фарбовані у жовтогарячий колір;
- Поверх осінньо-весняного та зимового одягу одягали полотнянки прямого, халатоподібного крою, з відрізною спинкою та густими зборами.

Взуття

- плетені личаки із липового, вербового чи в'язового лика вдягали поверх онучів;
- чоботи червоного, чорного кольорів.

Зачіски загальноукраїнського типу.

Головні убори

- Шапка з овечого хутра або суконна з хутряною опушкою, на півдні Волині – циліндричні смушкові шапки, північ Волині – рогаті шапки, на всій Волині – повстані шапки з чотирикутним верхом;

- Мазниці – великі чорні смушкові шапки з розрізом збоку, де була пришита кольорова стрічка;

- Кучми з верхом синього або чорного сукна (Рівненська та Житомирська обл.)
Жіночий костюм.

Натільний одяг

Сорочка зі вставками (поликами), з суцільними рукавами, пришитими по основі чи по пітканню. Комір сорочки – достатньо великий виложистий, стойка. Широкі рукава, які закінчувалися манжетами. Розріз- пазушка, яка скріплялася за допомогою червоної тасьми. Оздоблення геометрична та рослинна вишивка. Монохромна, червоного кольору. На Волині до червоної нитки додавали синю або чорну нитку.

Розташування вишивки традиційне. В Північній частині орнамент розміщувався на передній частині, поликах і по всьому полю рукава- подібно до білоруських сорочок.

Волинські сорочки прикрашалися на вставках і долішній частині рукава, уздовж пазушки, по манжетах, коміру- сполучення різнокольорової рослинної та геометричної вишивки.

Рівненська обл.- геометричний узор переважно червоного кольору на комірці, манжетах, рідко біля пазушки, на рукавах, горизонтальні смуги на плечовихуставках, вертикальні- по зовнішній частині рукава. На рукавах могли бути і горизонтальні смуги щільно розташовані одна до одної.

Житомирщина: геометрична вишивка червоного, червоно-чорного кольорів, розташована неширокою смугою біля пазушки, на плечових уставках, на верхній частині рукавів і на комірі і манжетах.

Поясний одяг

- Літники, використовували переважно як святковий одяг. До літників одягали запаски вовняні в одне полотнище, з тканини чи з вишитим орнаментом; або лляні чи конопляні, ткані в орнаментальні смуги червоного кольору з додаванням синього. На Житомирщині побутували орнаментовані запаски, виконані килимовою технікою.

- Андараки (на межі з Білоруссю), які мали яскравий орнамент у вигляді клітин або смуг.

- Мальованки- з вибитим орнаментом;

- Спідниці-бурки, полотняні або напівполотняні, поділ яких оздоблювався вовняними нитками у вигляді кольорових смуг переважно сірого, червоного, зеленого кольорів, були спідниці, які ткалися чинуватою технікою в один колір.

Нагрудний одяг

- Суконні безрукавки – довгі, пошиті на зразок кептаря. Значно коротшими були чорні вельветові безрукавки Західної Волині, оздоблені нашивками й лелітками.

- Шнуровиці – приталені безрукавки, розширені донизу.

Верхній одяг як у чоловіків.

Зачіски та головні убори

Дівчата заплітали волосся у чотири поплітки (батіжок). При одруженні відтинали косу.

Заміжні жінки накладали очіпок поверх кибалки, яку виготовляли з конопляного шнурка або скрученого шматка полотна, дерева, лика чи соломи у вигляді кола, на яке накручувалося волосся. Очіпки були ажурні, плетені з білених лляних ниток у різноманітні геометричні та рослинні візерунки, котрі нагадували подібні мотиви на вишивках і килимах. Іноді сітчасте сплетені очіпки носили з переміткою. Твердіші очіпки виготовляли з кольорового ситцю або шовку з декоративним зубчастим виступом на чолі.

Рушникові головні убори – плат, завивало, серпанок. Довгий шматок полотна (3 м), коротші кінці(перемікові забори) якого були прикрашені багатим перебірним орнаментом.

Саморобні головні убори з тонкого вовняного прядива на лляній або вовняній основі. Вони мали форму трохи видовженого прямокутника й заповнювалися різнокольоровими смужками, а їхні короткі боки прикрашалися багатшими щодо малюнка смугами.

Поширені були хустки (хустини, платки, хустя, ширинки). Їх виготовляли спочатку з саморобного лляного полотна, пізніше з фабричних різнобарвних тканин. Куточки хусток вишивали кольоровими, здебільшого червоними, нитками геометричним і рослинним орнаментом, а середину залишали без декору. На Волині весь периметр хустки обрамлювала декоративна кайма, а центральне поле ритмічно заповнювалося малюнком. Іноді такі хустки на кінцях прикрашали китицями з кольорової заплітки.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте комплекс чоловічого одягу Українського Полісся.
2. Охарактеризуйте комплекс жіночого одягу Українського Полісся.
3. Охарактеризуйте комплекси чоловічого та жіночого одягу Центрального Полісся.
4. Охарактеризуйте комплекси чоловічого та жіночого одягу Східного Полісся.

Література: основна: 5, 9, 10, 16, 17; додаткова: 18, 21, 27, 42, 50, 51.

Тема 9. Народний костюм Карпатського регіону України

План

1. Чоловічий гуцульський костюм.
2. Жіночий гуцульський костюм.
3. Чоловічий народний костюм буковинців та покутян.
4. Жіночий народний костюм буковинців та покутян.
5. Чоловічий костюм Закарпаття.
6. Жіночий костюм Закарпаття.

Гуцульський костюм

Гуцули – етнографічна група українців, які проживають в Карпатах на території трьох областей: Закарпатської (Рахівський район), Чернівецької (Вижницький і Путильський райони), Івано-Франківської (Верховинський, Косівський, і частина Надвірнянського районів) та на території Румунських Карпат у північно-східній частині Марамуреського повіту.

Чоловічий одяг

Натільний одяг

Сорочка біла, тунікоподібного крою, комір - стійка. Довжина сорочки - до середини стегна. Рукава закінчуються манжетами. Розріз горловини попереду. Прикрашалася сорочка характерною вишивкою геометричними узорами різнокольоровими нитками з переважанням чорного кольору. Нитки щільно розташовані одна до одної, вишивка має килимовий характер. Розташування вишивки традиційне, а подол сорочки прикрашали мережкою білими нитками (зустрічалась і вишивка). Сорочку носили навипуск.

Поясний одяг

- покрениці, портяниці – літні полотняні штани білого кольору;
- гачі – штани з доморобного сукна білого кольору;
- крашениці – штани з доморобного сукна червоного або чорного кольору.

Усі штани були однакового крою. Кроїли обидві ногавиці як рівні прямокутники, позаду з'єднували вставкою у формі трапеції, а попереду – у формі чотирикутника. Низ святкових штанів крашениць міг бути підкоченим та прикрашеним вишивкою або декоративним швом. Штани найчастіше заправляли у високі шкарпетки (капці, капчури), закладаючи на кожній ногавиці складку збоку.

Пояс

- черес – широкий шкіряний пояс із металевими прикрасами та орнаментальним тисненням. Закріплювався черес за допомогою трьох пряжок. (Сорочку з-під пояса витягали трохи нагору, вона звисала спереду коротше, а позаду довше).

Нагрудний одяг

- Кептар – безрукавка з овечої шкіри. Кептарі для роботи прикрашають скромно, а святкові – дуже щедро. Весь кептар обшивають смушком, спереду нашиті дві кишені, вздовж поли вміщують нашивки з кольорової шкіри, шнурів, шкіряної плетінки і металевих оздоб. Багато прикрашена спина кептаря.

Верхній одяг

- Сердак – прямоспинний короткий одяг із домашнього сукна темного кольору (чорного або червоного) з бічними клинами або без них. Шви сердака прикрашають кольоровими нитками. Спереду орнамент зі шнура жовтого, цеглянистого й зеленого кольорів. Для прикраси додають китички з кольорових вовняних ниток- «дармовиси»;

- Гугля – плащ накидка без рукавів;
- Чуга – верхній одяг прямого крою з виложистим коміром та великим капюшоном. Рукави та капюшон прикрашені тороками.

- Гуня – одяг з фальшивими рукавами, який накидався на плечі. Шили гуню з довговорсового сукна;
- Капота – свита зі зборами;
- Кожух – короткий, приталений з боковими клинами. Попереду- шкіряні гудзики і петельки. Прикрашали кожух аплікацією з тканини, шкіри, шнурів; попереду та на спинці- вовняні шнури з китицями. Зустрічались і коротенькі прямі кожухи, які за кроєм та оздобленням нагадували кептар, тому і називалися «рукавими кептарями»;
- Манта – старовинний обрядовий одяг прямого крою з пелериною.

Взуття

- Постоли з онучами, шкарпетками з вовняних ниток або зі шкарпетками із сукна (капцями). В'язані шкарпетки виготовляли з ниток білого, (жовтого, природнього кольору), вишневого або бурого кольорів. Края шкарпеток прикрашені візерунками. Капці – це вовняні панчохи (високі шкарпетки), пошиті з доморобного сукна вишневого або бурого кольорів. Край і середину прикрашають вишивкою. Капці скроєні так, щоб охоплювати стопу та литку. З одного краю є скісне крило, що зветься «нахлипкою». Верх капця та «нахлипка» викінчені декоративним швом. На ногу, обмотану онучею, вбирають капець, а тоді взувають постоли і ремінцями або чорними чи білими волоками обкручують ногу до щиколотки.

- Чорні або червоні чоботи.

Зачіски

Гуцули залишали волосся досить довгим, іноді заплітаючи його в одну або дві коси. Спереду волосся підрізали. Парубки підстригалися коротше. Дорослі чоловіки відпускали вуса.

Головні убори

- Крисаня – повстяний капелюх чорного кольору. Його носили влітку й у переходовий час. Верх крисані півкулястий, боки невисокі, доволі широкі, криси заломлені вгору. Крисаню обводили різнокольоровими вовняними шнурками. Також молоді парубки кріпили штучні квіти або прикрасу з дрібних кораликів- «трясунку». Ще прикрашали крисані пір'ям шухаря або павича, а також кулястими вовняними китицями - «бовтицями».

- Клепаня – зимова шапка з червоного або темно-синього сукна, підбита овчиною та облямована хутром лисиці. Кінці клепані можна було стягнути догори і зав'язати на тім'ї.

- Джумері – весільний капелюх

Прикраси

- намисто із плодів, у яке іноді вплітали мідні гудзики; браслети; мідні ланцюжки - ретязі. Ретязі з хрестиками одягали на шию. Ними скріплювали поли сердака, коли його накидали на плечі, на них підвішували до пояса люльку; персні з пірамідальними горбками.

Додатки

- шовкова хустина, якою обв'язували шию;
- тобівка – шкіряна торбина на смузі ременю, густо оббита металевими прикрасами, яку носили через плече;
- перехресниця-порохівниця;
- топірець.

Жіночий одяг

Натільний одяг

Біла сорочка з плечовими уставками (прямими поликами) додільна або до підтички (до гальки). Горловина з вузькою обшивкою, розріз горловини на спинці (іноді зустрічався попереду). Рукава не дуже широкі (у порівнянні з Центр. Укр.), закінчуються манжетами. Вишивка килимового характеру, кольори як в чоловічих сорочках. Розташування вишивки

традиційне. Зовнішня частина рукавів після горизонтальної смуги на уставці – геометричні мотиви, розташовані у шаховому порядку, по діагоналям, окремими геометричними елементами.

Поясний одяг

- дволатові запаски (двосечники) з вовняної тканини у горизонтальні смуги. Запаски відповідно до кольору зветься «колосові» (жовті), «чорнобриві» (з перевагою темного кольору - коричневого, вишневого). До святкових запасок додавали золоту або срібну нитку. Кожну запаску обшивали шнуром, який сплітали з кольорових ниток.

- Горботка, горбатка червоного кольору у чорні або зелені смуги, чи чорного кольору у червоні смуги.

Пояс

- тканий вовняний пояс 20-25см довжиною на 3 м темних кольорів з горизонтальними смугами;

- під широкий пояс пов'язували ще й вузьку крайку- попружку.

Нагрудний одяг кептар, як у чоловіків.

Верхній одяг

- сердак;

- гугля;

- капота;

- кожух.

Взуття

- постоли з онучами, в'язаними шкарпетками (панчолами- капчурами, капцями (як у чоловіків) або з ногавицями- доколінницями.

- Чоботи.

Дівочі зачіски

- повсякденна зачіска: волосся розчісували на дві сторони і заплітали одну чи дві коси;

- святкова зачіска: волосся розчісували на два боки і високо над вухами заплітали дві коси. Заплітаючи, скріплювали коси пасмами червоної волічки і шнурком з нанизаними на ньому мідними гудзиками. Кінці обох кіс закручували на тім'ї та зав'язували їх прив'язкою з гарасівки. Зачіску позаду прикрашали живою або штучною квіткою.

Головні убори

Дівочі святкові: площинний вінок - чільце. Верхній край попереду вище, а на потилиці нижче. Чільце прикрашене аплікацією із шнура, тасьми. Край біля чола прикрашений намистинами, закріпленими на нитках, а верхній край попереду- вовняними китицями. На потилиці чільце може бути прикрашеним стрічками – биндами невеликої довжини.

Дівочі повсякденні убори – хустки.

Жіночі святкові: чепець та намітка – рантух;

Жіночі повсякденні: чепець та хустка. Наприкінці XIXст. хустку вдягали без очіпку. На хустках квітчастий орнамент, края прикрашені тороками. При зв'язуванні хустку склали у трикутник і закручували передній край на три пальці. Зав'язували хустку на потилиці та обома кінцями обводили голову, переплівши їх біля вух. Спускали тороки вниз. Завдяки такому способу пов'язування хустки, голова здавалася ширшою.

Прикраси

- згарди- нанизані на шнурок хрестики, а між ними трубочки з латуні або закручені спіраллю мідні дротики;

- гердан – плаский ланцюжок, плетений з бісеру;

- ковтки- низані з різнобарвного бісеру грушоподібні сережки, а також сережки з підвісками з намистин або металевих пластин;
- ретязі, нараквиці – браслети, плетені з різнокольорової вовни;
- персні.

Додатки

- Шовкова узориста хустина з тороками. Жінка опоясувалася нею немов запаскою (поверх передньої запаски), позаду зав'язувала або підтикала кінці за пояс.
- Біла хустинка, прикрашена по краях вишивкою. Цю хустинку тримали в руках, йдучи до церкви або в гості.
- Дзьобенка – торбина з картатого вовняного матеріалу, обведена з обох боків крайкою. Носили її через плече.

Традиційне вбрання населення Прикарпаття буковинців та покутян.

Буковина – історична назва українських етнічних земель, розташованих між середньою течією Дністра та головним Карпатським хребтом у долинах верхньої течії Пруту та Серету. Нині ця територія входить до складу України (Північна Буковина — Чернівецька область) та Румунії (Південна Буковина – обл. Сучава та Ботошани Румунії). Свою назву, яка вперше зустрічається у 1392, Буковина одержала від обширних букових лісів, що покривали значну частину її території.

Покутяни – етнографічна група українців, які проживають в низинних районах Івано-Франківської області та північної Буковини. Покуття міститься в межах Дністра і Пруту. На сході воно входить у Буковину, на заході обмежене Станіславською низовиною.

Одяг буковинців і покутян багато в чому схожий з наддністрянським варіантом подільського одягу.

Чоловічий костюм

Натільний одяг

Біла сорочка тунікоподібного крою з манжетами (повсякденна сорочка) або без (святкова). Комір – невелика стійка, розріз горловини- попереду. Довжина сорочки від середини стегна до коліна. Вишивка килимового характеру з переважанням чорного кольору, розташування- традиційне. Пазушку прикрашали і невеликою вишивкою, і значним по розміру прямокутником.

Поясний одяг

- Літні штани з білого полотна- портяниці або поркениці прямого крою, вузьки;
- Зимові штани із сукна- гачі, прямого крою, вузьки, білого або чорного кольору.

Пояс

- Вовняна крайка завширшки 10-12см, виткана кольоровим узором (використовували влітку). Іноді поверх крайки одягали ще вузький ремінець («шляхетське» підперезування)

- Шкіряний черес (використовували взимку).

Нагрудний одяг

- Кептар – цурканка або мунтян. Останній мав багато спільного з молдавською безрукавкою. Найчастіше цурканки та мунтяни короткі, оздоблені тхорячим хутром.

Верхній одяг

- Свита коричневого або червоного кольору з клинами (вусами)
- Каптан- літній з полотна, зимовий із сукна. Нагадує за кроєм свиту, приталений, розширений вусами або зборами;
- Сіряк- убрання на переходину пору з сірого полотна, халатоподібного крою;

- Опанча- сірого або пісочного кольору халатоподібного крою. Спереду прикрашена узором білими нитками;
- Манта;
- Кожух до стану. Короткий кожух одягали до роботи чи до виходу. Довгий і широкий одягали в дорогу. Кожух мав виложистий хутряний комір з вилогами.

Зачіска - «під макитру»

Головні убори

- Соломяний капелюх, з крисами середнього розміру, прикрашений стрічкою, півнячим пірям та квітами.
- Шапка з овечого хутра циліндричної форми.

Взуття

- Постоли з онучами або в'язаними шкарпетками;
- Чоботи чорного кольору, іноді з жовтими вилогами;
- Валянки з сукна, які вдягали в морози поверх чобіт.

Жіночій костюм

Натільний одяг

Сорочка з плечовими уставками. Комір- невеличка стійка, рукава з маленькими манжетами. Вишивка різнокольоровими нитками, з переважанням чорного кольору. Характерне розміщення вишивки: плечові уставки- горизонтальні широкі смуги, рукава- тонкі вертикальні або діагональні смуги, вертикальні смуги біля пазушки.

Окрім вищеназваних мотивів, на рукавах розміщували вертикальні смуги, центральна з яких мала форму розгалуженої гілки зі стилізованим листям та квітами. В інших випадках це були великі букети троянд або рож, іноді траплялися мотиви птахів.

У 30-х рр. ХХст. на Буковині поширюється сорочка на кокетці, вишита у техніці хрестика на плечах, грудях, під кокеткою, на манжетах. В ХХст. поширюється вишивка бісером.

Найбільш характерними сорочками Покуття є чорненки, які носили заміжні жінки, і червоненки, що їх вдягали дівчата.

Поясний одяг Горботка (горбатка) – чорне тло щільно заткане багатокольоровим орнаментом, а по низу йшла широка червона смуга. Горботкою обгортали фігуру у півтора обхвати, верхній лівий кут підіймали і підтикали під пояс. Малюнок одного краю горботки ткався на лице, а другий – навиворіт, аби при закрочуванні він був однаковий. На свята закрочували один бік горбочки, в будень – обидва.

Опинка – спідниця незшитої форми, схожа за кроєм на горботку, але з тканини чорного кольору з рідко розташованими вертикальними вузькими червоно-зеленими смугами. Центральна частина на спинці суцільно чорна, а верхня та нижня закінчувалися широкою червоною смугою.

Фота – спідниця незшитої форми, схожа за кроєм на горботку. Для фоти характерне червоне тло, заткане дрібними вертикальними смугами чорного, зеленого і жовтого кольорів, по низу йшла широка горизонтальна орнаментована смуга.

Запаски – в деяких районах називали аналогічний опинці поясний одяг, але рівномірно затканий вертикальними кольоровими смугами. Носили і жінки і дівчата, але на весілля обов'язково одягали опинку. Носили її, підтикаючи один бік.

Нагрудний одяг – як у чоловіків,

кептарі цурканки оздоблювались тхорячим хутром, яскравою аплікацією із сап'яну й вишивкою

мунтяни – в художньо - стильовому плані подібні до цурканок і близькі до молдавського вбрання.

Верхній одяг як у чоловіків

Дівочі зачіски

Одна або дві коси. Святкова зачіска під головний убір карабулю: частина волосся з переднього краю голови збирається у вузол, а інша частина волосся заплітається у косу.

Дівочі головні убори

Площинні вінки, прикрашені скляних бусами, штучними квітами, пір'ям павича; святковий (весільний головний убір) кода, кодина, карабуля – висока шапочка без дна, зроблена з цупкого картону, обшита матерією та красиво оздоблена. До карабулі причіпляли також пучки високої трави; звиті вінки, хустки.

Жіночі головні убори

Очіпок, намітка (рантух, ручник, мараме, нафрамe), турпан -- святкова шовкова хустка, яку склали та пов'язували зверху по намітці.

Взуття

Чорні, червоні та жовті чоботи або черевики.

Прикраси та доповнення

Намісто зі скляними оздобами, коралями, монетами (згарда, салба). На вухах носили мосяжні або срібні кільця (ковтки). На руках носили срібні або мосяжні перстені. На пояс закріплювали складену хустку, або пов'язували її на талії з одного боку.

Народний костюм Закарпаття

Чоловічий костюм

Натільний одяг

Сорочку шили з конопляного полотна. Сорочки були двох типів: одні короткі, тунікоподібного крою, з розрізом попереду, з широкими рукавами, а другі довгі. Низ рукавів і погруддя довгих сорочок оздоблювали мереживом та бахромою. Виложистий неширокий комір і манжети вишиті білими нитками; застібали комір двома червоними або синіми гудзиками.

Цікавими деталями оздоблення крою відзначались весільні сорочки. На відміну від буденних вони мали дуже широкі рукави, які розвівались на вітру, і тому ця сорочка прозвана у народі «лобо-гош інг», що означає «розвіювальна сорочка». Рукави цих сорочок закінчувались вирізування та обмітуванням, виконаним білими, а на початку ХХ ст. червоними, синіми, а подекуди й жовтими нитками. Крім вирізів рукави цих сорочок оздоблювали вишивкою рослинних орнаментів.

Поясний одяг

Штани (ногавиці) шили з домашнього комбінованого сукна (основа льняна, уток вовняний). Крій їхній подібний до бойківських, тільки вужчі внизу. Єдина прикраса — вузька чорна або темно-синя смуга, вставлена у шви з обох боків. Вгорі викінчені вузьким поясом із полотна, крізь який протягнений очкур.

Поясним одягом чоловіків також були білі широкі полотняні штани - «гаті», які щільно збиралися у складки, нижню частину штанів оздоблювали бахромою, тороками, а на відстані 10 см від краю штанини інколи вшивали стрічку з мережкою. Гаті закріплювали вузьким тканим поясом, який оздоблювали вишивкою або тканим орнаментом.

Взимку носили грубі сукняні штани синього кольору. Низ широких полотняних штанів («гатьо») прикрашали вишивкою рослинного характеру. Взимку також носили чорні теплі штани («надраги»), заправлені у високі чоботи. Бідні селяни з метою довшого збереження штанів нашивали ззаду шкіряні вставки («сідалиці») та наколінники.

Серед угорців краю були поширені і так звані «рамлені гаті», які кроїли і шили в поперек полотна. При цьому зшивалося кілька пілок, щоб гаті були до двох метрів завширшки. Внизу гатей пришивались торочки («топала», «ройти»).

Пояс

Широкий шкіряний пояс на дві або три пряжки був прикрашений карбованим узором, мав сховки на гроші й тютюн. Молоді хлопці носили вужчий ремінь.

На весіллі, коли молодій пов'язували голову хусткою, парубоцький декоративний пояс замінювали на чоловічий.

Доповненням

Прямокутний фартух («ки-тинь»). Побутували фартухи буденні і недільні. Хлопці носили на свята вишивані фартухи. Мотиви вишивки на них мали локальні особливості. Серед основних були айстра, сердечко, варіації на теми різних птахів, головним чином голубів. Кольорова гама - ритмічна зміна червоного і синього кольорів. На правому боці фартуха за пояс засовували китицю із штучних квітів. Наречені ще на лівому боці мали білу хустину, на якій були вишиті червона троянда, фіалки і копитце. Хустка у даному випадку - подарунок нареченої. В приміських селах дівчата на хустинах вишивали монограму жениха.

Як відомо, чоловічий фартух в одязі східнослов'янських народів мав значення тільки як частина виробничого одягу. Однак виняток становили села Закарпаття, де носили широкий білий домотканий фартух, оздоблений вишивкою рослинного характеру.

Нагрудний одяг

На сорочку чоловіки одягали піджак або безрукавку, яка на нагрудній частині та по всій площині пілочок була обшита дерев'яними намистинами. Інколи наносили вишивку з рослинним орнаментом. Вона складалась із ритмічного чергування різноманітних мотивів квіток, утворюючи довгі вертикальні смуги. Улюбленими барвами були синій, червоний, зелений та чорний кольори.

Побутували також піджаки чорного або синього кольорів без вишитих оздоблень. Їх рукави оздоблювали шнурівкою та гудзиками.

У комплект народного одягу входила коротка до пояса безрукавка («лайбі»), пошита з чорного ситцю або шовку. У межах Берегівського району безрукавки кроїли з одного шматка матерії, зігнутого у плечах. Переднє полотнище розрізали вздовж, утворюючи поли, які застібувались на 10-12 малих білих гудзиків.

На правій полі була маленька кишеня для годинника. Такі безрукавки носили більш заможні селяни.

Верхній одяг

Вуйош (уйош) — одяг на холодну пору року, пошитий з тієї ж самої доморобної тканини, що й штани, а пізніш із фабричної. На комірці, кишенях і манжетах був прикрашений смугою чорного або темносинього оксамиту.

Вуйош шили однаково для чоловіків і жінок. Чоловічий мав ззаду „драгун” – поперечну кольорову смугу вище стану з оксамиту. Жіночий не мав горішньої кишені; над нижньою кишенею й манжетами мав прикрасу – оксамитну ключку.

Кожух – вбрання з овечого хутра носили в північній частині взимку. Шили його з 4-5 овечих шкір. Найбільшу шкіру склали впоперек удвоє, вирізували отвір на шию, розрізували поли, вирізували пройми для рукавів. Ззаду в стані вшивали одну або дві приморщені шкіри. Шви прикрашали червоною волічкою. Чоловічі кожухи довгі (до колін), а місцями вище колін, прямоспинні й трохи приталені спереду.

Для угорців Закарпаття характерним був верхній плечовий одяг «сюр» - дуже давній тип верхнього одягу у вигляді накидки з рукавами. За конструкцією він дещо подібний на гуцульську манту та лемківську чугу . На задній частині сюра є прямокутний шматок

тканини, як і на лемківських чугах та гуцульських мантах. Він виконував функцію капюшона. Сюр виготовляли з міцно збитого сукна, яке за рахунок щільності не пропускало вологу. Ця проста накидка була невід'ємною складовою одягу угорців. У святковому одязі основним критерієм естетичної оцінки чоловіка чи парубка виступав багато вишитий сюр.

Взуття

Головне взуття це постולי – з ходаки. Нogu вгортали аж під коліно у довгу смугу полотна – платянку. Тоді взували постіл і волоками, протягненими крізь петлі, прив'язували його до ноги та кілька разів обв'язували ногу навколо щиколотки. Пізніш чоловіки носили шнуровані черевики боканчі та чоботи.

Зачіски

Волосся у старших чоловіків сягало шиї, молодші підстригалися коротше.

Головні убори

Повстяні чорні капелюхи з малою головкою та невеликими крисами купували на ярмарку й носили увесь рік. У господарів вони обвиті стрічкою, а в парубків прикрашені квітами на шпильках. Узимку одягали „клебаню” з сірого смушку, а в мороз — високу мохнату „кучму”.

Побутували й чоловічі літні солом'яні капелюхи з широкими крисами.

Додатки

У XIX ст. для підкреслення заможності старші за віком чоловіки носили в руці очеретяну або звичайну палицю («бункош», «форкош», «келев»), верхній кінець якої мав форму металевого топірця або скульптурного зображення змія.

Жіночий костюм

Натільний одяг

Святкові і буденні сорочки шили з конопляного полотна. Кроїли їх до уставки з 3-5 полотниць. Верх станка збирали на міцну нитку й викінчували обшивкою. Особливістю сорочки був розріз ззаду. Зібрані рукави викінчували вузьким вишитим манжетом (зарукавником) або т. зв. фодрою, яка на кінці мала кольорову обвідку, а на зап'ястку – вишивку. Прикрашали сорочки різно:

1. «Пазуха» – на переді сорочки витканий або вишитий вузький узір. Якщо вишитий, то його прикріплювали стібком „зубцями” до збирок сорочки; узір підбирали до вишивки на рукаві. Розріз сорочки ззаду.

2. «Рамовання» – на густих збірках спереду сорочки вишиті різнокольорові лінії в квадраті.

3. «Вузька уставка» – вишивка вгорі рукавів. Нижче посередині ромбовидний мотив. Вузький бічний узір обводить рукави з обох боків аж до манжет.

4. «Заспудьниця» – майже уся поверхня рукавів від уставки до ліктя покрита густою вишивкою у квадраті, обведеною зубцями.

Поясний одяг

Спідниця називалася плат. Плат шили з трьох або й чотирьох пілок фабричного матеріалу. Молоді дівчата вибирали матерію яскравих кольорів у дрібні квітчасті узорі, молодиці— спокійніших відтінків, а старші жінки — чорну. Плат був густо наморщений; угорі замість пояса мав широку тверду обшивку. В деяких околицях його прикрашали стрічками, пришитими на висоті колін. Ззаду плат не сходиться й у тому місці видно густі збори сорочки.

Пояс

Його ткали з кольорової вовни. Пояс обіймав стан двічі; дівчата зав'язували його спереду, а молодиці ззаду.

Нагрудний одяг

Безрукавка подекуди вона з того ж самого матеріалу, що й плат. На півночі безрукавку кроїли вільнішу з темносинього або чорного сукна. На півдні носили безрукавку тільки дівчата; була пошита з однокольорового або квітчастого матеріалу; поли і пройми обведені кольоровими стрічками; довжина – до стану.

Верхній одяг

Гуня або петек – це давній одяг (зразок закарпатської свити). Шили його з білого, сірого або чорного доморобного сукна, витканого так, що лицева сторона покрита довгим пишним ворсом. Крій неприталений, довжина – до колін або й нижче; рукави дуже довгі, звисають нижче колін.

Уйош (мадярська назва) – куртка з купованого сукна. Скроєна з одного полотнища, перегнутого удвоє, мала стоячий комір і манжети відмінного кольору; сягала до стану.

Жіночі кожухи короткі (до стегон), приталені.

Взуття

До роботи жінки носили шкіряні постолі. Ноги обвивали онучами, поверх них натягали шкарпетки з білої вовни. Постолі прив'язували до ноги тонкими ремінцями (строк) або грубими вовняними шнурами (волоками). До церкви і в гостину взували чоботи з твердими халявами. Останнім часом носили ще й міські черевики (боканчі) і пів- черевики (топанки).

Зачіски

У свято дівчата заплітали волосся, починаючи над вухами, у дві коси, а низько на потилиці сплітали в одну. Місце сплетення покривали широкою узористою стрічкою; у коси вплітали вузькі стрічки «пантлики» або кольорові шнурки, що закінчувались пучками кульок із різнокольорової волічки.

Головні убори

На знак дівування носили вінки з барвінку, прикрашені живими або волічковими квітами. Вінок мав твердий спід із лубка, був обведений темним матеріалом та прикрашений намистинами. Його носили високо на маківці, а ззаду він мав підвищення з барвінку й квіток у формі чуба. Над вухами, окремо від вінка, чіпляли малі віночки з намистин і квітів. Таку прикрасу пізніше вбирала тільки молода на весіллі.

В негоду дівчата покривали голову яскраво-червоною або зеленою хусткою – платиною.

Молодиці збирали волосся на тім'ї, міцно скріплювали шпильками, а тоді покривали чепцем із чорного шовку. В деяких околицях чепець робили самі з вишитого різнокольоровими квітами квадратного кусника шовку, підшитого полотном. Він був зібраний до обводу голови і збирки над чолом творили піднятий кут, званий «кутком». Ззаду до краю чепця чіпляли вузькі кольорові стрічки, що спадали на потилицю. У більшості сіл носили чепці, куповані у містечках на базарі.

У перехідну пору року чи взимку покривали голову купованою хусткою темного кольору.

Прикраси

Намісто, селянки – партки або сплетеники, себто нанизані на кінському волоссі узорами дрібні намистини, а нижче – кілька рядків дрібних скляних кораликів.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте чоловічий гуцульський костюм.
2. Охарактеризуйте жіночий гуцульський костюм.
3. Охарактеризуйте чоловічий народний костюм буковинців та покутян.
4. Охарактеризуйте жіночий народний костюм буковинців та покутян.
5. Охарактеризуйте чоловічий костюм Закарпаття.

6. Охарактеризуйте жіночий костюм Закарпаття.

Література: основна: 5, 9, 10, 16, 17; додаткова: 21, 26, 27, 28, 36, 41, 43, 50, 51.

Тема 10. Народний костюм південного регіону України

План

1. Типи народного одягу південного регіону України.
2. Чоловічий костюм Донеччини та українського Степу.
3. Жіночий костюм Донеччини та українського Степу.

Костюм населення південної частини України- наслідок взаємодії культур українського, російського, молдавського та інших народів, що заселяли край. Крім того, на одязі цього регіону відчутніше позначився вплив міста.

Одяг півдня України розглядається по наступних зонах:

- 1) Донбас із суміжними територіями Запоріжжя та Приазов'я (Донеччина);
- 2) територія біля середньої та нижньої течії Дніпра – український степ (нинішні Дніпропетровщина й частково Кіровоградщина) ;
- 3) Кримський півострів.

Костюм Донеччини та Українського Степу.

Чоловічий костюм.

Натільний одяг

Сорочка білого кольору, тунікоподібного крою або на кокетці зі стоячим або виложистим коміром. Рукави закінчувалися манжетами або вільно. Розріз пазухи попереду чи збоку. Вишивалася сорочка попереду, манжети, комір, іноді поділ. Подекуди вдягали косоворотки. У більшості районів сорочку носили на випуск і підперезували плетеним чи звитим поясом червоного або синього кольору з китицями.

Поясний одяг

Штани у XX ст. були широкі, з вибійчастого полотна. Наприкінці XIX ст., поч. XX ст. штани шили з фабричних тканин і значно вужчими.

Нагрудний одяг

Безрукавка з вовняної тканини загальноукраїнського типу. На Донеччини обов'язковою була жилетка міського крою з фабричної тканини. У XX ст. в деяких селах з'являються костюми- трійки.

Верхній одяг

- свита до вусів (до фандів);
- чинарка- різновид свити з фабричної тканини, відрізна по лінії талії, з густими уборами;
- куцина, подібна за кроєм до чинарки, але значно коротша;
- венгерка довжиною до коліна;
- чоловічі юпки на ваті;
- різновид міського одягу пальто- дежурка.

Взимку носили:

- кожухи відрізнi по лінії талії;
- довгі широкі тулупи;
- зверху сіряк чи кобеняк-кирею з капюшоном (кобкою, відлогою).

Взуття

- чарухи, постолы- моршенці;
- личаки
- дерев'яники (підшва дерев'яна, верх шкіряний)
- чоботи.
- чоботи- бутилки та галоші на поч XX ст

Зачіски

Під бобика, під польку – Донеччина, під гребінець, з чубом та бриликом – Степ.

Головні убори

Хутрянні шапки конусоподібної заокругленої форми, брилі, шапки-вушанки, картузи.
Жіночий костюм

Натільний одяг

Традиційна жіноча сорочка Донеччини- з прямими вставками, пришитими по основі (з лиштовочками), з підтичкою або додільні. Низи рукавів збиралися на нитку, іноді пришивали оборки-чохла. Вишивка сорочок- біла або червоно-чорна; вишивалися рукави, вставки. Іноді поділ і комір. Наприкінці XIX ст. поширюються сорочки до гестки, до талійки (на кокетці)- переважно з фабричного полотна. В степових районах сорочки до талійки мали квадратний, рідше овальний виріз горловини. Пазушка посередині або збоку, якщо виріз горловини великий, застіжки не робили.

Поясний одяг

- обгортка та дерга чорного кольору з вузькою кольоровою смужкою;
- плахти носили в деяких селах;
- спідниці з фабричної тканини (II пол. XIX ст.), шили у складку, або призбирувалися біля пояса. Зустрічалися спідниці з оборкою, пришитою до подолу.

Фартухи на Донеччині називали попередницями або фартух на паску чи запонами. Фартухи були двох видів: із грудинкою (робочій одяг, шили з темної дешевої фабричної тканини, іноді з обшивкою, тасьмою); фартух на паску робили з білого полотна й обов'язково прикрашали вишивкою, мережкою або мереживом.

В степових районах фартухи шили з білого полотна, понизу прикрашалися оборкою. Вони були коротші за спідницю на 20-30 см. До поворозок пришивалися різнокольорові китиці.

Нагрудний одяг

- короткі безрукавки з фабричної тканини, прямого крою або в талію;
- корсетки до вусів з невідрізною спинкою, які шили з парчі, атласу, ситцю (в степових районах з чотирикутним вирізом);
- на Донеччині карасики- аналогічні за кроєм корсеткам, але значно коротші, їхні поли не заходили одна за одну;
- в українському Степу – карась- корсетка з дуже широкими полами ;
- короткі кофти – бебешки (на поч. XX ст.), які шили з фабричної тканини із кокеткою. Попереду та на спинці біля кокетки робили численні збори, застіжка розміщувалась по лінії плечового шва уздовж пройми рукава;
- в степових районах – бурмоси, шиті з фабричної тканини, прямоспинні, з маленьким стоячим комірцем, по лінії талії робилося декілька поперечних рядків вишивки;
- сачок- розширений до низу, з виложистим коміром та косими кишенями;
- Баска- з трьома складками на спинці від лінії талії;
- У 20х рр. з'являються парочки (кофта і спідниця з однієї тканини).

Утеплений нагрудний одяг:

- козакини на ваті прямоспинні або до вусів;
- короткі москвички;
- прямоспинні ватянки, юпаночки.

Верхній одяг

- свити (Донеччина- білі пізніше сірі, Степ- темні кольори);
- куцина- коротка свита на Донеччині;
- юпки з фабричної тканини;

- широкополі довгі холодайки та прикорочені ватянки на Донеччині;
- в Степу – пальтисанки з розширеними полами;
- взимку носили кожухи до вусів, коротки полушубки прямого крою, кожушанки з ватяним станом криті фабричною тканиною, бурнус (як плащ)

Взуття

- чоботи (переважно чорні, в деяких районах кольорові);
- постолы чарухи;
- черевики, а також черевики на резинках з високими гетрами.

Дівочі зачіски та головні убори

Одна, іноді дві коси зі стрічками; звиті вінки зі штучних або живих квітів; хустки, куповані шарфи.

Жіночі головні убори

Донеччина:

- очіпки переважно з парчі у вигляді круглої шапочки з вушками (подібні до Харківських) ;
- очіпки з ситцю на мотузках;
- капери, аналогічні капорам Харківщини.

Степові райони:

- ситцевий очіпок- збірник;
- ватяний очіпок з одним рогом-горботка (літні жінки);
- звужений з боків капор червоного кольору, оздоблений темним плисом із квіткою.

Зверху в усіх районах одягали намітку (до кін. ХІХст); хустки, пізніше куповані шарфи.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте особливості крою та оздоблення чоловічого костюму південного регіону України.
 2. Охарактеризуйте особливості крою та оздоблення жіночого костюму південного регіону України.
 3. Які існували різновиди чоловічих та жіночих сорочок у костюмі Донеччини та Українського Степу?
 4. Які види верхнього одягу характерні для традиційного одягу півдня України?
- Література: основна: 5, 9, 10, 16, 17; додаткова: 21, 27, 28, 43, 50, 51.

Розділ 3. Народний костюм ХІХ ст. різних країн і народів

Тема 11. Російський народний костюм

План

1. Чоловічий російський костюм.
2. Жіночий російський костюм (комплекс із сарафаном).
3. Жіночий російський костюм (комплекс зі спідницею паньовою та анадаракон)
4. Козачий російський костюм.

На формування традиційного російського костюма крім географічних, кліматичних, економічних, соціальних умов вплинула широта території розселення, замкнутість окремих місць, різне природне оточення і сировина, характер звичаїв. Це все стало причиною

виникнення різноманітних варіантів одягу. Особливо яскраві відмінності в одязі помітні в жіночому вбранні.

Чоловічий костюм

На всій території Росії чоловічий одяг був більш однотипним і не відрізнявся такою барвистістю як жіночий.

Натільний одяг

Туникоподібна сорочка (рубаша) довжиною до середини стегна або до колін. Її шили з домашньої або фабричної тканини (бавовняна, лляна, шовкова), білої або кольорової однотонної, або з малюнком (горошок, невеликі квіти, рідше клітини або смуги). Рукава традиційної форми з манжетами або без. Під рукавами – квадратні вставки – ластовиці червоного кольору.

Комір або був відсутній – просто кругла або квадратна горловина з обшивкою, або пришивався комір – стійка. Розріз горловини попереду по центру, зліва – прямий або по діагоналі (сорочка-косоворотка). Застібка – гудзик або зав'язки.

На верхню частину переду і спинки підшивали з внутрішньої сторони трикутний шматок тканини – «подопльоку». Сорочки прикрашали вишивкою (геометричні та рослинні елементи); аплікацією з контрастної тканини (у вигляді вузьких або широких смуг, великих квітів, геометричних елементів), тасьми, мережива. Розташування декорування традиційне. Святкові і весільні сорочки прикрашали також на грудях і спині. Прикрашали не тільки однотонні сорочки, а й зшиті з тканини з малюнком. Принципи декорування залежали від місцевих традицій, наприклад, вишивка на воронезьких сорочках виконувалася чорними нитками. Сорочки носили на випуск.

Поясний одяг

Штани – порти шили прямого крою вільної ширини з домашнього сукна або полотна, в останній чверті XIX століття – з фабричної тканини. Характерні кольори: білий, сірий, чорний, бордовий. Тканина однотонна, смугаста.

Штани, як правило, не прикрашали. Але в Семіпалатинській губернії на весільних штанах попереду розташовувалася вишивка.

Пояс

Тканий, плетений, вузький, з китицями по краях. У якості поясу бідняки використовували просту або виту мотузку.

Нагрудний одяг

Дуже рідко використовувалася безрукавка з сукна темних кольорів, прямого крою, без застібки. В кінці XIX століття під впливом міської моди з'являються жилети темних кольорів (частіше чорного, сірого, однотонні, смугасті, картаті) з гудзиками.

Верхній одяг

Зіпун (напівкафтан) – різновид кафтана без коміра з грубого домашнього сукна яскравих кольорів, з прикрасою у вигляді аплікації із шнурів по лініях швів. З застіркою попереду. Зверху на сіряк надяг

Кафтан – з підрізної спинкою і великою кількістю складок або з повністю відрізною нижньою частиною. З валяної тканини сірого, чорного, коричневого кольорів. З застіркою попереду.

Свита з підрізною спинкою або вставними клинами, без застібок. З валяної тканини сірого, чорного, коричневого кольорів.

Армяк – довгий одяг з грубої вовняної тканини, прямого або халатоподібного крою, з запахом без гудзиків, з капюшоном. Армяком також називали теплий довгий просторий одяг з м'якої тканини, з запахом, без капюшона.

Однорядка – широкий довгополий одяг без ворота, без підкладки, з довгими рукавами, під якими були розрізи для рук, з нашивками і гудзиками або зав'язками. Шили її зазвичай з сукна та інших вовняних тканин. Носили і в рукава і наопаш.

Охабень схожий на однорядку, але він мав відкладний комір, що спускався на спину, а довгі рукави відкидалися назад і під ними були діри для рук, як і в однорядке. Простий охабень шився з сукна, а ошатний – з оксамиту, камки, парчі, прикрашався нашивками і застібався гудзиками.

Опашень за своїм кроєм ззаду був трохи довшим, ніж спереду, і рукава до зап'ястя звужувалися. Опашні шил з оксамиту, атласу, камки, прикрашалися мереживами, нашивками, застібалися за допомогою гудзиків і петель з китицями. Опашень носили і без пояса («наопаш» і внакидку).

Кожух (тулуп) прямого крою, хутром всередину, не покритий тканиною. Часто без прикрас.

Шуба хутром всередину, покрита тканиною (сукно, парча, оксамит). Шуби носили всі прошарки суспільства: селяни ходили в шубах з овчини, зайця, а багаті – з куниці, соболя, чорнобурки. Шуби застібалися на гудзики або кляпиші з петлями.

Ферезея – давньоруська масивна шуба, довжиною до підлоги, прямого або халатоподібного крою. Рукава з лицьового боку мали розріз до ліктя, широкий відкладний комір і вилоги були декоровані хутром. У парадних випадках шубу носили влітку і в приміщенні

Взуття

- лапті – взуття, сплетене з деревного лика. Для міцності підошву підплетали лозою, ликом, мотузкою або підшивали шкірою. Лапоть прив'язувався до ноги шнурками, скрученими з того ж лика, з якого виготовлялися і самі лапті.

- Чоботи (сапоги) чорного, червоного, у знаті – білого кольору.

- чоботи – вид чобіт з короткою халявою. Чоботи шили із сап'яну, дорогі – з атласу і оксамиту. Чоботи прямі і криві. Криві чоботи мали загнуті вгору передні частини.

Внутрішня обшивка чобіт у холодних – з атласу, у теплих з бобрового хутра. Багаті чоботи прикрашалися золотим і срібним шиттям, перлами і дорогоцінним камінням. Верх халяв обшивався золотом. Підошви підбивалися цвяхами, каблуки срібними або залізними скобами.

- ічиги – вид легкого взуття, що має форму чобіт, з м'яким носком і внутрішнім жорстким задником.

- Валянки – теплі повстяні чоботи з валяної овечої вовни; частіше робляться твердими, але бувають і м'якими, під інше взуття.

- Онучі – довга, широка (близько 30 см) смуга тканини білого, чорного або коричневого кольору (полотняної, вовняної) для обмотки ноги до коліна (при взуванні в лапті).

- В'язані вовняні шкарпетки.

Зачіски

Коротка стрижка під горщик, у вигляді короткого каре або подовженого каре. В останньому випадку волосся розчісували попереду на проділ і підв'язували стрічкою або тасьмою на лобі. Чоловіки носили вуса і бороди.

Головні убори

У селі чоловіки носили валяні шапки-ковпаки (суконні, повстяні). Валяна шапка (вона ж вальонка, яломок, чепепеннік, грешневик або гречушнік – тому що була схожа на пиріг з гречаною кашею) – з повсті, напівсферичної, циліндричної, конусоподібної форми, з високо загнутими полями носилася в багатьох областях.

Грешневиків або гречушник – шапка з валяного вовни з невеликими полями і з тулією у вигляді усіченого конуса.

Треух – шапка з трьома лопатями.

Мурмолка – невисокий ковпак з відворотами.

Шапки горлатні робилися заввишки в лікоть, догори ширше, а до голови вужче; вони обшивалися хутром лисиці, соболя або куниці від горла, звідки їх назва.

Жіночий костюм

У жіночому костюмі виділяють 4 основні комплекси:

1. Комплекс із сарафаном;
2. Комплекс зі спідницею поньовою;
3. Комплекс зі спідницею андарак;
4. Комплекс з сукнею кубельок.

Натільний одяг

Туникоподібна сорочка або з поликами (плечовими вставками). Другий тип крою був більш поширеним. Полики могли бути прямими і косими. Полики прямокутної форми вшиваються в плечові шви, поєднуючи передню і задню частини сорочки. Обидва конструктивних рішення підкреслювалися декоративно. Під рукавами вшивали ромбовидні вставки – ластовиці, в південних районах їх робили з червоної тканини.

Рукава довжиною $\frac{3}{4}$, повної довжини (до зап'ястя) або довгорукавні (до середини кисті і нижче). Рукава збиралися на манжет: звичайний, у вигляді обшивки, у вигляді оборки. Іноді завужені до низу рукава закінчувалися відворотом тканини без манжета. Рукава були досить пишними, часто з розширеною верхньою частиною або вільного крою, але не дуже широкі по всій довжині.

Горловина найчастіше зібрана на обшивку, тканину навколо горловини зібрані в дрібні складки. Виріз горловини може бути глибоким круглим або овальним. Від горловини попереду розріз.

Довжина сорочки від середини литок і до щиколоток.

За призначенням сорочки були різні. Святкові – для недільних днів і храмових свят, буденні – для роботи вдома і в полі; обрядові ділилися на передвесільні, весільні та поховальні – «бідолашні».

Нарядні сорочки надягали в день першої борозни, в день вигону худоби, в день початку косовиці і жнив. Полотно, з якого вони виготовлялися, економили, тому сорочку шили з декількох сортів тканини, що розрізняються щільністю. Верхню частину сорочки шили з кращого «кужельного» полотна і називали «станом», «станушкою». Нижче талії надставляють нижню частину – підставу з грубої конопляної тканини, при потребі її змінювали іншою. Були сорочки і без підстави, так звані «цільні» або «додільні».

Залежно від призначення для сорочок використовувалася тканину білого кольору або яскравих кольорів, наприклад, червоного, жовтого, синього.

Поділ, рукава і воріт сорочок прикрашалися вишивкою, тасьмою, гудзиками, блискітками, аплікаціями і різними візерунковими вставками. Іноді щільний орнамент прикрашав всю нагрудну частину сорочки. Візерунки, орнамент, деталі і колірні гамма в різних губерніях були особливими. Наприклад, сорочки Воронежської губернії, як правило, були прикрашені вишивкою чорного кольору, що додавало поряд строгість і вишуканість. А ось в сорочках центральних і північних губерній можна в основному відзначити вишивку золотими, сірими, блакитними або білими нитками – шовковими або бавовняними. У північних і центральних губерніях переважали червоний, синій і чорний кольори, а також двостороннє шиття. Для південноросійських сорочок (наприклад, Тульська і Курська губернії) були характерні різні візерунки і щільна червона вишивка.

У порівнянні з північноросійськими сорочками лінія низу в сорочках південних районів орнаментується більш скромно.

Комплекс із сарафаном

Поясний одяг

Сарафан був основним одягом багатьох областей Росії. Залежно від типу крою розрізняли 2 основних типи сарафанів: косоклінний сарафан (навстіж і глухий) і прямий (московський).

Косоклінний сарафан мав трапецієподібний силует. З боків були вшиті клини. Попереду у глухого сарафану по всій висоті розташовувалися застібки у вигляді гудзиків з петлями – «розмови». Передня частина глухого косоклінного сарафана була цілісною. Верх сарафана шили у вигляді бретелей або ліфа. Прикрашали найчастіше аплікацією, іноді додавали вишивку. Розташування прикрас: по низу, уздовж вертикальної лінії застібок, по верхньому краю, на бретельках.

Круглий сарафан шили з декількох полотнищ тканини, з'єднаних між собою в одне кругле полотно. По верхній лінії це полотно збирали на обшивку, без застібок. Фіксувався сарафан на плечах бретельками, які найчастіше ззаду пришивались близько до центру верхньої частини сарафана. Зустрічалися круглі сарафани «з грудкою» (верхня лінія попереду піднімається високо над грудьми, а ззаду – проходить нижче лінії лопаток) і з ліфом – все полотнище сарафана пришивається до невеликого лифу (лінія з'єднання - під грудьми).

Найпопулярнішими кольорами і відтінками для сарафанів були темно-синій, зелений, червоний, блакитний, темно-вишневий, чорний. Святкові і весільні сарафани шили в основному з парчі або шовку, а повсякденні з грубого сукна або ситцю. Вибір тканини залежав від сімейного достатку.

Пояс

Зверху сарафан підв'язували вовняним тканим або плетеним нешироким поясом найчастіше червоного кольору. По краях пояс прикрашали китицями, торочками. Зустрічалися однотонні пояси і з малюнком, святкові пояси прикрашали вишивкою. Пояс зав'язували на талії, а з другої половини ХІХ століття під впливом світської моди – під грудьми.

Фартух

Поверх сорочки або сарафана одягали фартух, який отримав назву «занавеска», «завіска», «запон», «запону». Його шили з полотнища полотна, зігнутого навпіл, в місці згину робили прямокутний виріз для голови. Спинка була вкорочена, іноді з отвором «віконечком». Пізніший варіант – на кокетці, тобто передня, довга частина, пришивалась до невеликого лифу.

Простий варіант занавески – довгий фартух на поясі, який зав'язували над грудьми. А також фартух з нагрудником (його крій нагадує сучасний кухонний).

Прикрашали «занавеску» вишивкою і аплікацією, тканим візерунком, кольоровими оздоблювальними вставками, шовковими візерунковими стрічками, розміщуючи візерунок у вигляді широких горизонтальних смуг. Край фартуха оформляли зубцями, білим або кольоровим мереживом, бахромою з шовкових або вовняних ниток, воланом різної ширини.

В останній чверті ХІХ століття зустрічаються в повсякденному одязі звичайні полотняні фартухи білого кольору, які зав'язували на талії.

Нагрудний одяг

Душегрея (коротьона, перо, кожушок) – лагідна розпашний одяг на підкладці, без рукавів, на бретельках. Застібка попереду. Ззаду з широкими складками. Душегреї шили з парчі, оксамиту, червоної камки, прикрашали тасьмою, позументом, золотою ниткою, а по

нижньому краю - золотою бахромою. Душегреї були типові для жителів багатьох сіл, а також городян - міщан і купців.

Верхній одяг

Жіночий верхній одяг не підперізувався і застібалася від верху до низу. Верхній жіночий одяг в основному повторював форми чоловічого.

У південних поволзьких губерніях носили бедуїм. Це халатоподібний одяг довжиною нижче колін, трохи розширявся донизу, розпашний, з відкладним коміром і широкими прямими рукавами, що вшивалися в пройми сильно пизбираними. Комір прикрашали бісером, шовковими китицями, оксамитової обшивкою. Бедуїм носили не застібаючи і не підперезуючись.

Телогрея (шугай, шушун, душегрея) – розпашний утеплений простьобаний жакет на підкладці, з довгими рукавами. Застібка попереду. Верх телогреї приталений, від лінії талії – невелике розширення. Великий відкладний комір і рукава прикрашали бахромою або недорогим хутром.

В кінці XIX ст. набув поширення козачок – довга розпашна кофта, зшита по фігурі, з невисоким стоячим коміром. В Архангельській і Вологодській губерніях носили також нарукавники, або рукава – дуже короткі кофтинки з довгими рукавами або просто два рукави, з'єднаних на спині двома вузькими смужками тканини. Шили їх з пестряди, набійки, а також шовку і кашеміру.

З дорогих шовків і хутра шили жакети «шубки».

Суконний опашень, з частими гудзиками, прикрашений по краях шовковим або золотим шиттям, причому довгі рукава опашня висіли, а руки просмикувалися в особливий розрізи.

Знатні жінки любили носити шубки – жіночий різновид шуби. Декоративні рукава шубки були довгими і відкидними. Руки просмикували в спеціальні прорізи під рукавами. Якщо шубку носили в рукава, то рукава збирали в поперечні збірки. До шубці пристібати круглий хутряний комір.

Взуття

Лапті з онучами, в'язані з товстих ниток або смужок тканини бахіли, шептуни, шкіряні галашеподібні коти, черевики з гумками на невисокому підборі. До кінця XIX століття з'являються черевики (туфлі) на підборах. З шкіряним взуттям завжди, а з лаптями часто, особливо в Поволжі, носили в'язані шерстяні панчохи, багато орнаментовані, іноді їх розшивали мішурую і блискітками.

Зачіски

Дівчата розчісували попереду волосся на проділ і заплітали одну косу, вплітаючи в неї кольорову стрічку. Косу доплітали найчастіше до кінця. Край коси прикрашали косником. У коси часто впліталися косоплеткі з прив'язаними до них довгими шовковими стрічками, а іноді з косником.

Головні убори

Перев'язки або стрічки – більш-менш широкі смуги штофа, оксамиту, шовку на твердій основі, у вигляді обруча, зав'язують під косою шнурками. Над шнурками пришивали одну широку або кілька вузьких стрічок. Лобову частину убору зазвичай вишивали золотою ниткою, прикрашали воланами або сітками з перлів, бісеру.

Крім цього святковим головним убором були вінці – різновид плоских вінків, прикрашені бісером, намистинами, перлами, бісерної поднізью, тасьмою, дорогий фабричної тканиною і т.п.

Як весільний головний убір на Півночі використовувалася корона – дуже широкий ажурний, багато прикрашений обруч.

У Поволжі була поширена фатка – шовкова, зазвичай червона хустка, складена на кут і закладена у вигляді смуги; вона прикривала тім'яну частину голови і зав'язувалася ззаду під косою.

Для роботи та повсякденного носіння використовувалися хустки.

Основу жіночого головного убору становив волосник або повойник – невелика шапочка м'якої форми із зав'язками ззаду, під яку ховали волосся. Святковим головним убором молоді жінки 1-2 року заміжжя до народження першої дитини був кокошник – висока шапка різноманітних форм багато прикрашена. У Олонецкій губернії це зазвичай був однорогий кокошник на твердій основі, з очеллям, видатним вгору у вигляді тупого рогу, і з плоским верхом, з боків опускається на вуха. Подібну форму кокошник мав і в інших північних губерніях. У деяких місцевостях Пермської губернії носили великий кокошник у формі півмісяця з гострими кінцями майже до плечей. Кокошники такої форми зустрічалися і в Середньому Поволжі поряд з кокошниками у вигляді оксамитової або парчевій шапочки. Для Казанської губернії характерні лопатисті кокошники з очеллям майже прямокутної форми, але були і високі гостроверхі і дворогі кокошники, що називалися кичками. Кокошники рясно прикрашали річковим перлами, бісером, що створює іноді волани, плашками перламутру, галунами, вишивкою золотою ниткою, на лоб спускали сітку з перлів або бісеру – ряску. У Псковській губернії частіше носили однорогий кокошник, очелля якого було густо засаджене як би шишками з перлів. В Орловській, Курській, Воронезькій, Тамбовській губерніях існували кокошники трьох типів: курський двох-гребінчастий, або сідлообразний «шеломок» – кокошник з високим твердим очеллям, м'яко знижувався до потилиці і нагадував шапочку, і високий твердий циліндричний кокошник з високим прямокутним гребенем на потилиці.

Кокошники прикрашали золотим галуном, розшивали блискітками та бісером. При надяганні кокошник злегка зсовували на лоб, а потилицю закривали позатильніком з полотна з надставкою з малинового оксамиту, закріпленим за допомогою тасьми. Іноді поверх кокошника пов'язували червону стрічку або шовкову хустку, кінці якої зав'язували спереду або на маківці.

Різновидами кокошника були кікі.

Після народження дитини жінки носили повойник з хустками або кічкоподібні головні убори, зустрічалися іноді і сороки.

Прикраси і доповнення

Неодмінною прикрасою, особливо в Поволжі, були сережки різних форм. Всюди доповненням до сарафана були намиста, улюблена прикраса – смужки полотна, густо розшиті бісером, а на Півночі – широкі круглі мереживні коміри. У Поволжі іноді носили, як і в південноросійських губерніях, гусячі пушки, вставляючи їх і в вуха разом з сережками.

Особливим доповненням до костюму був невелика хустка з білого або кольорової тканини, яку тримали в руці.

Комплекс із спідницею поньова або андарак

У південноросійському костюмі замість сарафана більш широко застосовувалася понева – поясний одяг з вовняної тканини, іноді на полотняній підкладці. Тканина для поньови найчастіше темно-синя, чорна, червона, з картатим або смугастим (з поперечним розташуванням смуг) візерунком.

Буденні поньови оброблялися скромно: вовняною домотканої візерункової тасьмою (пояском) по низу. Святкові поньови багато прикрашалися вишивкою, узорною тасьмою, вставками з кумачу, крашенини, мішурним мереживом, блискітками. Широка горизонтальна смуга подолу поєднувалася з прошвами, вертикальними кольоровими вставками. Колористичне рішення поньов було особливо яскравим і барвистим завдяки їх темному фону.

За конструкцією понева – це три-п'ять полотнищ тканини, зшитих по кромці. Верхній край широко підігнутий для шнурка (гашника). Поньова могла бути глухою та розпашною. Розпашні поньови іноді носили «з підтиком подолу». В цьому випадку поньову орнаментували з вивороту. У поньові жіноча фігура втрачала величну стрункість, яку надавав їй сарафан. Лінія талії в цьому комплексі зазвичай маскувалася напуском сорочки або фартуха.

Замість спідниці поньови могла бути використана спідниця андарак зшитою форми з тканини в клітку, червоного кольору.

Пояс

Невід'ємною частиною жіночого та дівочого одягу був пояс. У південних губерніях носили різноманітні ткані та плетені пояси. Наприклад, пояс-крайка з чорної або темно-синьою вовни, який закінчувався китицями різної форми, прикрашеними бахромою, бісером, галунами, стрічками, розшитими гарусом; вузький плетений з кольорової вовни пояс з китицями; ткані вовняні пояси з візерунком у смужку і переважанням червоного кольору над білим, зеленим, синім, жовтим. Довжина крайок і поясів була значною, їх кілька разів обертали навколо талії, а кінці підтикати під крайку з боків або зав'язували ззаду, а там, де не носили фартуха, – збоку або спереду.

Фартух

На спідницю пов'язували фартух з білої полотняної тканини, прикрашений вишивкою, аплікацією, мереживом і воланом по низу.

Нагрудний одяг

Часто поверх сорочки, поньови і фартуха надягала накладний або розпашний одяг з вовни або полотна (прямий силует): нагрудник, запону, запон, насов. Це був білий одяг, який надягали поверх сорочки через голову, в старовину без рукавів, пізніше з рукавами і ластовицями; по швах вона прикрашалася тасьмою, прошвами, мережкою, по подолу – вишивкою.

Поверх цього одягу надягали орні одяг наверхників або сукман. Він був прямого крою, з короткими або довгими рукавами. Обов'язково без застібок попереду. Прикрашався наверхників аплікацією, вишивкою.

Верхній одяг

Верхній жіночий одяг основному був такий, як і чоловічий, відрізнявся лише розмірами і наявністю прикрас. Так, жіночі сіряки часто обробляли плісом, на кожушках викладали орнамент зі шматочків шкіри і різнобарвною тасьми по подолу і правому куту і т. п. Однак зустрічалися і чисто жіночі види верхнього одягу. У Воронезькій і Курській губерніях був поширений корсет з домотканого коричневого сукна з відрізною спинкою, вставними клинами нижче талії, застібається на гачки; по коміру. У Рязанській губернії носили шушпан, шушун або – туникоподібний розпашний або глухий одяг довжиною до колін або трохи нижче, з рукавами до ліктів з ластовицями, рясно прикрашений червоною тасьмою, кумачем, ситцем. Шушпан нерідко носили як накидку, перекинувши рукава наперед, а в негоду – накинувши на голову. Тут же шили юпу, або юпочку – розпашний одяг з білого домашнього сукна або полусукна. Святкова юпа була без рукавів, буденна – з рукавами, досить коротка, прикрашена викладками з кумача, позументу, оксамиту, бахромою, вишивкою. До кінця XIX в. зустрічалися і інші види одягу: крутик, коротун, пріжімки і ін.

Взуття

Лапті косоного плетіння з білими або чорними онучами або вовняними в'язаними панчохами під обори, а також шкіряні чоботи, або коти, - галошеподібні черевики (туфлі) на

невисокому підборі з підківками, спереду і зверху орнаментовані червоним і жовтим сап'яном, сукном.

Шкіряне взуття також закріплювалася на нозі волоками – чорними або червоними плетеними вовняними шнурами або тонкими смужками шкіри, пропущеними через петлю на заднику.

Головні убори

Незаміжні дівчата носили відкритий головний убір – пов'язку у вигляді широкої стрічки, іноді з твердим околишем, що доповнювалися хвостом зі стрічок. Пов'язка могла прикрашатися бісерної бахромою, що нагадує північну ряску.

Були поширені кічкоподібні головні убори, найбільш характерні для паньовного комплексу. У ряді місць термін «кичка» ставився до всього головного убору, іноді надзвичайно складного по конструкції, який складався більш ніж з десятка деталей. У цьому випадку одну з основних деталей, власне кичку в класичному сенсі цього слова, що являла собою тверде піднесення над чолом в поєднанні з волосником, що щільно облягав голову, називали повойник. Твердий околиш різної форми – трикутної, округлої, лопатоподібною, з двома ріжками – робили з простьобаного або проклеєнного полотна, лубу, берести. На повойник надягали позатилень, а потім зверху – сороку.

Позатилень – прямокутна смуга тканини, часто оксамиту, прикрашена шиттям і бісером, зміцнювалася на тімені за допомогою тесемок і закривала волосся ззаду.

Сорока – це особливо викроєний і зшитий шматок тканини червоного сатину, атласу, штофа з вишитим золотом ниткою. Часто зустрічаються сороки, у яких очля і бічні крила скріплені і утворюють щось на зразок шапочки; їх робили з кольорового плису і прикрашали галуном або ж цілком шили з широкого галуну, прикрашаючи з боків великими кольоровими шовковими помпонами. Іноді позатильнік просто пришивали до сороку.

Прикраси і доповнення

Ожерелок, або жерелок, подгорлок у вигляді бісерного мережива, закріпленого на смужці полотна, носили на шії, застібаючи ззаду на гудзик. Гайтан – плетена бісерна тасьма довжиною 50-70 см, що закінчувалася бахромою, медальйоном або хрестом. Ожерелок представляв собою вузьку смужку кумача з щільно нашитим бісером і перламутровими гудзиками. Носили також дуті скляні намиста, різноманітні дуті мідні сережки з кольорових намистин, різнобарвною вовни і т. п. А також дуже характерні для кічкоподібних головних уборів пушки – вушні прикраси у вигляді кульок з гусячого білого пуху або заячої шкурки, закріплювалися на скронях. Прикраси і доповнення

Козачий російський костюм

В історії народного костюма, і жіночого, і чоловічого, абсолютно особливим регіоном є козачі області. Це пов'язано у чоловіків з постійним використанням, повністю або частково, військового форменого одягу і зі значними запозиченнями елементів побуту, в тому числі і костюма, у місцевого корінного населення, а також поступовим впровадженням і трансформацією елементів костюма різнорідного стороннього населення. Так, козаки Кубанського і Терського військ носили однобортні довжиною до колін бешмети зі стоячими комірами, застібалися доверху на безліч дрібних гудзиків, а поверх бешметів – черкески довжиною нижче колін, до талії щільно облягали корпус, а нижче широко розходилися, без коміра, з відкритими грудьми, на гачках; на груди черкески нашивалися оброблені галунами газирями – гнізда для патронів. Рукава черкески, досить широкі і довгі, відверталися, так що було видно вузькі рукава бешмету. Донські, астраханські, оренбурзькі, уральські та інші козаки носили формені чекмені – однобортні, на гачках, зі стоячим коміром, довжиною до колін або вище. З чекменню і черкескою носили шаровари. Взуттям козакам служили чоботи, а в Терському і Кубанському війську – ногавиці з м'якої тонкого повсті, що щільно облягали

литки, а поверх них – шкіряні капці з підбором або м'які чоботи. За головний убір у всіх козаків були формені кашкети і овчинні папахи, що в ХХ ст. змінилися невисокою шапкою-кубанкою. Елементом форменого та домашнього одягу були з другої половини ХІХ ст. суконні башлики, оброблені тасьмою. У холодну і дощову погоду козаки носили сіряки звичайного для селянського населення крою, кожушки, які з кінця ХІХ в. у них стали форменим одягом, кожухи і т. д.

Основною частиною жіночого костюма, була сорочка туникоподібна, з невисоким коміром-стійкою, прямими полицями, зібраними у ворота і зібраними на обшивку у зап'ястя рукавами, а також сорочка на кокетці. Поверх сорочок козачки надягали плечовий одяг різних типів. Стародавнім елементом донського святкового костюма був кубільок, а з початку ХХ в. він виходить з ужитку. Він нагадує жіночі сукні гірських народів: Кабарди, Адигеї, Дагестану, що не дивно: козаки дуже часто привозили собі дружин з походів. Кубільок з відрізним ліфом, в талію шили з синьою або чорною крашенини, синього, блакитного, зеленого шовку. Ліф спереду до талії застібався на дрібні гудзики, На шії робився невеликий виріз, через який було видно комір сорочки. Нижче талії кубільок був широкий, розпашний; іноді права сторона його спідниці заходила на ліву. Розріз рясно прикрашали галунами і золотим шиттям. Рукава були довгі, зібрані у плеча, до кінця широкі, так що було видно рукав сорочки. Широкий пояс, багато прикрашений, з масивної ажурною пряжкою, прикрашеної кольоровими скельцями або напівдорогоцінним камінням.

У Терській області козачки нерідко носили повсякденні і святкові довгі, бешмети з ситцю, чорного, блакитного, коричневого, зеленого атласу з обробкою з вузького галуна. За прикладом горянок козачки іноді накидали його на голову. Заміжні донські козачки носили сукман – глухий одяг з дуже короткими і вузькими рукавами, без коміра, з коротким прямим розрізом, оброблений на грудях і по подолу стрічками і плетеною тасьмою. Його підв'язували по талії плетеним вовняним синім або червоним поясом з китицями. Одягом козачок, в тому числі і на Кубані, був і сарафан – прямого крою, з ліфом і складками; його підперізувалися широким плісовий поясом.

На початку ХХ ст. основним костюмом козачок стали спідниці і кофти – парочки, що стали звичайними і в інших областях країни. Спідниць надягали кілька: нижні по подолу обробляли мереживами, верхні, особливо святкові, розкльошені, мали внизу широкий волан, оброблений стрічкою, смужкою мережива, плісу. З тієї ж тканини, що і верхня спідниця, шилася кофта. Залежно від крою вона називалася кофтою, блузкою, кірасою. Блузки та кофти шили вільного крою, нижче талії, із застібкою ззаду чи збоку, з коміром стійкою та довгим або до ліктя рукавом, зібраним у плеча. Блузки обробляли гіпюром, стрічками, мереживами, закладали складки. Іноді блузки шили на кокетці. Кіраса – це кофта з невеликою басків до стегон, вузькими довгими рукавами, у плеча призьбираними, з комірцем-стійкою, застібається спереду на безліч дрібних гудзиків, яку носили тільки молоді жінки.

Переселенці з великоруських губерній принесли на Дон кокошник (до початку ХХ в. його перестали носити), а українки – очіпок. В основному ж козачі області виробили оригінальні типи головних уборів. Святковим убором заміжніх жінок був в'язаний ковпак у формі панчохи з махрами на маківці; на вулиці поверх ковпака накидали хустку. Ковпак в основному носили в комплексі з кубільком. У ХХ ст. ковпаки змінилися фашонкою – чорною мереживною косинкою з довгими кінцями, зібраними спереду на нитку; кінці фашонки звисали з боків, їх закидали за плечі або зав'язували ззаду бантом.

Заміжні жінки носили також кичку з двома ріжками з сорокою, як в південній Росії. Нарядні кички робили з зеленого або бордового оксамиту, вишивали золотою і срібною ниткою, бісером, перлами, заможні козачки носили з сорокою чікілікі – перлинні підвіски біля скронь. Були кички і в формі невеликої круглої шапочки. Кичку витіснив чепчик з

ситцю, оксамиту, шовку. Він складався з двох напівкруглих бочків з довгими кінцями і середини; кінці ззаду зав'язувалися бантом. Але найбільш поширена була шличка – повна і на шиш. Повна шличка шилась як дитячий ковпачок: до напівкруглому заднику пришивали довгасті бочка, обшиті воланами, мереживами, а внизу просмикували або пришивали тасьму, яка зав'язувалася навколо голови. На повну шличку і чепчик накидали хустку. Шличка на шиш представляла собою невеликий мішечок, надягає на зібрані у вузол коси. Літні жінки носили великі хустки, обертаючи їх навколо голови і зав'язуючи кінці вузлом на маківці. У дівчат – козачок були такі ж пов'язки в формі обруча зі стрічками, як і по всій країні.

Питання для самостійної роботи:

1. Чинники формування різноманітних форм російського костюму.
2. Охарактеризуйте комплекс чоловічого російського одягу.
3. Які існували комплекси жіночого російського одягу?
4. Охарактеризуйте жіночий комплекс одягу із сарафаном?
5. Які головні убори були притаманні жіночому комплексу одягу із сарафаном?
6. Які існували різновиди сарафанів?
7. Охарактеризуйте жіночий комплекс одягу зі спідницею поньова та анадарак?
8. Що таке кокошник?
9. Що таке сорока?
10. Охарактеризуйте чоловічий козачий костюм.
11. Охарактеризуйте костюм російської козачки.

Література: основна: 8, 13, 19; додаткова: 11, 12, 31, 39, 40.

Тема 12. Білоруський народний костюм

План

1. Чоловічий білоруський костюм.
2. Жіночий білоруський костюм.

Найбільш поширеними матеріалами для виготовлення білоруської народного одягу до початку ХХ ст. були лляні і вовняні тканини домашнього виготовлення. Для вишивки і візерункового ткацтва використовувалися покупні бавовняні нитки червоного кольору, які іноді підфарбовували рослинними барвниками до бажаного коричневого або бордового відтінку.

Чоловічий костюм

Натільний одяг

Біла полотняна сорочка кашуля, кошуля туникоподібна, з плечовими вставками або на кокетці. Комір найчастіше виложистий, іноді – стійка. Розріз горловини – попереду по центру (застібалася на гудзик або зав'язувалася на червоний шнурок), іноді – зліва (застібалася на гудзик). Рукава збиралися на манжети. Довжина сорочки – від лінії тазостегнових суглобів до колін. Прикраса – вишивка, розташування – традиційне. Сорочку заправляли в штани або носили навипуск.

Поясний одяг

Полотняні або вовняні штани – нагавіці – середньої ширини прямого крою, білого, сірого, чорного, синього, зеленого кольорів в смужку зеленого, червоного, чорного, білого кольору. Іноді штани заправляли в білі гольфи.

Пояс

Довгий вовняний пояс різної ширини однотонний, смугастий, з вишивкою, тканим візерунком. По краях пояс прикрашали бахромою, будочниками. Носили сиром'ятних ремінь – дзягу, шнурок – матузок.

Нагрудний одяг

Безрукавки – безрукавки, камізьльки сірого і різних темних кольорів, прямого крою, з застібною гудзиками попереду, прикрашені вишивкою. Часто безрукавки шили з картатої тканини.

Верхній одяг

Довга свита, коротка свита – курта, каптан, жупан, кунтуш.

Взуття ликові лапті різної форми, шкіряні постолы – пастали, поршні; святковим взуттям були шкіряні чоботи боти.

Головні убори

Чоловіки носили зачіску на зразок каре, довжина волосся до середини шиї або до плечей. Обличчя голили, залишаючи вуса. Плетені капелюхи з соломи, очерету, лози – капялюши, брилі, повстяні, валяні шапки білого, сірого, рідше коричневого кольору – магерки, марчелкі, овчинні шапки як українські, заячі шапки – вушанки – аблавухі. В кінці ХІХ широко поширюється картуз з козирком.

Додатки

Шийна хустка, шкіряна сумка – калита, кисет для тютюну.

Жіночий костюм

Натільний одяг

Біла полотняна сорочка туникоподібна або з поликами, з широкими рукавами, які закінчувалися манжетами або оборками. Навколо горловини тканина збиралася в дрібні складки, комір – стійка, відкладний або замість коміра тканину сорочки збиралася на обшивку. Розріз попереду. Прикраса – вишивка, розташування – традиційне.

Поясний одяг

1. Ляна спідниця білого кольору у формі дзвону з декількох клинів – спадниця, полотнянка (Могильовська обл.), Спідницю по подолу прикрашали аплікацією або вишивкою у вигляді червоних смуг різної ширини і мереживом. Довжина спідниці – до середини гомілки.

2. Вовняна спідниця найчастіше червоного кольору (або різних відтінків червоного, а також зеленого, синього) у формі дзвону з декількох клинів – андарак, андарака – вибіванка (Брестська обл.). Тканина для такої спідниці використовувалася однотонна, смугаста, картата, при цьому малюнок міг бути тканим або пришитим у вигляді аплікації. Смуги на спідниці зустрічалися горизонтальні (на подолі ширше, ніж нагорі) або вертикальні. Смуги різнокольорові зелені, жовті, червоні, сині, білі. Між смугами могли бути розташовані геометричні візерунки (вишивка або аплікація). Довжина спідниці – від середини гомілки до щиколотки. Найдовші спідниці на півночі і північному заході Білорусії.

3. Розпашна незшитої форми спідниця червоного кольору в клітину – поньова (Вітебська обл., Ветковський район Гомельської обл.).

4. Комплекс із сарафаном – андарак з кабатом (Могильовська обл.)

Зі спідницями полотнянкою, андараком, андараком з кабатом носили фартухи полотняні білого кольору, прикрашені вишивкою червоними нитками, мереживом, аплікацією з кольорової тканини, тасьми, стрічок. У святковому комплексі зустрічалися одночасно надіті два фартуха. З спідницею андарак могли носити фартух з вовняної тканини, на зразок української запаски. Такий фартух прикрашали вертикальними або горизонтальними смугами.

Пояс

Вузький вовняний тканий пояс, частіше червоного кольору з бахромою або з бубончиками.

Нагрудний одяг

Безрукавки – безрукавки, шнуроукі, гарсетки, гарсети, бамбетки, камізельки – приталені, із завищеною лінією талії або до талії з басками (цільної або фестонами), застібка або шнурівка – попереду.

Верхній одяг

Суконні свити довгі, короткі свити – курти з рукавами, жупани, кожухи.

Взуття як у чоловіків, а також високі черевички зі шнурівкою попереду.

Дівочі головні убори

Дівчата заплітали одну або дві коси.

Святкові головні убори

– полотняна пов'язка, орнаментована на кінцях – скіндачка, рушничка, закріплена на щільній основі, що нагадує за формою російський вінець або у вигляді звичайної пов'язки. Її зав'язували на потилиці бантом або на вузол;

– плетені з соломі вінки у формі російського повного вінця, прикрашені на скронях розетками, квітами, пташками з соломі.

Повсякденні головні убори: хустки з білої полотняної або вовняний різнобарвної тканини.

Жіночі головні убори

Жінки ховали волосся під щільним чепцем (капором), для якого в деяких районах використовували лубову або солом'яну основу круглої, овальної або більш складної форми. Зверху чіпця в свята надягали довге полотняне покривало білого кольору – намітка, плат, сярпанка, падвичка, орнаментоване по краях широкою смугою вишивки червоного кольору. Для повсякденного костюму зверху чіпця надягали хустку. Іноді надягали одночасно намітку і хустку або дві хустки. В кінці XIX ст. очіпок або капор (північ, північний захід) носили окремо, зустрічалися щільні шапочки – карбочкі, прикрашені квітами і пір'ям.

Прикраси

Стрічки і намиста на шиї, хустка – шаль ахілянка, накинута на плечі.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте комплекс чоловічого білоруського одягу.
2. Охарактеризуйте комплекс жіночого білоруського одягу.
3. Які головні убори характерні для дівочого білоруського одягу?
4. Які елементи білоруського жіночого та чоловічого одягу мають багато спільних рис з українським та російським народним костюмом?

Література: основна: 28; додаткова: 10, 12.

Тема 13. Польський народний костюм

План

1. Розподіл польського народного одягу на групи.
2. Чоловічий одяг гуралів.
3. Жіночий одяг гуралів.
4. Мозовецький чоловічий одяг.
5. Мозовецький жіночий одяг.
6. Краковський чоловічий одяг.
7. Краковський жіночий одяг.

Польський народний одяг ділиться на три групи. Основою відмінності двох перших груп слід вважати тканину, з якої вона виконана. До першої групи належить одяг з білого лляного полотна і овечої вовни натурального кольору, яку носять гуралі – жителі Карпат, так звані лясовікі – жителі району розгалуження Вісли і Сава, а також околиць Білгорая. Друга група представлена костюмами зі смугастих тканин. Це одяг ченстоховський, келецький,

ловічеський, мозовецький і підляшський. Найбільш поширеним в Польщі є краковський костюм, який відноситься до третьої групи польського народного одягу.

Костюм першої групи

Чоловічий костюм

Традиційним чоловічим костюмом, який поширений і понині, є костюм підгалянських гуралей. Коротка лляна сорочка з прирамками заправляється в штани. Відкладний комір її застебнутий на срібну запонку, рукава закінчуються манжетами. Штани з білого домотканого сукна щільно облягають фігуру. Вони прикрашені серцеподібною вишивкою, виконаною кольоровими нитками, і лампасами з темно-синього або чорного шнура. Взуття (керпце) зроблене з коричневої шкіри зі штампованим орнаментом і латунними цвяшками, набитими також для прикраси. Одягають керпце на в'язані шкарпетки або на онучі. Нагрудний одяг – хутряна безрукавка (схожа з гуцульським кептариком). Верхній одяг гуралей – коротка куртка (кіхана) з білої вовняної тканини, яку накидають на плече і зав'язують на шії ремінцями. Шкіряні пояси шириною від 9 до 20 см застібають на латунні застібки (запонки). На голові – чорний фетровий капелюх з напівкруглою головою і злегка опущеними полями. Головка капелюха біля основи оперезана червоним ремінцем, на який нашиті білі раковини.

Жіночий костюм

Одним з найбільш старовинних польських костюмів є жіночий костюм, який носили в околицях Білгорая в далекому минулому. Сорочка була з білої льняної тканини з плечовими нашивками – прирамками, вишитими червоним або чорним геометричним орнаментом. Рукава дуже пишні, закінчуються оборками, довжина рукава повна або до середини передпліччя. Місце з'єднання рукава і манжета-оборки прикрашали яскравою стрічкою, зав'язаною на бант. Спідниця довга, призбирана по талії, з білого або кольорового полотна (червоний, зелений, синій кольори). Спідниця прикрашалися аплікацією, вишивкою по подолу. Поверх спідниці пов'язували лляної фартух з вишивкою з білого або кольорового тканини (зелений, червоний). Нагрудний одяг – коротка приталена безрукавка з невеликою баскою у вигляді фестонів (нагадує лейбики Львівської обл. або гарсетки Білорусії). На плечі накидали шарф з білого полотна з вузькою смужкою вишивки на кінцях або велику яскраву хустку, шаль. Влітку жінки ходили зазвичай босоніж, взимку – в шкіряному взутті (керпце), схожою за формою на постолі (з довгими зав'язками, які обмотували навколо ноги). Дівчата заплітали дві коси, надягали плетений вінок з квітів, прикрашений стрічками. Заміжні жінки надягали на голову картонний або луб'яних обруч, на який заколювали волосся. Поверх носили сітчастий очіпок з шовкових ниток і білу лляну хустку з вишивкою.

Костюм другої групи

Чоловічий костюм

Чоловіки носять сорочки з прирамками, з відкладним або (стоячим коміром, який вишитий хрестом. Сорочки заправляють в штани, зшиті з кольорової домотканої вовни з поздовжніми смужками, широкі короткі штанини заправлені в чоботи. Поверх сорочки жилет з низьким коміром, що застібається на металеві гудзики.

Найбільш цікавою деталлю польського чоловічого костюма є сукман – довгий (довжиною нижче колін) розширений до низу жилет. Сукмани, а іноді і жилети кілька разів оперізують широким шерстяним поясом з бахромою на кінцях. Взуття – чорні чоботи. На голову надягають чорну фетровий капелюх з звужується догори головою і кольоровою стрічкою.

Жіночий костюм

Типовим костюмом, що належить до другої групи одягу, є ловічеський костюм. Він нерідко зустрічається і зараз. Жінки надягають білі блузки з пишними довгими рукавами, прикрашеними кольоровою вишивкою. Зверху блузки – коротка безрукавка з темного або

чорного оксамиту з кокеткою, злегка призбирана по талії і вшита в широкий пояс. До поясу пришита пишна спідниця зі смугастої тканини, по талії закладена в складки. На подолі – чорна оксамитова облямівка. Фартух коротше спідниці, зроблений з домотканої вовни (часто його шиють з тієї ж тканини, що і спідницю), сильно призбираний і вшитий в широкий пояс, внизу закінчений чорною оксамитовою облямівкою або кольоровою вишивкою. Взуття – шкіряні черевички на підборах, зашнуровані попереду. Святковим головним убором в більш ранній період служив високий тюлевий очіпок, а пізніше – вовняні хустки в кольорах, з бахромою.

Костюм третьої групи Чоловічий костюм

Чоловіча сорочка краківського костюма довга, майже до колін, з прирамками на плечах, з відкладним коміром, вишитим спереду білими нитками. Штани широкі, в збірку, зшиті з білих і червоних або білих і блакитних смужок однакової ширини. Довгий, до колін, краківський каптан (кафтан) з темно-синього з сукна буває з рукавами і без них. Його роблять в талію, розширеним донизу, від поясу до подолу йдуть три розрізи. Кафтан багато прикрашений вишивкою, особливо на підлогах і внизу. Сукмани зустрічаються двох видів. У східній частині Польщі їх шиють з коричневого сукна на червоній підкладці, в талію, сильно розширені донизу, довжиною нижче колін. Великий прямокутний комір такого сукмана вишитий кольоровими візерунками. Сукман іншого типу має той же характер і підкладку, але виконується з білого сукна, з невеликим стоячим коміром. Чоловічі пояси шириною від 4 до 25 см виготовляють зі шкіри та прикрашають латунними наклепками. Взуття – шкіряні чоботи з м'якими халявами. Краків'яни носять чорні фетрові капелюхи з високою головою, м'які круглі шапки, виткані з білої овечої вовни, а також широко відомі рогатувкі з квадратним денцем, зшиті зі шматків червоного сукна, кожен з яких має вигляд рівнобедреного трикутника. Рогатувкі роблять з околицею із овечого хутра.

Жіночий костюм

Жінки носять сорочки на кокетці з коміром або зубчастою вишивкою по шиї, з довгими широкими рукавами на манжетах, оброблених вишивкою. На плечах рукава сильно призбирані. Широка з декількох клинів (до 10), найчастіше вовняна спідниця прикрашена великими квітами на зеленому, червоному, блакитному або білому тлі. Під вовняну спідницю одягається нижня спідниця з бавовняної тканини з широким накрохмаленим воланом. По краю волану йде широке мереживо або шиття. Верх спідниці зібраний на широку гумку.

Фартух також широкий, з білого тюлю, полотна або кольорової вовняної тканини, з багатою вишивкою, злегка призбираний. Довгий, до поясу корсет глибоко вирізаний у шиї і застібається спереду на гачки. Його роблять з синього або чорного сукна, обшивають червоним кантом. Іноді зустрічається корсет з оксамиту із золотим і срібним шиттям. Різновидом корсетки є катана – багато прикрашена вишивкою блузка з довгими рукавами. Взуття – високі черевички зі шнурівкою, на підборах з металевими підковками або черевички з темної шкіри з кольоровими шнурками на підборах 5 см, обов'язково з металевими підковками

Заміжні жінки носять чепчики, а дівчата – вовняні кольорові хустки, зав'язані під підборіддям. Прикрасами служать коралові намиста.

Питання для самостійної роботи:

1. На які групи поділяються польські народні костюми?
2. Охарактеризуйте чоловічий одяг гуралів.
3. Охарактеризуйте жіночий одяг гуралів.
4. Які ознаки має мозовецький чоловічий одяг?
5. Охарактеризуйте мозовецький жіночий одяг.

6. Назвіть характерні риси краковського чоловічого одягу.
 7. Які ознаки має краковський жіночий одяг?
- Література: основна: 28; додаткова: 3.

Тема 14. Угорський народний костюм

План

1. Чоловічий угорський костюм.
2. Жіночий угорський костюм.

До кінця XIX в. тканини і одяг для селян виготовляли сільські майстри, які керувалися здавна усталеними традиціями. Були відмінності в одязі за професіями. Особливо оригінальним був одяг пастухів. Так, хортобадські чікоши (табунники) носили крилаті капелюхи, сині сорочки і широкі полотняні штани гаті (gatyа); у кандашей (свинопасів) гір Матра штани були чорного кольору; характерною частиною одягу землекопів, що живуть уздовж Тиси, були оксамитові штани. Існували й вікові відмінності в одязі, особливо в головних уборах. Вікові відмінності виявлялися і в зачісках.

В Угорщині існує кілька характерних місцевих комплектів народного костюма. Такий, наприклад, секейській костюм в Трансільванії, калотасегський і тороцкойський костюми. Багато старих елементів одягу зберігають ще молдавські угорці. Особливо багатоколірними костюмами відрізняються групи матьо, шаркези, палоці району Капувер і угорці, які живуть в Словаччині (околиця міста Зобор).

Чоловічий костюм

Натільний одяг

Чоловічі сорочки на півночі і заході шили короткими, часто з широкими рукавами. Сорочки ж угорців в південній і східній частині країни були дуже довгими, що доходять до колін. Пізніше майже всюди чоловіки стали носити досить довгі сорочки (нижче попереку), часто з дуже широкими, що розвіваються рукавами: в плечі рукав збирався в складки і тому частина рукава, що покриває передпліччя, була дуже широкою.

Поясний одяг

У західній частині угорської етнічної території чоловіки носили вузькі штани, в східній – дуже широкі, що нагадують спідницю.

Нагрудний одяг

Серед традиційної полотняною одягу слід зазначити різноманітні за кольором і кроєм жилети.

Пояс

Широкі шкіряні пояси, 20 –25 см шириною, які називаються тюсе. Такий пояс носили під одягом на голому тілі. Він захищав від холоду поперек і живіт, і, крім того, мав кілька кишень для дрібних інструментів та інших речей.

Верхній одяг

Верхній одяг здебільшого шили з вовняної тканини або з овчини. З грубого сукна, довгий ворс якого на перший погляд дуже нагадував овчину, шили губу – надзвичайно простого крою пальто. Рукава губи були дуже довгими; зазвичай її носили накинutoю на плечі. У минулому у бідняків на всю сім'ю була одна загальна губа. Нерідко нову губу носили жінки, а стару – чоловіки.

У північній і північно-східній частині Угорщини був поширений сюр – виключно чоловічий верхній одяг, схожий на плащ. Сюр шили з білого сукна. Його носили як накидку, і тому часто рукава використовувалися замість кишень. Ззаду у сюра великий комір, який раніше був капюшоном. Цей комір рясно прикрашений вишивкою з стилізованих квіткових мотивів і аплікаціями з сукна.

Крім губи і сюра, в угорців відомі і більш легкі довгі суконні пальто, різні за кроєм. В угорців було в звичай прикрашати суконний одяг шнурами.

Хутрянний одяг носили ворсом вниз. Взимку часто надягали хутряні жилети, що застібаються спереду, і хутряні пальто кедмен з рукавами, що також застібаються спереду. Чоловіки також носили кедмен, який доходить до колін або до щиколоток, надягаючи його прямо на сорочку.

Найпоширенішою верхнім одягом населення Великого Алфельда була хутряна шуба типу плаща, без рукавів. Її шили з декількох овечих шкур таким чином, що в розстеленому вигляді вона мала форму майже повного кола.

Головні убори

Чоловічі головні убори дуже різноманітні. У формі шапок і капелюхів часто позначалися професійні відмінності. Пастухи Великого Алфельда носили, наприклад, широкополі капелюхи. Капелюхи баконських канас (свинопасів) були циліндричної форми, з закрученими догори полями.

Взуття

Народне чоловіче взуття називалася бочкор. Раніше бочкор носили навіть небагаті дворяни. Зазвичай їх робили зі шкіри, але в угорській народній поезії є згадка про личаки, сплетені з березової кори. Перш ніж надіти личаки, угорець зазвичай обмотував ногу ганчірками або шматками шкіри. У Алфельді замість цього надягали на ноги шкіряні схожі на труби футляри.

Жіночий костюм

Натільний одяг

Жіночі сорочки зазвичай короткі, але зустрічалися і довгі сорочки. У плечей вони часто красиво вишиті або прикрашені складками. Рясна вишивка на рукавах у шаркезських, калотасегських і тороцкойських жіночих сорочках.

Поясний одяг

Нижня спідниця, зшита з полотна. У східній Угорщині носили спідниці однакової ширини вгорі і внизу, на заході і на півночі спідниці внизу були більш широкими. У молдавських угорців і на заході Угорщини жінки поверх спідниці обгортали шматок кольорової вовняної тканини (катрінце) і закріплювали його на талії вовняною поясом. Один з нижніх кутів тканини заколювати так, щоб з-під неї можна було бачити білу нижню спідницю. Крім катрінце розповсюдженими були широкі пишні верхні спідниці довжиною до коліна, з оборкою по краю, з яскравої тканини.

Фартух

Неодмінною частиною жіночого одягу був фартух. Особливо ошатні покриті рясною вишивкою фартухи у жінок калотасегів і матьо. У останніх чоловіки теж носили фартухи.

Нагрудний одяг

Безрукавки прусліки, частіше оксамитові, що нагадують чоловічі жилети, припасовані в талії. Прусліки прикрашали шнурівкою, металевими петлями, вишивкою. У Трансільванії пруслік часто викроювався разом зі спідницею і нагадував сарафан.

Верхній одяг

Жіночої зимової верхнім одягом був короткий, до талії, зшитий з овчини кедмен, який, по суті, заміняв зимове пальто. Під нього накидали на плечі складений трикутником шовкову або вовняну хустку, що перехрещувалася на грудях. Як і чоловіки, жінки носили хутряну накидку – шубу коротку, до талії, зазвичай коричневого кольору.

Зачіски

Дівчата ходили з завитими розпущеним волоссям, заміжні ж жінки волосся закручували і по-різному заколювали. У деяких областях задунайської частини країни і у Палоці жінки завивали волосся в безліч локонів.

Були поширені різноманітні чепчики – від простих полотняних, часто вишитих золотими і срібними нитками, до високих, складних. Особливо слід відзначити головний убір жінок Задунайського краю, так званий пача. Роблять його з білого полотна. Старовинний дівочий головний убір – парта. З нього на спину звисають довгі шовкові стрічки. У Шаркезе нашивали на парту по п'ять, сім або дев'ять ріжків.

Взуття

На півдні країни характерним жіночим взуттям були черевики. Їх шили зі шкіри та оксамиту і прикрашали яскравою вишивкою. Калотасегські, палоцькі і тороцкойські жінки носили червоні або жовті чоботи.

Питання для самостійної роботи:

1. Які компоненти входять до складу чоловічого угорського костюму?
2. Охарактеризуйте особливості крою та оздоблення компонентів чоловічого угорського костюму.
3. Які компоненти входять до складу жіночого угорського костюму?
4. Охарактеризуйте особливості крою та оздоблення компонентів жіночого угорського костюму.
5. Які характеристики має чоловічий та жіночий угорський верхній одяг?

Література: основна: 28; додаткова:

Тема 15. Молдавський народний костюм

План

1. Чоловічий молдавський костюм.
2. Жіночий молдавський костюм.

Походження окремих видів молдавської одягу сходять до традицій античності. Величезний вплив на формування національного костюма Молдавії справила культура слов'ян, північних фракійців. Перебування тюркських народів на території Молдавії також залишило відбиток на селянському одязі – це позначилося на його крої та термінології.

Чоловічий костюм

Натільний одяг

Біла сорочка з домотканого полотна. Її носили поверх штанів. За характером крою сорочки ділилися на кілька типів:

1. Тунікоподібні сорочки були широко поширені в XIX ст., але до кінця століття їх поступово стали витіснити сорочки інших типів. На всій території Молдавії крій цієї сорочки мав єдиний характер: бічні прямокутні вставки, кругла горловина, комір – невисока стійка, рукава прямі (в гірських районах – широкі і довгі з манжетами або без них, в рівнинних районах – вузькі і більш короткі з манжетами або без них). Різновидом цієї сорочки була косоворотка, що набула поширення з кінця XIX ст. під впливом російських переселенців. Косоворотки не носили навипуск, а заправляли. Характер декорування цих сорочок визначався місцевими національними традиціями. Різновидом тунікоподібної сорочки з середини XIX ст. була сорочка з спідницею, що складалася з короткої до поясу сорочки і спідниці до колін, яку носили на гумці. Місце з'єднання сорочки і спідниці перехоплювали двома поясами.

2. Сорочка з плечовими вставками (вставки трикутної або трапецієподібної форми). Довжина сорочки нижче лінії таза. Поширена така сорочка в селах південного Припруття, в деяких центральних і північних районах.

3. Сорочка на кокетці. Міський тип сорочки, що набув поширення і в селі з другої половини XIX ст. До кокетки пришивали зі складками переднє і заднє полотнище. Довжина цієї сорочки невелика, тому що її часто могли заправляти в штани.

У всіх типів сорочок розріз горловини розташований попереду. Прикрашали сорочки вишивкою, використовуючи геометричний або рослинний геометризований орнамент, мережкою, іноді мереживом. Для вишивки найбільш часто використовували червоний і чорний кольори, іноді додавали жовтий і зелений. Розміщення декору: комір, краї рукавів, манжети, на грудях уздовж розрізу горловини у вигляді вертикальної широкої смуги. Іноді по подолу, іноді в тунікоподібних сорочках – по проймі у вигляді вертикальних смуг.

Поясний одяг

Молдавські штани ділилися на наступні типи:

1. Ізмене. Ці штани шили з лляної, бавовняної тканини найчастіше білого кольору. Служили ізмене повсякденним одягом в літню пору. Вони були досить вузькі з трапецієподібною вставкою. Зустрічаються в центральних і південних районах. У XX ст. їх стали носити як натільну білизну під штани.

2. Іцарь. Ці штани шили з вовняної тканини білого кольору. Іцарь кроїли вузькими і дуже довгими. Їх довжина могла бути рівнятися росту людини, на нозі вони збиралися в складки. Такий одяг характерний для горян або для пастухів території між Дністром і Прутом. Зона поширення цих штанів обмежується північчю.

3. Мешинь. Зимові штани з овечих шкур, хутром всередину. Широкі штани прямого крою.

4. Міські штани. У зимовий період з другої половини XIX ст. селяни могли надягати штани з вовняної тканини темного кольору (найчастіше – чорного), зшиті на міський манер: прямого крою, вузькі. У теплу пору року такі штани шили з білого, сірого полотна.

5. Шаровари. У другій половині XIX ст. зі зростанням чисельності українського населення в багатьох молдавських селах на півдні Бессарабії набули поширення українські шаровари синього або коричневого кольору.

Нагрудний одяг

1. Мінтяняш. Вовняна безрукавка, підшита хутром.

2. Бонде, пептар. Овчина безрукавка білого, чорного, темно-коричневого кольору. По краях безрукавку обшивали чорним або сірим хутром. Прикрашали бонде або пептарь шкіряними аплікаціями, шнурами. Розташування декору попереду вздовж поличок, в центрі поличок, на спині.

Пояс

1. Бриу. Вовняний пояс червоного, коричневого, синього, зеленого, білого кольору, довжиною 2-3 метри, шириною 25 см. Краї поясу прикрашалися бахромою. Пояс міг бути однотонним, з горизонтальними смугами або геометричним візерунком. Поверх цього поясу іноді надягали вузький шкіряний пояс з мідними блискітками.

2. Кимир. Широкий шкіряний пояс шириною до 30 см., прикрашений тисненням, металевими нашивками. Носили такий пояс пастухи – вівчарі, багаті селяни півночі Молдавії.

3. Бідняки в якості поясу використовували мотузку.

Верхній одяг

Суман – халатоподібний розпашний одяг з клиноподібними вставками. Комір стійка або відкладний. Іноді Суман був з капюшоном. Прикраса – аплікація.

Кожок – кожух з овечої шкури хутром всередину.

Взуття

Опінчъ – саморобне шкіряне взуття, що нагадує українські постолі. На півночі Молдавії були поширені опінчъ з вузьким носком (носок гострим краєм виступав наверх). В

інших районах Молдавії носили опінчъ без гострого носка, з рівномірно стягнутими складками попереду. Опінчъ надягали на онучі, закріплюючи це взуття на нозі за допомогою шкіряних мотузок. Мотузки зав'язували на гомілці до середини литки або до коліна.

Чоботи. Черевики. З'являються чоботи і черевики в селі на початку ХХ ст. це було фабричне взуття або кустарного виробництва.

Туфлі-човники. Шкіряне взуття з круглим носком, каблук – низький.

Головні убори

Повстяні, солом'яні капелюхи.

Кушме – гостроверха овчина шапка сірого або чорного кольору.

Російський картуз, що набув поширення на початку ХХ ст. в районах Придністров'я.

Молоді хлопці прикрашали капелюхи на свята стрічками, квітами, павиним пір'ям.

Прикраси

Кільця, сережка в одному вусі, шийна хустка, на півночі Молдавії – бісерні гердани.

Жіночий костюм

Натільний одяг

Довга сорочка білого кольору з тонкої тканини домашнього виготовлення. Типи сорочок:

1. Тунікоподібна сорочка зустрічалася до початку ХХ ст. на півночі Молдавії і в молдавських селах Буковини. У такій сорочці був круглий або квадратний виріз, рукави – прямі, без манжет. Вишивка утворювала на грудях 3-4 вертикальні смуги, на рукавах – горизонтальні смуги вгорі і внизу, одна смуга навколо горловини.

2. Сорочка з цільнокроєним рукавом набула найбільшого поширення на всій території Молдавії. Ця сорочка має косий шов, що йде від ластовиці до горловини. Основа представляла собою прямокутник, тобто плечові шви не зшивалися. До пройми приєднувалися прямі полотнища рукавів і вже потім разом з рукавами основа гуртувалася навколо горловини на нитку або тасьми. Рукава закінчувалися манжетами в вигляді невеликої оборки або збиралися на шнурок. У деяких випадках рукава були без манжет. Прикраси сорочки: вишивка, мережка. Вишивка була 3-5 вертикальних смуг на грудях і по довжині середньої частини рукава, вгорі і внизу рукава – широкі горизонтальні смуги. Рукава могли бути прикрашені крім вертикальних смуг ще і діагональними.

3. Сорочки з плечовими вставками з'являються під впливом російських і українських переселенців.

4. Сорочки на кокетці з'являються в другій половині ХІХ ст. по крою нагадувала чоловічі сорочки, кокетка була розташована і попереду, і позаду.

Характерні риси в оформленні сорочок – смужка вишивки по горловині та по низу рукава дуже вузька, іноді взагалі відсутня на рукаві. Мотиви вишивки: геометричні, рослинні, зооморфні. Серед рослинних мотивів найбільшого поширення набули зображення гілки, листка, виноградного грона, пшеничного колоса.

Поясний одяг

Основні типи спідниць:

1. Катрінце. Це найпоширеніша спідниця, вона схожа на українську обгортку. Є прямокутним шматком тканини шириною 1м 40 см, довжиною 80 см, яким обгортали фігуру ззаду і з боків з запахом (без певної закономірності, в який бік робити запах). За способом прикрашання розрізняли два варіанти: при першому варіанті верхня частина спідниці (велика) чорного або темно-синього кольору, нижня – червона або світло-синя; при другому варіанті ліва і права сторони спідниці пошиті з тканини з вертикальними смугами, а середня частина з однотонної тканини.

2. Фоте. Ця спідниця складається з двох вовняних фартухів, що нагадують українські запаски. Поширена фоте на півдні Бессарабії і в деяких селах на півночі Молдови.

3. Фусте. Спідниця зшитою форми, у вигляді дзвону, на поясі. По подолу фусте прикрашена кольоровими стрічками червоного, зеленого, синього кольору. Поверх такої спідниці могли надягати білий полотняний фартух, прикрашений по низу воланом. Його носили жінки після весілля.

Все спідниці шили з тканини темних кольорів, найчастіше чорного кольору. Тканина для спідниць могла бути прикрашена блискучою ниткою.

В окремих районах півночі і півдня носили сарафани, прямого крою з ліфом. До ліфу довга нижня частина пришивалась з дрібними складками. Сарафани називали тут шарафан.

Пояс

Спідниці та сарафани носили з вовняним поясом беєр. Пояси були червоного, коричневого, зеленого, синього кольору однотонні, смугасті або з геометричним візерунком. Ширина поясу 10-15 см. Зустрічалися сатинові пояси червоного кольору, поверх яких зазвичай зав'язували кілька синіх стрічок. У Придністровській районах дівчата на виданні підперізувалися косинкою, кутом вниз.

Нагрудний одяг

Нагрудний одяг як у чоловіків: мінтянаші, пептаре, бонде. Крім цих видів зустрічався одяг з рукавами, що нагадує російський шугай.

Верхній одяг

Верхній одяг як у чоловіків.

Взуття

Опінць, в'язані капці, шкіряні чоботи, черевики на високих підборах з високими халявами, туфлі-човники з круглим носком.

Дівочі зачіски

Дівчата носили розпущене волосся або заплітали дві коси, іноді укладали коси позаду в «вузол». Прикрашали волосся однією великою квіткою червоного кольору. Головні убори

Дівочі головні убори: для свята виготовляли плетені вінки з квітів; для весілля одягали плоский вінок за формою нагадує вінок Центральної України, прикрашений бісером, намистинами, квітами, ззаду прикріплювали довгі кольорові стрічки. Як повсякденний головний убір дівчата використовували хустку.

Жіночі головні убори: кирпе – дерев'яний обід, передні краї якого зрізані й утворюють роги. Його зміцнювали за допомогою хустки, зверху покривали рушникopodobним головним убором нефраме (мараме). Нефраме схожа на українську намітку. Її виготовляли з легкої, часто прозорої тканини розміром 0,5 м на 2 м, прикрашали по краях або по всьому полю вишивкою нитками білого кольору або світлих відтінків. Способи пов'язування нефраме: полотно покриває голову, краї опущені на спину; один край розташований попереду, а другий перекинутий на спину; нефраме зав'язана під підборіддям і обидва краї опущені попереду.

Повсякденними головними уборами служили хустки, які зав'язували на потилиці або, перехрестивши попереду, зав'язували ззаду на шії.

Прикраси

Намиста, сережки, кільця, перстні, браслети. Намисто – дерев'яні, коралові, гранатові, з бурштину, зі скла; зв'язки срібних або золотих монет. Бісерні намиста – гердани. У деяких районах вдягали до 15-18 рядів бус або ряд монет.

Питання для самостійної роботи:

1. Які компоненти входять до складу чоловічого молдавського костюму?
2. Охарактеризуйте особливості крою та оздоблення компонентів чоловічого молдавського костюму.
3. Які компоненти входять до складу жіночого молдавського костюму?
4. Охарактеризуйте особливості крою та оздоблення компонентів жіночого молдавського костюму.
5. Які характеристики мають молдавські жіночі прикраси?

Література: основна: 28; додаткова: 9, 32, 49.

Тема 16. Іспанський народний костюм

План

1. Типи сценічних іспанських костюмів.
2. Чоловічий костюм комплексу довгого одягу.
3. Жіночий костюм комплексу довгого одягу.
4. Чоловічий костюм комплексу короткого одягу.
5. Жіночий костюм комплексу короткого одягу.

Елементи іспанського костюма можна виділити лише в загальних рисах, тому що Іспанія відрізняється великою різноманітністю народного одягу. Для сценічного варіанта умовно визначають два типи іспанських костюмів. 1 тип – комплекс довгого одягу (в основі костюма одяг Південної Андалузії); 2 тип – комплекс короткого одягу в основі костюму – одяг нижнього Арагону, Леванту (областей Валенсії, Мурсії, Альмерії і частини Каталонії). Особливості одягу представників різних соціальних верств суспільства визначаються не стільки кроєм, скільки вартістю тканини і прикрас.

1 тип – комплекс довгого одягу

Чоловічий костюм

Натільний одяг

Біла лляна сорочка каміса тунікоподібного крою з вузькими рукавами, комір відкладний, заправлена в штани.

Поясний одяг

Штани довгі (довжина від середини литок до щиколоток), із завищеною лінією талії (на 6 –7 см вище талії), вузького крою, щільно облягають ноги. Шили штани з вовняної тканини білого, чорного, коричневого кольору.

Пояс

Пояс шириною 20 см з яскраво червоною або чорною шовковою, вовняної тканини. Він туго обертається декілька разів навколо талії і закріплюється на лівому боці.

Нагрудний одяг

Короткий жилет чалеко з вовняної тканини до талії прямого крою приталений. Жилет в основному шили з тканини чорного, білого, коричневого кольору.

Верхній одяг

Курточка болеро з вовняної тканини чорного, білого коричневого кольору довжиною до талії, з довгим вузькими рукавами, коміром і вилогами. Шили болеро на підкладці. Прикрашали курточку вишивкою, аплікаціями з золотого шнура, «золотими» гудзиками.

Довга плащ-накидка з чорної, червоної шовкової, вовняної тканини на підкладці або без неї. Така накидка могла бути прямокутної форми або у формі півкола з невеликим коміром.

Плащеподібна накидка з прорізом, пледи і т.п.

Взуття

Шкіряні черевики – сарапатос чорного кольору на підборах 4-5 см.

Головні убори

Хустка з легкої шовкової тканини червоного, чорного кольору, зав'язана збоку. Хустку носили окремо або разом з капелюхом. Капелюх також могли надягати без хустки. Для іспанського костюма характерні капелюхи сомбреро або шапочки зі складкою посередині і відігнутими вгору краями фаха монтера.

Додатки

Краватка рівного крою шириною близько 3 см з чорного, червоного, білого атласу; кастаньети.

Жіночий костюм

Для даного комплексу характерні довгі сукні з приталеним ліфом і дуже довгою спідницею. Виріз горловини круглий або трикутний. Рукава можуть бути відсутніми, в цьому випадку пройма іноді прикрашається декількома пишними воланами з контрастними кантами по краях. Рукава можуть бути вузькими довжиною до ліктя або до кисті з круглими воланами внизу. Спідниця, розширена донизу, поділ прикрашений кількома оборками (в іспанському костюмі їх повинно бути не менше 2-х, а в циганському тільки одна). Оборки можуть бути по всій спідниці, починаючи від лінії тазостегнових суглобів. Оборки на спідниці, так само як і волани на рукавах окантовуються контрастною тканиною. Для сукні використовують однотонні тканини різних кольорів або з малюнком «в горошок». Застібка для сукні – шнурівка, найчастіше ззаду. Під плаття надягають довгу пишну нижню спідницю з декількома оборками.

Верхній одяг

В якості верхнього одягу використовуються великі шерстяні шалі з строкатим малюнком і довгою бахромою. Шаль найчастіше накидають на плечі. Шаль можуть пов'язувати поверх спідниці на стегна.

Взуття

Туфлі на підборах із задником і застібною на підйомі, туфлі на підборах без задників.

Зачіска

Розпущене довге волосся, прикрашене з одного боку великою червоною квіткою; «вузол» з волосся на потилиці або на маківці, прикрашений гребнем і мереживною накидкою.

Головні убори

Як головних уборів повсюдно використовуються мереживні або полотняні накидки найчастіше білого або чорного кольору різної довжини: найкоротші – довжиною до плечей, найдовші – довжиною до землі.

Додатки

Кастаньети, віяло.

2 комплекс

Чоловічий костюм

Натільний одяг

Біла лляна сорочка каміса тунікоподібного крою з широкими рукавами на манжетах, комір відкладний або типу «апаш», заправлена в штани.

Поясний одяг

Вузькі, трохи нижче колін штани або широкі до колін шаровари сарагурлес. Шили штани з вовняної тканини білого, чорного, коричневого кольору.

Пояс

Такий же як в костюмі 1 комплексу.

Нагрудний одяг

Короткий, широкий жилет чалеко з вовняної тканини до талії прямого крою. Жилет в основному шили з тканини чорного і коричневого кольору.

Верхній одяг

Старовинна одяг типу каптана – ангуаріна.

Курточка болеро з вовняної тканини чорного або коричневого кольору довжиною до талії, з довгим вузькими рукавами, коміром і вилогами. Шили болеро на підкладці. Прикрашали курточку вишивкою, аплікаціями з золотого шнура, «золотими» гудзиками.

Плащеподібна накидка з прорізом, пледи і т.п.

Взуття

Шкіряні плетені капці коричневого або чорного кольору – абаркас або альпаргати.

Головні убори

Такі ж як в костюмі 1 комплексу

Додатки

Кастаньєти.

Жіночий костюм

Натільний одяг

Біла блузка з пишними короткими рукавами, які зібрані буфами. Виріз горловини круглий, може бути досить глибоким попереду. Горловина іноді прикрашається круглим воланом. Зустрічається крій блузки, що нагадує молдавську сорочку, але з короткими рукавами. При такому крої верхня частина рукавів і горловина складають одне ціле і збираються разом на тасьму.

Поясний одяг

Пишна коротка спідниця довжиною до коліна або до середини литок, найчастіше червоного кольору однотонна або з квітковим малюнком в тон основного кольору. Під спідницею нижня пишна спідниця з тканини білого кольору з декількома оборками по низу. Зверху спідниці надягають короткий білий фартух напівкруглої форми з воланом по краю. Фартух може бути прикрашений вишивкою. Часто зустрічається фартух з чорного мереживного полотна. Крім короткого фартуха може бути мереживний чорний фартух на жорсткому поясі-корсеті з мереживними бретельками.

Пояс

Широкий пояс-корсаж чорного кольору з вовняної або оксамитової тканини (може надягатися окремо або бути складовою частиною мереживного чорного фартуха).

Нагрудний одяг

Короткий жилет з вовняної тканини чорного кольору. Його носять замість поясу-корсажу в комплексі повсякденного одягу.

Верхній одяг

Коротка вовняна куртка, але вона характерна тільки для повсякденного комплексу. Всілякі плащеподібні накидки. В якості верхнього одягу використовуються великі шерстяні шалі зі строкатим малюнком і довгою бахромою. Шаль найчастіше накидають на плечі і, перехрестивши попереду на грудях, зав'язують краю ззаду на талії. Шаль можуть пов'язувати поверх спідниці на стегна.

Взуття

Альпаргати (легкі плетені капці) або туфлі на підборах без задників.

Зачіска

Розпушене довге волосся, прикрашене з одного боку великою червоною квіткою; «вузол» з волосся на потилиці або на маківці, прикрашений гребнем і мереживною накидкою.

Головні убори

Як головних уборів повсюдно використовуються мереживні або полотняні накидки найчастіше білого або чорного кольору різної довжини: найкоротші – довжиною до плечей, найдовші – довжиною до землі.

Додатки

Кастаньети, віяло.

Питання для самостійної роботи:

1. На які типи поділяються іспанські сценічні костюми?
2. Які риси має чоловічий костюм першого типу довгого одягу?
3. Охарактеризуйте жіночий іспанський костюм першого типу довгого одягу.
4. Які риси має чоловічий костюм другого типу короткого одягу?
5. Охарактеризуйте жіночий іспанський костюм другого типу короткого одягу.

Література: основна: 28; додаткова: 12, 17.

Тема 17. Циганський народний костюм

План

1. Чоловічий циганський костюм.
2. Жіночий циганський костюм.

Цигани живуть в різних країнах. За своїм походженням вони є нащадками вихідців з Північної Індії. Цигани, різних країн – Росії, країн Балканського півострова, Іспанії, Молдови, Угорщини та інших, – зберігаючи спільність мови, вірувань і побуту, запозичують деякі елементи культури тих народів, серед яких живуть або через країни яких проходили.

Чоловічий костюм

Натільний одяг

Сорочка з шовкової або вовняної тканини яскравого кольору, з глибоким розрізом на грудях (посередині) і коміром-апаш. Рукав довгий, широкого крою, на манжеті, у плеча густо призбираний. Сорочку можна заправляти в штани або носити навипуск.

Поясний одяг

Широкі шаровари з чорної вовняної тканини або з тканини темних кольорів, зібрані у талії. Внизу вони закінчуються широкою гумкою і заправляються з великим напуском у чоботи.

Пояс

Широкий пояс з шовкової тканини яскравого кольору, частіше червоного довжиною 3 м. Пояс обмотують навколо талії, заправляючи його краї. Крім цього варіанту зустрічається шкіряний пояс чорного кольору.

Нагрудний одяг

Жилет з вовняної оксамитової тканини темних кольорів (сірого, чорного, коричневого, темно-зеленого, темно-синього) на підкладці. При цьому підкладка може бути з тканини контрастного кольору, наприклад, з червоної тканини. По краях жилет розшитий шнуром, тасьмою контрастного кольору і блискучими прикрасами.

Верхній одяг

Піджак, сюртук, каптан (кафтан) міського крою (російського типу) з тканини чорного кольору.

Взуття

Чорні шкіряні чоботи з низькими м'якими халявами.

Зачіска

Середньої довжини чорне кучеряве волосся.

Головні убори

Чорний або коричневий фетровий капелюх з крисами, опущеними донизу.

Прикраси

Металевий ланцюжок на шиї з монетою, в одному вусі велика «золота» сережка круглої форми.

Доповнення

Батіг

Жіночий костюм

Натільний одяг

Кофта з шовкової або бавовняної тканини. Колір кофти білий або різних яскравих кольорів (червоного, жовтого, зеленого, синього та ін.).

1) Кофта з глибоким круглим вирізом. Крій нагадує молдавські сорочки, горловина яких утворена за допомогою передньої і задньої полицок і верхніх частин рукавів. Рукав кофти довгий або три чверті, широкий, зібраний внизу на оборку.

2) Кофта тунікоподібною крою, вузька сильно приталена. Виріз різної форми: овальний, квадратний V-подібний. У такій кофті рукава сильно розширені донизу, з розрізом або вузькі довжиною до ліктя з воланом по краю рукава. Кінець рукава і краю розрізу оброблені вузькою воланом з основної тканини кофти або вузьким білим мереживом.

Поясний одяг

Зазвичай циганки носять відразу дві-три широкі строкаті спідниці. Для сценічного варіанта використовується спідниця широкого крою, довжиною до щиколоток, з шовкової яскравої тканини з малюнком з великих квітів. Внизу обов'язково тільки одна широка оборка. Лінія оборки оброблена бейкою контрастного кольору. В костюмі може бути нижня спідниця з білої тканини, дуже пишна, з воланом.

Нагрудний одяг Верхній одяг

Шаль, найчастіше з чорної вовняної тканини з крупним квітковим малюнком і бахромою по краях. Її одягають на плечі або пов'язують навколо стегон.

Взуття циганки дуже часто ходили босоніж або носили шкіряні туфлі на підборах.

Зачіска розпущене волосся у дівчат, прикрашені одним великим яскравим квіткою.

Головні убори

Жінки носили великі хустки темних кольорів, закріплені на маківці голови і зав'язані на потилиці.

Прикраси великі сережки круглої форми і намисто з монет або бус.

Доповнення люлька

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте чоловічий циганський костюм.
2. Охарактеризуйте жіночий циганський костюм.
3. Які особливості крою та оздоблення мають циганські жіночі сорочки?
4. Які відмінності від інших народів є у дівочих та жіночих зачісках циганок?

Література: основна: 28.

Тема 18. Грузинський національний костюм

План

1. Чоловічий грузинський костюм долинних районів.
2. Жіночий грузинський костюм долинних районів.
3. Традиційний костюм хевсурів.

До другої половини XIX ст. в долинних районах Грузії склався певний загальний тип чоловічого і жіночого костюма, формування якого проходило під впливом культури міських центрів, перш за все Тифліса (Тбілісі). Цей тип костюма увібрав в себе елементи середньовічного грузинського костюму і костюму, поширеного у народів Північного Кавказу. Разом з тим у окремих етнографічних груп, особливо у східних горців – пшавов і тушинів, і

грузин південно-західних районів – гурійців та аджарців, зберігалася велика своєрідність, викликана їх історичної відокремленістю. Аж до початку ХХ в. в народному грузинському костюмі яскраво виявлялися соціальні відмінності – в матеріалі, крої, кольорі, орнаментативі тощо., які підтримувалися складної соціальної ієрархією, успадкованої від епохи середньовіччя.

Чоловічий костюм

Натільний одяг

Вільна сорочка перанга тунікоподібного крою, з квадратною кольоровою вставкою спереду і прямим розрізом уздовж грудей справа, зшита з ситцю, шовку або полотна.

Поясний одяг

Нижні штани шеїдші, широкі верхні штани шарвалі (шалвари), з чорного або гранатового сукна. Шарвали заправлялися в вовняні або шкіряні ногавиці;

Верхній одяг

Короткий приталений архалук (ахалохи), із застібками від ворота до поясу з бавовняної або шовкової тканини зазвичай темних кольорів. Цей одяг вигідно підкреслював вузьку талію і широкі плечі чоловіків. Зверху надягали довгу (до колін або нижче), звужену в талії і розширену донизу чоху (каптан-черкеску) з газирями, зшиту з білого або темного (у селян) вовняного матеріалу, з широкими і довгими рукавами і полами. На підкладку рукавів чохи, які зазвичай загортали до ліктя, вживали червоний шовк або атлас. У негоду або дорогу поверх чохи надягали довгий плащ з особливо виробленої повсті з начесом – бурку і капюшон – башлик, з тонкого сукна з довгими широкими кінцями, які замотували навколо шиї, прикриваючи частину обличчя.

Особам дворянського, княжого походження в якості верхнього одягу служила каба – одяг яскравих кольорів, зшитий з дорогих тканин, схожий на чоху, але без газирів і з відкидними рукавами. Каба обшивалась чорним шовковим шнуром, з якого робилися також гудзики для застібки на грудях і у зап'ястя. Парадним одягом дворян була куладжа – короткий каптан з яскравого оксамиту, опушений хутром, іноді обшитий галуном. При куладжі обов'язковими були кинджал або шабля і певний головний убір – висока каракулева папаха. У зимовий час заможні городяни надягали шубу – курки, вишиту золотом або сріблом. Загальнопоширеним одягом в негоду була повстяна бурка – набада.

Пояс

Архалук (ахалохи) і чоху підперізувалися поясом зі срібними накладками, в урочистих випадках на поясі спереду носили кинджал.

Взуття

Багаті носили черевики на високих підборах без задника – коші, м'яке взуття без підборів – месті і туго обтягуючи литки м'які шкіряні чоботи – цагі, прикрашені дорогоцінним камінням, з гострими носами на еластичній підошві. Селяни носили личаки з сириці – каламані і халяви з грубої домотканої вовни.

Головні убори

Зазвичай головним убором селян були повстяні шапки, білі або сірі, що щільно прилегали до голови, без полів або з невеликими полями, і чорні невеликі шапочки з округлим верхом і щільно притиснутими до шапочки полями, які носилися на самій верхівці. В якості головного убору також використовувалася висока, загострена, з чорної овчини папаха, у знаті вона була зроблена з дорогого каракулю.

Прикраси, доповнення

Комплекс одягу без зброї вважався неповним, тому навіть представники незаможних класів неодмінно намагалися придбати хоча б кинджал, по можливості багато прикрашений. Кинджали могли бути виконані зі сталі, мельхіору, срібла і навіть із золота. У більшості

випадків вони були оброблені багатою інкрустацією. Грузинські дворяни і князі в урочистих випадках носили на собі крім кинджала шашку, шаблю і пістолет. Зброя служила не тільки в якості прикраси, але часто застосовувалася і за своїм прямим призначенням.

Жіночий костюм

Натільний одяг

Жіночий костюм включав в себе довгу сорочку – перангі і штани – шейдіші, які по низу у щиколотки прикрашалися вишивкою, що мала значення оберега (зображення рослин, змії, риб та ін.). Сорочку і шейдіші шили з кольорової, частіше червоною, тонкої тканини, багаті – з шовку.

Поясний і нагрудний одяг сукня – картули каба. Вона складалася з двох частин: відкритого на грудях і стягненого в талії ліфа, від якого відходили довгі рукава, зазвичай зшиті тільки до ліктя, і розширеної спідниці, що закриває ноги до ступень, яка скріплюється з ліфом тільки на спині. У виріз ліфа надягали розшитий шовком і бісером, срібною або золотою ниткою нагрудник. Під рукава надягали прикрашені вишивкою нарукавники, а на талію – тонкий матерчатий пояс, від якого спереду уздовж спідниці спускалися кінці – дві широкі вишиті стрічки. Молоді використовували для святкової сукні м'які світлі тони, літні – приглушені, темні. Знатні грузинки шили сукні з дорогих, частіше привізних шовкових тканин, з атласу яскраво-червоного, жовтого, білого, блакитного, синього, зеленого кольорів.

Пояс

Пояс був з оксамиту, шовкової або муаровою стрічки. Його широкі кінці, багато розшиті золотом або шовком, спереду спускалися майже до підлоги.

Верхній одяг

Верхній жіночий одяг – катібі шили з яскравого оксамиту або шовку на хутряній або простьобаний на ваті шовковій підкладці.

Взуття

Знать носила коші – туфлі на підборах без задника, з загнутими вгору гострими носами з яскравого оксамиту. Бідні городянки обходилися своєрідними личаками з грубої шкіри – каламані.

Зачіски

Традиційною була зачіска з декількох кіс і коротких локонів, що закривали віскі. Грузинки рум'янили обличчя, фарбували брови, чорнили волосся. Нігті, а часто і долоні фарбували хною.

Головні убори

Головний убір складався з лечаки – трикутної білої тюлевої вуалі (престижними вважалися лечаки з найтоншої марлі, тюлеві або атласні), копі – тонкого валу з шовку і вати, чихта – обшитого оксамитом картонного обідка, який точно відповідав розміру голови. Зверху накидали гладку, зазвичай темну, зі скромним узором косинку багдаді або великі колєнкорове покривала чадри, в які закутувалися з голови до ніг, залишаючи відкритим тільки обличчя, іноді – тільки очі.

Лечаки і багдаді закріплювалися на обідку, спадаючи на плечі і спину; попереду з –під лечаки випускалися буклі волосся, причому один кінець лечаки вільно спускався по спині, закриваючи коси, іншим кінцем заміжні жінки закривали шию.

Прикраси Додатки

З прикрас в моді були чотки з дрібного червоного коралу, гішера, бурштину.

Від одягу долинних районів кінця ХІХ –початку ХХ ст. особливо сильно відрізнявся костюм хевсурів. Він робився з грубої вовняної домашньої тканини, чорного або темно-синього кольору. Його основу складали (і в чоловічому, і в жіночому комплексі) прямі важкі сорочки, у чоловіків – трохи нижче колін, у жінок – до щиколотки. Сорочки по грудях,

рукавах і подолу покривалися багатою кольоровою вишивкою та аплікаціями. В орнаменті панували геометричні мотиви і, в тому числі, мотив хреста, який був оберегом. Запозичені з долинного району приталена чоловіча чоха і жіночий приталений одяг, подібний чохи, тут також ошатно декорувалися. Жінки покривали голову чорною хусткою з вишивкою, зав'язаною на зразок чалми, чоловіки носили невеликі чорні, прошиті кольоровою вовною, шапочки. Взуттям служили в'язані з вовни яскравих кольорів чобітки з хутряною підошвою. До початку ХІХ ст. тут зберігалася середньовічний бойовий одяг – кольчуги, шоломи і маленькі круглі щити, мечі, бойові кільця з шипами і т.д. Своєрідні риси хевсурського костюму збереглися в окремих місцях аж до нашого часу.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте чоловічий грузинський костюм долинних районів.
2. Охарактеризуйте жіночий грузинський костюм долинних районів.
3. Які характерні риси мають традиційні костюми хевсурів?

Література: основна: 28; додаткова: 33, 46.

Тема 19. Кримсько-татарський народний костюм

План

1. Чоловічий костюм кримських татар.
2. Жіночий костюм кримських татар.

Чоловічий костюм

Натільний одяг

Сорочка тунікоподібного крою з домашнього полотна (кетен) кольорова без малюнка або картата. Комір стійка, розріз горловини попереду по центру або зліва (з косим коміром кольмек). Навколо коміра, розрізу горловини, на манжетах розташована аплікація з золотистої тасьми.

Поясний одяг

Суконні шаровари темного кольору (чорні, сірі, сині) (сок'ма штан або шалвар)

Пояс вовняний або атласний пояс (к'ушак) довгий і широкий, зазвичай червоного або зеленого кольору. (Пояс зав'язується повністю, тобто його краю заправляються під пояс); спеціальний чабанський шкіряний пояс, прикрашений гудзиками «під срібло».

Нагрудний одяг

Поверх сорочки одягали коротку безрукавку типу жилета (ілик), зшиту з оксамиту темних кольорів. Передня частина жилета повністю прикрашена орнаментом (вишивка або аплікація) золотого кольору. Жилет заправляється в штани і підперізується поясом.

Верхній одяг

Куртка з короткими або довгими рукавами (камзол), зверху неї надягали довгий каптан (чекмен). Взимку замість жупанів носили овчинні кожухи (тон') або овчинні куртки (курк). Широко використовувалися також такі різновиди одягу, як плащ (япінджа), башлик (башлик). Пастухи носили куртки з баранячої шкіри (курков, киск'а тон')

Взуття

Чоботи (чізма), з підковами на підборах, шкіряні черевики без халяв на підборах (потюк), постолі зазвичай з волової шкіри (чарик'), які надягали на білі в'язані шкарпетки або онучі.

Головні убори

Голову кримські татари зазвичай покривали низькою чорної шапкою з овечого хутра (к'алпак), на дні якої іноді вишитий півмісяць. Влітку були поширені тюбетейки (так) або фески (фес) червоного кольору.

Доповнення кольоровий шийну хустку, чабанська сумка (джіздан), яку носили на довгій ручці через плече, довга чабанська палиця з гачком (иргах) на кінці.

Жіночий одяг

Натільний одяг

Широка і довга, нижче колін, бавовняна або полотняна сорочка (кетен-кольмек), кольорові шаровари (шалвар), зав'язують навколо щиколотки на шнурок,

Основний одяг

Довга сукня (антер) з широкими або вузькими рукавами, приталені, з застібкою попереду. Сукня довжиною до щиколоток з атласу, шовку або тонкого оксамиту бордового, фіолетового, оранжевого, рожевого або білого кольору. Манжети (йень хапах) широкі, прикрашені золотим орнаментом, пристібаються окремо. Окремо надягали нагрудник з білої або кольорової тканини. Сукня прикрашається золотою або срібною вишивкою, аплікацією, розташованої по подолу.

У повсякденному житті обов'язковою приналежністю жіночого вбрання є також фартух з ситцевій матерії (оглюк або пештімал).

Пояс

Широкий плісовий пояс (йіпші к'ушак), шитий сріблом або золотом з великими срібними пряжками з рельєфними візерунками (копан). Іноді пояс підв'язували вовняною в'язаною хусткою (бель явлук), таким чином, що позаду утворювався трикутник.

Верхній одяг

Верхній одяг складався з приталеного жупана (к'афтан або зибин), яскравого, найчастіше рожевого або малинового кольору, із золотим або срібним галуном на комірі і грудей. Даний каптан має розріз на всю довжину спереду, а також вузькі рукава і застібається у кисті рук на кілька гудзиків, обов'язково шили на ваті для додання стану повноти. На груди, починаючи від шиї до поясу, а іноді і нижче, підшивається нагрудник (кокюслік), на який густо нанижуються зверху дрібні, а далі все більш і більш великі золоті монети (алтин). Поверх каптана надягали коротку шубу (джуба), переважно з червоного або зеленого матеріалу, оббитого по краях хутром і широкими позументами по всіх швах. Виходячи з будинку крім описаного костюма також надягали накидку рожевого або зеленого кольору (фередже).

Взуття

Сап'янові чобітки (місць), надягають взимку в кімнаті, домашні туфлі без задників з гострими носками (папучі), розшиті золотом і сріблом – влітку. При виході з будинку в негоду взували к'атири – щось схоже на калоші, або черевики, закриті зверху наполовину (терлік). Урочисті заходи відвідували в розшитих золотом красивих туфлях (аяк'к'ап). Все це взуття виготовлялося з сап'яну чорного, жовтого або червоного кольорів. У дощову погоду вдягали ходулі (налин або табалдрик), дуже красиво оброблені, що оберігали ноги від бруду. У кімнаті носили також в'язані з вовни капці (кальчін), або вовняні панчохи з красивим кольоровим візерунком (сирли чорап).

Зачіски та головні убори

Особливу увагу кримські татарки приділяли прикрасам голови. Волосся дівчини зазвичай заплітали в дві косички, які відкидали на спину. Щоб запобігти від лихого ока (назар) до кінців кіс був прикріплений красиво оброблений прямокутний талісман, всередині якого знаходилася священна молитва (сач дуваси).

Головний убір

Оксамитова, зазвичай бордового кольору шапочка (фес або феска), вишита золотом або сріблом, часто прикрашена дрібними монетами. Зліва свеху прикріплені на кручених шнурках кисті (пуксюль). Поверх фески надягали тонкий довгий шарф білого кольору (баш

марама) вишитий по краях. Налічується величезна кількість жіночих головних уборів, їх різноманітність вражає. Крім фески і марами поширеними були велика вовняна хустка (шал), легка тонка хустка (чембер), кольорова візерунчаста хустка (баш явлук).

Додатки, прикраси

Кільця (юзюк) і браслети (білезлік). Кільця зазвичай носили в такій кількості, що ними нанизувалися майже всі пальці. Найчастіше кільця були зроблені з золота, а браслети з срібла. З прикрас також поширені сережки (купе), намиста (боюнджак), виготовлені з кольорових каменів, скла, гірського кришталю, а також монети (алтин), якими прикрашали фески.

Жінки зазвичай фарбували волосся в бурий або яскраво рудий колір за допомогою хни. Такому ж окрасу піддаються іноді нігті на руках і частини долоні – особливо часто це практикується на весіллях. На тоненькому ремінці через плече кримські татарки носили сумочку, в якій зберігали молитву з Корану (дува), зроблену зі срібла або сап'яну

Питання для самостійної роботи:

1. Які компоненти входять до складу чоловічого костюму кримських татар?
2. Охарактеризуйте особливості крою та оздоблення компонентів чоловічого костюму кримських татар.
3. Які компоненти входять до складу жіночого костюму кримських татар?
4. Які характерні риси притаманні одягу жіночого костюму кримських татар?

Література: всесвітня мережа інтернет, періодичні видання.

Тема 20. Болгарський народний костюм

План

1. Чоловічий болгарський костюм.
2. Жіночий болгарський костюм.

Чоловічий костюм.

Натільний одяг

Біла сорочка туникообразного крою з розрізом горловини попереду, комір стійка, рукава широкі часто без манжет. Довжина сорочки залежала від способу носіння: сорочка навипуск – довжина до коліна, заправлялася в штани – до середини стегна. Вишивка геометрична або геометризований рослинна, розташована на комірці по краях рукавів, уздовж вирізу горловини, уздовж сполучних швів на полічках.

Поясний одяг

Типи штанів:

1. Беневреці. (Північний Захід Болгарії) Вузькі штани до щиколоток, з'єднані у верхній частині вставкою. Попереду залишаються дві неглибокі дірки для забезпечення ширини кроку. За зовнішнім рубців і головною сполучною швах розташоване облямівка чорним шнуром. Штани стягуються нема на талії, а низько навколо тазу.

2. Дімії. (Середня частина північної Болгарії). Короткі до колін штани, з широкими штанинами, прикрашені облямівками з шнура або аплікаціями. Доповненням до них служать халяви з тканини Калці, що покривають нижню частину ноги до ступні.

3. Потурі. (Північно-східна Болгарія). Штани з широкою шаровароподобной верхньою частиною і з поступово звужуються штанинами довжиною до щиколоток.

Всі типи штанів шили з вовняної валяної тканини білого або чорного кольору.

Пояс

Пояс колан з вовняної тканини шириною до 30 см, однотонний, з орнаментом з поздовжніх смуг або з геометричних візерунків. Для поясів найчастіше використовували тканини різних відтінків червоного кольору з додаванням чорного, жовтого, коричневого.

Нагрудний одяг

Коротка, прямого крою або подовжена, розширена до низу безрукавка найчастіше білого або чорного кольору. Характерно певний поєднання штанів і безрукавок: з вузькими штанами беневреці носять подовжені і розширені до низу безрукавки, а широкими штанами дімії і потурили носять короткі прямі безрукавки.

Взуття

Опинки – шкіряне взуття домашнього виробництва, що нагадує українські постолі. Опинки виготовляли з характерною перетинкою попереду на підйомі, носили опинки з в'язаними високими вовняними шкарпетками або навоями (нагадують українські онучі); шкіряні туфлі на товстій підошві; повстяні туфлі – постолі із загнутим носком наверх.

Зачіски

Коротка стрижка або стрижка з довгим чубом, який заплітали назад на тімені в косичку. Доповнювали зачіску вуса.

Головні убори

Шапка з овчинного хутра полусферической або циліндричної форми – калпак. Під шапкою або самостійно носили маленьку шапочку на зразок тюбетейки – подкапнік з червоного сукна, розрізаний за формою голови. Подкапнік прикрашали для свята намистом і довгою смужкою тканини, що звисала ззаду.

Жіночий костюм

Натільний одяг

Риза – сорочка з білою іноді кольорової тканини туникообразного крою або з плечовими вставками. Довжина сорочки – майже до щиколоток. Навколо горловини тканину збирається в дрібні складки на тонку обшивку, може бути невеликий комір стійка. Рукава довгі прямі з манжетами або без. Прикраса: вишивка з геометричним або рослинним геометризovanним орнаментом, мереживо. Розташування вишивки: по подолу, по низу рукава, навколо горловини, на плечах, попереду на грудях у вигляді вертикальних смуг.

Поясний одяг

1 тип одягу: спідниця незшитим форми, що складається з двох вовняних фартухів – престілок, що нагадують українські запаски. Фартух, розташований позаду, збирається по верхньому краю в складки або пліссірується, в результаті він набуває віялоподібну форму. Довжина цього фартуха зазвичай по коліна, зустрічається довжина нижче литкових м'язів і вище коліна. Престілка могла охоплювати фігуру ззаду, з боків і злегка заходити вперед. Але зустрічалися і досить широкі престілки, які охоплювали фігуру ззаду, з боків і з'єднувалися краями на талії попереду. Шили престілку, розташовану ззаду з тканини різних відтінків червоного кольору, іноді з тканини синього або коричневого кольору. Прикрашали вишивкою, аплікаціями по подолу і у вигляді вертикальних смуг по всьому полю фартуха. Передню престілку виготовляли з яскравою візерунчастої тканини найчастіше червоного кольору. Середні розміри передньої престілки 50 на 80 см. З короткою престілкою, розташованою позаду, надягали передню престілку вузьку і коротку (нижче колін) або ж дуже вузьку і довгу (до щиколоток). З широким фартухом, одягненим ззаду носили передню престілку такої ж довжини (до щиколоток), широку і зібрану вгорі в складки. Окрасою передній престілці служив дуже щільний тканий або вишитий візерунок у вигляді горизонтальних смуг, що складаються з геометричних елементів; додавали ще аплікацію з шнура.

2 тип одягу (його можна віднести до нагрудної одязі, а не до пов'язці, але цей елемент разом з сорочкою складають основний комплекс) плаття сукман або сая. Сукман або сая – це довга сукня, розкльошені до низу, приталені, відрізне по лінії талії. Довжина – трохи нижче колін (з –під сукні повинен бути видно нижній край сорочки). Сукня може бути з короткими

(до ліктя), довгими рукавами або без рукавів. Виріз горловини найчастіше квадратний, зустрічається також круглий або трикутний. Шіють сукман з вовняної тканини різних кольорів, переважно темних. Прикраса – вишивка, аплікація зі стрічок, тасьми, пришиті пензлики з вовняних ниток, монети.

Пояс

Пояс колан з вовняної тканини червоного кольору з геометричними візерунками білого, чорного, жовтого кольору. Краї пояса прикрашені по краях бахромою, а в центрі – срібні пластинки досить великого розміру.

Нагрудний одяг

Безрукавка з вовняної тканини до талії або трохи нижче. Безрукавка пошита з однотонної тканини, частіше червоного або білого кольору, прикрашена аплікаціями або вишивкою.

Верхній одяг

Короткі кофти з рукавами до ліктя; каптан долактанка з рукавами нижче ліктя, довжина жупана до коліна.

Взуття

Опинки, носили опинка з в'язаними високими вовняними шкарпетками, панчолами чорпачі або навоями (нагадують українські онучі); повстяні туфлі –постоли із загнутим носком наверх; шкіряні туфлі з закритим носком і відкритою п'ятою на невисокому каблучці.

Дівочі зачіски

Одна або дві коси, наполовину не доплетені; святкова зачіска складалася з численних кіс з боків голови, поступово спліталися в одну велику косу ззаду, не доплетену до кінця і прикрашену монетами, мушлями, намистинками.

Головні убори

Дівочі головні убори. Святкові – плоскі вінки з липової кори, соломи, прикрашені тканиною, квітами, намистом, металевими деталями, монетами. Ззаду до вінка прикріплювали довгі шнури, заплетене в кіски, що спускалися нижче талії, до них пришивали монети, черепашки, намиста. Як повсякденних головних уборів дівчата використовували хустки.

Заміжні жінки носили хустку, складений по діагоналі. Їйого зав'язували на потилиці або схрещували краю під підборіддям і зав'язували вузлом на маківці. У Північно –східній Болгарії хусткою покривали не тільки голови, а й плечі. Крім хустки в якості головного убору використовували обрусі (полотенічного типу), на зразок української намітки. До нього зазвичай додавали підкладку, яка визначає форму головного убору – у вигляді дворогій кички, однорогою кички, усіченого конуса.

Прикраси

Скроневі підвіски, сережки, браслети, намиста з монет.

Питання для самостійної роботи:

1. Які компоненти входять до складу чоловічого болгарського костюму?
2. Назвіть типи болгарських штанів.
3. Охарактеризуйте чоловіче болгарське взуття.
4. Які компоненти входять до складу жіночого болгарського костюму?
5. Назвіть типи поясного жіночого одягу.
6. Охарактеризуйте особливості дівочих болгарських зачісок.

Література: основна: 28; додаткова: 4.

Тема 21. Єврейський народний костюм

План

1. Чоловічий єврейський одяг.
2. Жіночий єврейський одяг.

Весь лад життя єврейських містечок (штетлів) і одяг мешканців регламентувалася строгими приписами іудаїзму. Але єврейський костюм – це в чомусь і костюм тієї області або країни, де жили євреї: двохтисячорічна міграція накладала відбиток на зовнішній вигляд людей. Одяг більшості євреїв середини XIX століття, нагадує костюм баварських селян кінця XVIII століття. Прагнення підтримувати і дотримуватися традиції, носити одяг батьків і породило певну архаїчність в одязі. В кінці ж XIX – початку XX століття євреї містечок одягалися відповідно до загальної моди.

Чоловічий костюм

натільний одяг

Чоловіки носили білу сорочку з довгими рукавами, які зав'язувалися шнурками. Комір відкладний, горловина попереду теж починалася білими тасьмами. Ремісники і торговці (основні професії жителів містечок), як правило, носили сорочки навипуск.

поясний одяг

Штани з сукна чорного кольору (або інших темних кольорів), середньої ширини, довжиною доходили до колін і теж зашнуровувалися шнурками. Штани заправляли в довгі панчохи білого кольору. Такі короткі штани характерні були для більш ортодоксальної в релігійному сенсі частини єврейського населення. Ремісники і торговці носили довгі штани з чорного сукна, заправлені в чоботи.

пояс

Неширокий вовняний або шовковий пояс темного кольору. З поясом зверталися з особливою дбайливістю, адже його носіння вважалося виконанням релігійної заповіді (пояс символічно відділяв верхню частину тіла від нижньої).

нагрудний одяг

жилети з вовняної тканини чорного кольору. Їх крій часто відповідав крою світських жилетів того часу. Жилети прикрашалися невеликими кишеньками.

Верхній одяг

Лапсердак – верхній одяг з сукна темного кольору, найчастіше чорного, з вилогами. Лапсердак був відрізним в талії, як правило, на підкладці, з довгими полами, що досягали середини ікри, а часто і щиколотки (лапсердак повторював форму редингота першої чверті XVIII століття). Довгий час мешканці містечок носили довгі сюртуки. Одягаючись відповідно до загальноприйнятої моди, люди використовували переважно найдешевші тканини – люструну, китайку, нанка.

Будинки мали не сюртук, а довгий халат з дорогої вовняної тканини. Люди бідніші надягали по буднях халат з полусітця, а у свята – з щільної вовни, а зовсім бідні надягали влітку халат з нанки, бавовняного матеріалу в вузьку синю смужку, а взимку з щільного сірого матеріалу. Цей халат був дуже довгим, майже до землі.

взуття

Взувалися в низькі шкіряні черевики без підборів, туфлі чорного кольору.

зачіски

Чоловіки коротко стригли волосся. Іноді волосся змашували брілліантіном і ретельно розчісували. Носили бороди і пейси (довгі локони на скронях).

Головні убори

Голову чоловіки неодмінно покривала чорна ярмулка (стос). Кіпа на івриті – це «купол». Ярмулки бували двох видів: з плоским дном і невисокою, до 10–12 сантиметрів,

тульей і плоскі, зшиті з клинів. Стос часто шили з оксамиту, але могли використовувати будь-яку іншу тканину. Стос прикрашали вишивкою золотою ниткою по краю. Носіння стоси ставилося в обов'язок з часів Середньовіччя.

Поверх стоси надягали звичайні головні убори. Найпоширеніші чоловічі головні убори в штетл в другій половині XIX століття – картуз і капелюх з широкими полями. До кінця століття євреї нерідко носили казанки, а особливо заможні люди ходили в циліндрах. Характерною була капелюх штраймл, оброблена хутром.

доповнення тростина

Особливо важливою з релігійної точки зору частиною чоловічого одягу вважався таліт. Таліт – це був прямокутний шматок вовняної тканини білого кольору з чорними смугами по краях і кистями. Його одягали під час молитви або на свята.

Так званий малий таліт (таліта катан) – це також прямокутник з китицями по краях, але з отвором для голови і не шитий з боків. Як правило, його одягали під сорочку або під жилет. Носіння малого таліта свідчило про те, що людина шанує священні заповіді не тільки під час молитви, а й протягом усього дня.

Прикраси годинник на золотому ланцюжку в кишені жилета

Жіночий костюм

Сукня

Основою жіночого костюма була сукня. Єврейки в старому ішува в більшості своїй були релігійні, дотримувалися традиції і одягалися скромно. Влітку вони вважали за краще світлі тони і зазвичай носили білі сукні, а взимку – темні тони: різні відтінки коричневого або синього кольору. Колір сукні залежав і від віку, і від сімейного стану. Деякі жінки носили сукні червоного або зеленого кольору, жінки постарше носили іноді сукні в сірих, бежевих або сіро-блакитних тонах. Чорна сукня означало траур. Зазвичай літні сукні шили з бавовняних тканин – батисту і попліну, а зимові – з креп-сатину, тафти або щільного шовку. Жінки старого ішува носили традиційні довгі сукні з прилеглим корсажем. Плаття шилися з довгими рукавами, прісобранныя у плеча, що звужуються до зап'ястя і закінчуються відворотом з гудзиками. Поділ зазвичай закінчувався двома-трьома рядами воланів.

Носили жінки і спідниці з блузками.

натільний одяг

Блузки складного крою шилися з найтоншого батисту, часто білого кольору, і оброблялися мереживом і вишивкою тонкої ручної роботи.

поясний одяг

Спідниця у формі дзвону, пишна, часто плісірована. За подолу могла бути пришита оборка. Прикрашалася спідниця аплікацією зі стрічок і візерунковими гудзиками.

Застібалися сукні та блузи так, щоб правий борт – символ мудрості – накладався на лівий – символ злого духа – і охороняв скромність і цнотливість жінки.

У дамська білизна входили панталони з мереживами, поверх яких надягали довгу нижню спідницю. Між нижньою і верхньою спідницями були ще дві-три шовкові або батистові спідниці білого кольору.

фартух

Поверх сукні зазвичай надягали фартух, який, крім свого прямого призначення, вважався і захистом від лихого ока. По суботах і святкових білий вишитий фартух був накрахмален і відпрасований, щоб підкреслити охайність його власниці.

взуття

Високі черевики до щиколоток, доверху зашнуровані, зазвичай чорні або туфлі. Панчохи були чорні або кольорові, ручного в'язання. Вони трималися на круглих підв'язках вище колін, прихованих під довгою спідницею. зачіски

Вікові установки вважалися непорушними для жіночого одягу. Наприклад, носіння перук. Жінка, виходячи заміж, покривала голову перукою. Однак в кінці XIX століття перуки стали замінювати хустками, мереживними або шовковими шалями.

Головні убори

Дотримуючись релігійним розпорядженням і традиції, заміжні ашкеназкі зазвичай прикривали волосся капелюшками, які закріплювалися на голові шпильками або стрічками. Капелюшки були фетрові або солом'яні, оброблені мереживами, стрічками, штучними квітами або плодами. А сефардкі прикривали голову різними хустками: в будні – з тонкої бавовняної або шовкової тканини з тонкою бахромою або візерунками по краях, святкові хустки відрізнялися більш яскравими квітчастими візерунками. До весілля дівчата носили на голові легкий світлий хустку, а в волосся вплітали кольорові стрічки. Молоді заміжні жінки носили яскраві хустки, а жінки старшого віку воліли темні тони.

Поверх головної хустки зазвичай носили свого роду джгут, ззаду зав'язаний вузлом, а спереду вільно звисав по обидва боки особи, від нього відходило щось на зразок підвісок, що прикривали вуха і доходили до плечей. Жінки з балканських країн носили на голові велику квітчасту накидку, складену трикутником і закріплену шпилькою.

прикраси

На добробут жінки вказували золоті і срібні прикраси: типові для того часу ланцюжки, браслети, брошки, кільця, медальйони, нерідко з дорогоцінними каміннями.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте особливості чоловічого єврейського костюму.
2. Що таке таліт?
3. Які компоненти входили до складу жіночого єврейського костюму?

Література: всевітня мережа інтернет, періодичні видання.

Розділ 3. Сценічне оформлення хореографічної вистави

Тема 23. Сценографія та її роль в комплексі виразних засобів хореографічної вистави

План

1. Виразні засоби хореографічної вистави.
2. Визначення терміну «Сценографія».
3. Призначення сценічного оформлення.

Хореографічна вистава – це синтетичний вид мистецтва. Основними виразними засобами танцю є хореографічний текст і малюнок. Додаткові виразні засоби хореографічного мистецтва – декораційне (костюмне), світлове, музичне оформлення. Ці додаткові виразні засоби мають велике значення в створенні хореографічного образу і в художньому впливі на глядача.

У театральній практиці виробилися певні правила сценічного оформлення вистави, що залежать, перш за все, від особливостей основних засобів вираження конкретного виду мистецтва. Комплекс таких правил (правил художнього оформлення сценічної дії) називається сценографією.

Сценографія – це прийоми художньої організації простору для театального або концертного уявлення.

Сценографія характеризує художній стиль, історичну епоху через лінії, пропорції, колір; знайомить глядача з місцем і часом дії вистави; допомагає глядачеві в сприйнятті вистави, а акторам в створенні сценічного образу.

Сценічне оформлення танцювальної вистави створюється театральним художником. Але при цьому всі його дії узгоджуються з балетмейстером-постановником. Художник може сам запропонувати можливі варіанти оформлення, або він працює, керуючись побажаннями балетмейстера. При використанні другого варіанту роботи з театральним художником, балетмейстеру необхідно знати основні правила і прийоми сучасної сценографії, пристрій і обладнання театральної сцени.

Розвиток сценографії тісно пов'язане з розвитком театру і драматургії.

Питання для самостійної роботи:

1. Які виразні засоби характерні для хореографічної вистави?
2. Що таке сценографія?
3. Яке призначення має сценічне оформлення?
4. Хто працює над створенням сценічного оформлення?

Література: основна: 1, 2, 3, 4, 23, 24; додаткова: 1, 2, 29, 30.

Тема 24. Основні етапи розвитку театральної сцени та її обладнання

План

1. Театральні споруди Давньої Греції.
2. Театральні приміщення Давнього Риму.
3. Сценічні майданчики Західної Європи епохи середньовіччя.
4. Театри Західної Європи епохи Відродження.
5. Розвиток театральної сцени Західної Європи у XVII-XVIII ст.

Споруди, призначені для театральних вистав, вперше з'явилися в Давній Греції близько VI ст. до н.е. Ці споруди представляли собою круглу земляну площадку оркестру, розташовану біля підніжжя гори. На схилі гори розміщувалися місця для глядачів – театрон.

На рубежі VI-V століть до н.е. театральні споруди склалися з 3 частин: оркестр (круглий, напівкруглий майданчик для виступу хору, музикантів, акторів), театрон (місця для глядачів), сцена (приміщення для перевдягання та виходу акторів).

До IV століття театрон і сцена були дерев'яними. Потім стали робити сцену кам'яної.

У IV-III століттях до н.е. сцена стала двоповерховою будівлею з довгою прямокутної прибудовою – проскеніумом (місце для виступу акторів). Сцена була пристосована для установки мальовничих задників. Крім цього сама будівля служило архітектурним фоном. У театрі Др. Греції існували об'ємні і мальовничі декорації.

В Давньому Римському театрі театральну будівлю формується на основі досвіду грецького театру. Кругла майданчик оркестр неслужила місцем для виступу хору. Через центр оркестри проходила майданчик прямокутної форми – просценіум. Перед просценіумом на оркестре були розташовані місця для привілейованих глядачів. Ряди місць для інших глядачів зводилися в формі театрон. За оркестрою розташовувався 2 –х поверховий будинок для зберігання костюмів і реквізиту – сцена. Амфітеатр півколом охоплював оркестру і примикав до бічних виступах сцени.

У середньовічній Європі театральні вистави проходили в церквах. Тут під час церковної служби – літургії, священнослужителі розігрували сцени з святого писання. Оздоблення храму служило одночасно і своєрідним сценічним оформленням. З XIII століття такі уявлення демонструвалися перед церквою.

У другій половині XIII століття набувають поширення містерії – спектаклі на релігійну тематику, але розігруються майстрами, ремісниками і бродячими акторами. Виступи проходили на міських площах. Тут споруджували спеціальні декорації –альтанки, що зображували певне місце дії (печера, міська площа, ринок, пекло, рай і т. Д.).

Бродячі актори демонстрували свою майстерність на пересувних сценах – звичайних возах, закритих з боків і ззаду тканиною. Також для їх виступів могли споруджуватися дерев'яні помости. У замках багатих феодалів бродячі актори виступали у великих залах.

В епоху Відродження церковні вистави поступово зникають, а їм на зміну приходять постановки світського характеру, виконувані акторами на площах і в палацах. У 1579 був побудований перший театр в італійському місті Віченці. І в подальшому з'являється все більша кількість будівель, призначених виключно для театральних вистав. У таких будівлях глядацький зал був розділений на дві частини – сцену і місця для глядачів. Сцена в той період була неглибокою. В якості оформлення використовувалися мальовані перспективні зображення на полотнах, натягнутих на раму. Полотна розташовувалися позаду і з боків сцени.

З розвитком театального мистецтва сцена поступово збільшується за рахунок додавання глибини. З'являються пересувні декорації і поступово до кінця XVI століття формується глибинна сцена-коробка з похилим планшетом сцени і декораціями з тканини (лаштунками). З'являються верхня і нижня сцени. Активно використовуються сценічні ефекти, перш за все польоти акторів, поява або зникнення актора за допомогою використання нижньої сцени.

У XVII столітті додається нахил для планшета залу для глядачів, з'являються яруси і ложі в залі для глядачів. Перед сценою обладнуються місця для розташування музикантів – оркестрова яма. У XVIII столітті активно удосконалюється техніка сцени і прийоми декораційного оформлення, при цьому значно збільшуються підсобні приміщення для акторів і глядачів.

Питання для самостійної роботи:

1. Де вперше з'являються спеціальні споруди для театральних вистав?
2. З яких частин складалась будівля Давньогрецького театру?
3. Які частини склали театральне приміщення Давнього Риму?
4. На яких сценічне майданчиках відбувалися виступи мандрівних акторів Західної Європи у період середньовіччя?
5. Де проходили театральні вистави на релігійну тематику у період середньовіччя?
6. В якому місті і коли з'являється перше театральне приміщення Західної Європи у період Відродження?
7. Як розвивається театральне приміщення у період Відродження?
8. Як розвивається театральне приміщення Західної Європи у XVII-XVIII ст.?

Література: основна: 1, 2, 3, 4, 23, 24; додаткова: 1, 2, 29, 30.

Тема 25. Обладнання та термінологія сучасної театральної сцени

План

1. Типи сценічних приміщень.
2. Розподіл сцени-коробки по вертикалі.
3. Розподіл сцени-коробки по горизонталі.
4. Типи декорацій.
5. Складові компоненти одягу сцени.
6. Декораційні пристосування.
7. Освітлювальне обладнання театральної сцени.

Сучасна театральна будівля складається з двох основних частин – сцени з підсобними приміщеннями для акторів і глядачів з підсобними приміщеннями для глядачів.

Умовно сцени діляться на два типи:

- глибинна, портална сцена-коробка;
- сцена, що трансформується.

Глибинна сцена, що виникла в 17 столітті, є в сучасному театрі основним типом.

Глибинна сцена відокремлюється від зали для глядачів порталною стіною і повідомляється з ним через порталний проріз – дзеркало сцени. Портальну стіну називають сценічною аркою, архітектурною аркою або порталом.

Сцена по висоті ділиться на 3 частини: верхня сцена (колосники), середня (основна), нижня сцена (трюм).

Верхня сцена знаходиться над основною ігровою сценою від верхнього краю порталного отвору до стелі театрального приміщення. Над основною сценою на висоті в 3 рази більшою висоти дзеркала сцени розташований ґратчастий настил – колосники. Саме тому всю верхню сцену часто називають колосниками. Ґратчастий настил колосники є місцем установки сценічних механізмів, використовуваних для кріплення елементів оформлення вистави. Ґратчастий настил дозволяє здійснювати підйом або спуск декорацій в будь-якому місці сцени. На бічних стінах верхньої сцени в кілька ярусів розташовуються вузькі галереї. Під час вистави на цих галереях знаходяться робочі сцени, піднімають і опускають декорації і освітлювачі. На галереях встановлюються деякі сценічні механізми та освітлювальні прилади. Бічні галереї з'єднуються вузькими містками, розташованими над сценою.

Нижня сцена або трюм займає простір під основною сценою і складається з декількох ярусів – поверхів (верхній поверх називається першим, далі йдуть другий, третій, четвертий). У трюмі розміщують установки різних сценічних механізмів, підйомно – опускні пристрої і пристосування для сценічних механізмів. Найбільш важливий перший трюм, висота якого повинна бути на менше 2 – 2,5 метрів: сюди «провалюються» деякі персонажі, звідси вони з'являються на сцені.

Середня (основна) сцена по горизонталі ділиться на: авансцену (просценіум), ігрову частину і закулісні простору – бічні кишені і ар'єрсцену.

Авансцена (просценіум) – це передня частина сцени, яка виступає в сторону залу для глядачів. Авансцена займає простір між краєм сцени і порталною стіною.

Ігрова частина сцени займає простір від порталного отвору до задника. Ця частина сцени ділиться на плани, тобто окремі ділянки сцени, паралельні порталній стіні. Плани сцени: перший – передній, другий – середній, третій – задній. Межі кожного плану визначаються умовно. Ігрова частина сцени може бути обладнана поворотним кругом або рухається паралельно порталу «стрічкою».

Кишені – це простір з боків сцени від бічних куліс до цегляної стіни. Площа кожного бокового кармана повинна бути дорівнює площі ігрової частини сцени, або бути більше. Кишені служать для підготовки декорацій до наступної сцени спектаклю. Розміщувати декорації можуть на фурки. Крім цього, в лівій кишені (найчастіше) розташовуються пульти управління окремими сценічними механізмами, пульт режисера, пульт і мікрофон ведучого концерт і т.д.

Ар'єрсцена – це глибинна частина сцени, займає простір між цегляною стіною і задником. Може бути менше ігрової частини сцени або такий же, як ігрова сцена. Ар'єрсцена служить місцем для зберігання декорацій, використовуваних в репертуарі театру, місцем для установки приладів світло – і відеопроєкції, а також використовується для переодягання акторів і переходу акторів через сцену під час театральної вистави. У планшеті ар'єрсцени розташовані «сейфи» – поглиблення на рівні першого трюму, що використовуються для зберігання м'яких живописних декорацій в скататися вигляді.

Пол основної сцени (як і підлогу залу для глядачів) називається планшетом. Він може бути рівним, похилим, рельєфним. Планшет сцени складається з окремих знімних прямокутних дерев'яних щитів. Принцип знімних щитів дає можливість піднімати і опускати персонажів в будь-якому місці сценічного майданчика, не порушуючи її конструкції. Місце для «провалу» в трюм називається люком.

Безпосередньо за порталю стіною знаходиться вогнестійкий протипожежна завіса. Закритий протипожежна завіса герметично розділяє зал для глядачів і сцену.

Над ігровою частиною сцени паралельно порталю в кілька рядів розміщуються декораційні або штанкетні підйоми (штанкети).

Штанкети представляють собою металеві штанги, що перевищують за своєю довжиною ширину дзеркала сцени і прикріплені до вертикально розташованих тросах. Штанкетні підйоми служать для підвіски і вертикального переміщення м'яких, твердих плоских і напівоб'ємних декорацій. Існують також індивідуальні декораційні підйоми, що представляють собою спеціально організовану систему сценічних механізмів. Вони служать для підвіски об'ємних елементів оформлення великих розмірів (балкони, люстри, дерева, дахи, мости і т.д.), а також для підвіски м'яких живописних і други види театральних декорацій.

Декорація – це:

- 1) оформлення сцени, що відтворює матеріальне середовище, в якій діє актор;
- 2) окремий елемент художнього оформлення сцени.

Типи декорацій:

1. М'які (мальовничі, одяг сцени);
2. Тверді (плоскі, напівоб'ємні, об'ємні).

Одяг сцени ділиться на робочу (чергову) та концертну і складається з наступних частин:

– театральна завіса (основний завісу) – це елемент м'якої декорації, розташований за порталю стіною убу ж за протипожежною завісою. Основний завісу може бути розсувним, підйомно – опускним, підбирати по діагоналі до кутів дзеркала сцени, всувним в одну сторону порталю стіни, що закручується в «стовп» і зарухалися в одну або в дві сторони. Призначення основного завіси – візуальне визначення початку і закінчення окремого дії і театральної вистави в цілому, приховування від глядачів процесу зміни декорацій і виходу акторів (танцюристів) на вихідну позицію перед початком вистави на сцену. Закритий завісу відокремлює сцену то залу для глядачів.

– інтермедійним завісу – це елемент м'якої декорації, розташований за основним завісою на деякій відстані від нього. У більшості театрів інтермедійним завісу підйомно – опускний, найчастіше білого кольору. Призначення інтермедійним завіси – виділення дії на авансцені, приховування від глядачів процесу зміни декорацій, створення короткочасних пауз сценічної дії (антракт), створення певного зорового образу.

– бічні лаштунки – це м'які декорації, розташовані з боків сцени на рівні кожного плану від порталю до задника. Призначення бічних куліс – закрити від глядача закулісні простору, визначити бічні кордону ігрової частини сцени.

– падуга – це коротка м'яка декорація, розташована зверху горизонтально на рівні кожного плану від однієї бокової куліси до іншої (перед бічними лаштунками). Призначення падуг – закрити від глядача сценічні механізми та освітлювальні прилади, що знаходяться над основною сценою, визначити верхню межу основної сцени.

– «Арлекін» – це перша падуга, розташована над основним завісою.

– задник – це остання куліса, що відокремлює основну сцену від ар'єрсцени. Призначення задника – закрити від глядача закулісний простір, визначити кордон останнього плану сцени.

– горизонт – це різновид задника. Спочатку з'явився як імітація небесного простору (блакитний колір, певна підсвічування). У сучасному театрі горизонт – це елемент м'якої декорації, що закриває ігрову частину сцени ззаду і з боків до 4 – го, 3 – го плану (іноді до 2 го), кріпиться до штанкети з загнутими краями. Крім «м'якого горизонту» існують тверді конструкції, але вони більш складні і використовуються не у всіх театрах.

– панорама – це мальовничий або живописно – аплікативного рухомий задник. Рух панорами відбувається з одного боку сцени на іншу паралельно порталній стіні. Панорама виготовляється набагато ширше дзеркала сцени. Часто в театрах, особливо драматичних, панорамою називають м'який горизонт, з проектується на нього рухомими зображеннями (рух хмар, пожежа, «проїжджаючі» за вікном вагона поїзда дерева і будинки і т. Д.).

– мова – полотно зі скошеними краями.

Декораційні пристосування.

– Фурко – пересувний планшет сцени, призначений для одночасної зміни великої кількості декорацій. Розмір фурки збігається з розміром ігрового майданчика основної сцени, але бувають і невеликі фурки для вивезення маленьких декорацій і для просування декорацій по сцені під час дії.

– верстат – декоративна конструкція для підйому рівня сцени в певному місці і створення рельєфного планшета сцени. Види верстатів: поміст, майданчик, щаблі, пандус (похилий верстат).

– бережок – невисока плоска декоративна конструкція, що закриває освітлювальні прилади нижньої підсвічування або низ рухомих декорацій.

– вставка – окрема складова частина декорацій, являє собою раму, обтягнуту полотном з мальовничим зображенням (пагорб, дерево, стіна будівлі і т.д.) Вставка може бути використана для проекції зображення.

– бутафорія – об'ємні предмети оформлення вистави (меблі, скульптури, посуд, їжа і т.д.)

Освітлювальне обладнання театральної сцени.

Театральні освітлювальні прилади виготовляються з широким, середнім і вузьким кутом розсіювання світла. Освітлювальні прилади з широким і середнім кутом розсіювання світла називаються софітами (металеві коробки з 2–4 рядами електроламп з світлофільтрами), а також ліхтарями. Такі освітлювальні прилади використовують для загального рівномірного освітлення сцени та декорацій. Освітлювальні прилади з вузьким кутом розсіювання світла називаються прожекторами і використовуються для освітлення окремих ділянок сцени і акторів.

Залежно від розташування, освітлювальне обладнання театральної сцени ділиться на наступні види:

1) апаратура верхнього світла – софіти і ліхтарі, розташовані над ігровою частиною основної сцени на рівні кожного плану;

2) апаратура нижнього світла – переносні освітлювальні прилади (ліхтарі «жаби»), що розміщуються на планшеті сцени найчастіше перед задником, іноді біля бічних куліс; ліхтарі рампи (хоча рампа відноситься до виносного освітлювального обладнання);

3) апаратура бокового освітлення – зазвичай прилади прожекторного типу, що встановлюються за порталній стіною з двох сторін сцени і на бічних освітлювальних галереях;

4) апаратура виносного освітлення – складається з прожекторів, встановлених поза сценою в різних частинах залу для глядачів (прожектора в бічних освітлювальних ложах залу для глядачів, «пістолет» або «гармата»).

5) апаратура горизонтного освітлення, що служить для освітлення театральних задників. Складається з верхньої нижньої, а іноді і бічного підсвічування.

6) різні спеціальні освітлювальні й проекційні прилади. Наприклад, декоративні прилади, виготовлені за ескізами художника – люстри, канделябри, ліхтарі, факела і т.д.

Сценічні освітлювальні прилади оснащені світлофільтрами різних кольорів. Світлофільтри можуть бути скляними або плівковими.

Включення і відключення більшості сценічних освітлювальних приладів, зміна світлофільтрів проводиться за допомогою централізованого пульта управління освітлювальним обладнанням – регулятора. Робота з певними видами прожекторів може проводитися вручну.

Питання для самостійної роботи:

1. На які дві основні частини розподіляється сучасне театральне приміщення?
2. Які існують типи сценічних майданчиків?
3. На які частини розподіляється сцена-коробка по вертикалі?
4. На які частини розподіляється сцена-коробка по горизонталі?
5. Що таке штанкет?
6. Що таке декорація?
7. Які існують типи декорацій?
8. Які компоненти входять до «одягу сцени»?
9. Які існують декораційні пристосування?
10. Яке освітлювальне обладнання використовується на сучасній сцені?

Література: основна: 1, 2, 3, 4, 23, 24; додаткова: 1, 2, 29, 30.

Тема 26. Основні правила сценічного оформлення хореографічного твору

План

1. Основні компоненти сценічного оформлення.
2. Правила сценічного оформлення хореографічної вистави.
3. Системи декораційного оформлення.
4. Світове оформлення хореографічної вистави.
5. Сценічні костюми.
6. Сценічні ефекти.

Художнє оформлення хореографічної вистави включає в себе наступні складові:

I Декораційне оформлення:

- м'які декорації (одяг сцени);
- тверді декорації;
- покриття планшета сцени.

II Світлове оформлення.

III Сценічні костюми і реквізит.

IV Сценічні ефекти.

Сценічні майданчики різні за своїми розмірами, будовою, технічним оснащенням. Кожна сцена передбачає свої правила оформлення, багато з яких не можуть бути застосовні на іншій. (Що добре підходить для великої сцени, буде погано виглядати на маленькій; оформлення глибинно сцени –коробки буде відрізнятися від оформлення сцени –арени і т.д.) Але в той же час художнє оформлення всіх сценічних майданчиків має загальні закономірності.

З огляду на специфіку виразних засобів хореографічного мистецтва, сцена для танцювального уявлення повинна бути, підготовлена, насамперед, для безпечної роботи танцівників. На сценічному майданчику не повинно знаходитися велика кількість декорацій, планшет сцени повинен бути рівним, без пошкоджень. Світлове оформлення і сценічні ефекти не повинні заважати танцюристам і повинні бути безпечними.

Правила сценічного оформлення хореографічного уявлення.

1. Залежність сценографії від типу сценічного майданчика (глибинна сцена –коробка, сцена –арена, бальний зал і т.д.) і розташування місць для глядачів.
 2. Залежність сценографії від виду хореографічного мистецтва.
 3. Залежність сценографії від теми, ідеї, змісту вистави.
 4. Залежність сценографії від віку виконавців і глядачів.
 5. Збереження історичної та стильової правдоподібності.
 6. Використання сценічної стилізації («театральної умовності»).
 7. Дотримання правил зорового сприйняття:
 - виділення основних і другорядних місць на сцені;
 - виділення з допомогою костюмів солістів;
 - сценічне оформлення не повинно відволікати увагу глядачів від дії вистави.
 8. Дотримання «сценічної правдоподібності» при створенні декорацій і реквізиту (декорації і реквізит повинні виглядати правдоподібно, мати «правильний» вага, наприклад, кам'яна стіна повинна виглядати кам'яної).
 9. Усунення з допомогою оформлення недоліків сценічного майданчика.
 10. Дотримання правил техніки безпеки.
- I. Декораційне оформлення сценічного майданчика.

У сучасному театральному мистецтві використовуються кілька систем і прийомів декораційного оформлення. До основних систем декораційного оформлення відносяться:

1. Кулісна пересувна система складається з традиційних бічних куліс, падуг, задника. Лаштунки можуть бути м'якими або жорсткими (прямі або фігурні).

2. Кулісно –арочна система (різновид ажурна). Замість традиційних бічних куліс і падуг використовуються полотна, зшиті у вигляді арок з мальовничими елементами з боків і нагорі (стовбури і гілки дерев, архітектурні елементи). На сцені може бути до 75 таких кулісних арок, фоном для яких служить мальовничий задник. При використанні ажурною кулісно –арочної системи «лісові» або «архітектурні» кулісні арки підклеюються на тюль або спеціальні сітки. Кулісно –арочні системи застосовуються в сучасному театрі головним чином в оперно –балетних спектаклях.

3. Павільйонна система зображує закрите приміщення і складається зі стінок-рам, затягнутих полотном і розписаних під малюнок шпалер, дощок, кахлю і т.д. Стінки можуть бути «глухими» або мати отвори для вікон і дверей. За вікнами або дверима зазвичай ставлять «заспіннікі» – частини декорацій, на яких зображені відповідні пейзажні або архітектурні мотиви. Павільйонна декорація прикривається стелею, який підвішується до штанкети.

4. Об'ємна система. При цій системі декораційного оформлення використовуються деталі декорацій з 1, 2 або 3 системи декораційного оформлення, а також об'ємні декорації і декораційні пристосування (верстати, пандуси, сходи та ін. Декораційні споруди для зображення терас, пагорбів, будівель і т. Д.). Конструкції верстатів і декорацій зазвичай маскуються живописними полотнами або бутафорськими рельєфами (камені, коріння дерев, трава і т. Д.).

5. Проекційна система. При цій системі декораційного оформлення використовуються деталі декорацій з 1, 2 або 3 системи декораційного оформлення, а також проекція на екран кольорових або чорно –білих зображень (малюнки, фотографії, кіно і відеозображення). Проекція здійснюється за допомогою театральних проекторів. Екраном може служити задник, бічні лаштунки, стіни павільйонної системи декораційного оформлення, підлогу, «вставки», елементи твердих плоских і об'ємних декорацій. Існує пряма проекція (проектор знаходиться перед екраном) і проекція на просвіт (проектор знаходиться за екраном). Проекція може бути статичною (архітектурні, пейзажні мотиви) і динамічною (рух хмар, дощ, сніг і т.д.).

Кулісні пересувна, кулісні –арочна і павільйонна системи декорацій є основними (базовими); об'ємна система включає в себе елементи однієї з базових систем і об'ємні декораційні споруди; проекційна система також включає в себе елементи однієї з базових систем і проекційні зображення.

Названі системи декорацій використовуються в різних прийомах оформлення хореографічних вистав. Найбільш часто зустрічаються симультанний і умовний прийоми декораційного оформлення.

При симультанном прийомі декорації різних місць дії показані одночасно і знаходяться на сцені протягом всієї вистави.

При умовному прийомі декорації зображують одне місце дії.

За допомогою певного розміщення окремих елементів декораційного оформлення можна візуально змінювати розмір сцени, створювати ілюзію простору, ілюзію глибини сцени. Якщо на першому плані поставити об'ємну декорацію, наприклад, дерево, то весь задній план відсунеться і створиться додатковий космос. А якщо поставити декорації ще й на другому і третьому планах, глибина сцени візуально збільшиться ще більше. Має значення і колір декорацій – вони повинні бути світліше в міру віддалення в глибину. Якщо все декорації поставити нема на пряму лінію, а на ламану, то простір сцени збільшиться більше, тому що пряма лінія завжди коротше ламаної. На маленькій сцені краще використовувати не вертикальні, а діагональні лінії.

Ефекту збільшення глибини сцени можна домогтися і за допомогою підсвічування. Освітлення заднього плану в цьому випадку має бути більш світлим, ніж освітлення першого плану.

Якщо сцена дуже широка і неглибока, можна трохи зрушити до центру бічні лаштунки, що візуально збільшить глибину. На таких сценах бажано не застосовувати горизонтальних ліній на всю ширину сцени.

Зміна декорацій проводиться:

- 1) за допомогою підйомно-опускних сценічних механізмів;
- 2) за допомогою фурок;
- 3) за допомогою поворотного круга.

Для зміни декорацій необхідно:

- 1) закриття основного або інтермедійним завіси;
- 2) виключення світла на сцені і в залі для глядачів.

II. Світлове оформлення хореографічного уявлення.

Світло на сцені допомагає відтворити місце і обстановку дії, створює необхідний настрій, іноді світло є майже єдиним засобом оформлення.

При загальному освітленні світло на сцену повинен бути спрямований з трьох сторін: зверху, знизу і з боків, щоб на сцені не було тіней (від акторів і від декорацій).

Різні види декоративного оформлення вимагають певних прийомів освітлення. Для плоских мальовничих декорацій необхідно, головним чином, загальне рівномірне освітлення. Об'ємні декорації вимагають місцевого (прожекторні) освітлення, що створює світлові контрасти і що підкреслює об'ємність оформлення. При одночасному використанні і плоских і об'ємних декорацій відповідно застосовується змішана система освітлення

Крім звичайного світла для оформлення сценічного майданчика може використовуватися світлова проекція. З її допомогою створюються різні динамічні проекційні ефекти і статичні зображення, які замінюють мальовничі або будь-які інші деталі декоративного оформлення. Різновидами світлової проекції є фото проекція і відео проекція.

III. Сценічні костюми.

Сценічний танцювальний костюм – це одяг танцюриста на сцені. У танцювальний костюм входять: предмети одягу, спеціальна танцювальне взуття, зачіска (перуку), головний убір, прикраси, грим (маска), доповнення (реквізит). Костюм в танці є одним з важливих компонентів оформлення хореографічної вистави. Танцювальний костюм допомагає танцюристу в створенні хореографічного образу, формує зовнішній вигляд персонажа, характеризує історичну, соціальну, вікову, національну приналежність сценічного персонажа, разом з іншими компонентами оформлення створює зоровий образ вистави.

Створення танцювального костюма підпорядковується певним правилам, що залежать, перш за все, від особливостей виразних засобів хореографічного мистецтва. Танцювальна одяг і взуття повинні бути зручними, безпечними і максимально підкреслювати виконання хореографічних рухів.

Правила створення танцювального костюма.

1. Залежність костюма від виду хореографічного мистецтва.
2. Залежність костюма від хореографічного образу.
3. Залежність костюма від віку виконавців і глядачів.
4. Залежність костюма від типу сценічного майданчика і розташування місць для глядачів.
5. Використання сценічної стилізації.
6. Збереження історичної та стильової правдоподібності.
7. Поєднання деталей одягу з гримом, зачіскою, прикрасами та реквізитом.
8. Поєднання костюма з декоративних і світловим оформленням сценічного майданчика.
9. Використання костюма для візуального зміни фігури танцівника (особливості крою, силуетні і фасонні лінії, об'ємні деталі – толщинки).
10. Дотримання правил техніки безпеки костюмів.

У процесі роботи з танцювальними костюмами і танцювальним взуттям важливим є дотримання правил їх експлуатації. Для тривалого збереження сценічних костюмів в хорошому стані важливо правильно їх чистити, прати, прасувати, а також правильно зберігати і перевозити. Танцювальне взуття повинна використовуватися тільки на сценічних майданчиках, якщо танцювати на асфальті, траві, бетонних плитах і т.д., вона швидко зноситься.

Важливим елементом костюма є реквізит – невеликі предмети, з якими працюють актори (віночки, парасольки, віяла, тростини, шаблі, квіти і т.д.) Реквізит повинен поєднуватися з основними компонентами костюма за принципом стильового і колірної єдності. Дуже важливо, щоб реквізит виглядав правдоподібно. Часто саме реквізит виступає основним елементом формування візуального образу (казковий персонаж Червона шапочка – червоний головний убір і корзинка і т.д.)

IV. Сценічні ефекти.

У сучасному театрі сценічні ефекти діляться на: звукові, світлові (світло –кіно – проекційні) і механічні.

За допомогою звукових (шумових) ефектів на сцені відтворюються звуки навколишнього життя: звуки природи (вітер, дощ, гроза, спів птахів і т.д.), виробничі шуми (завод, будівництво і т.д.), транспортні шуми (поїзд, літак і т.д.), батальні (військові) шуми (постріли, рух військової техніки і т.д.), побутові шуми (скрип дверей, звук годин і т.д.)

До світлових ефектів належать:

1) імітація природного освітлення (ранковий, денний, нічне освітлення при різноманітних природних явищах: схід і захід сонця, ясне і хмарне небо і т.д.);

2) стаціонарні світлові ефекти – імітація певних природних явищ: місяць, зірки, блискавка, веселка, туман і т.д.;

3) динамічні світлові ефекти – імітація певних типів природних явлень – вогняні вибухи, виверження вулкана, хвилі, снігопад, а також імітація руху транспорту – хід поїзда.

До механічних ефектів належать різного роду польоти – динамічні переміщення акторів або бутафорії вище планшета сцени; провали – переміщення акторів, бутафорії або декорацій в 1 ярус нижньої сцени; механічне переміщення різних видів декорацій (човен, корабель, карусель і т.д.)

Для здійснення вищезазваних механічних ефектів використовується типове сценічне обладнання, численні інші механічні ефекти виробляються за допомогою спеціально сконструйованого обладнання для конкретного спектаклю.

Питання для самостійної роботи:

1. Які компоненти входять до поняття «сценічне оформлення вистави»?
2. Назвіть правила сценічного оформлення хореографічної вистави.
3. Перелічіть та охарактеризуйте системи декораційного оформлення.
4. Які існують правила світлового оформлення хореографічної вистави?
5. Правила створення сценічних костюмів.
6. Які існують сценічні ефекти?

Література: основна: 1, 2, 3, 4, 20, 22, 23, 24, 25, 27; додаткова: 1, 2, 6, 7, 8, 19, 29, 30, 44, 45, 47.

Тема 27. Танцювальний костюм: загальна характеристика та історичний розвиток.

План

1. Танцювальний костюм у балетах XVII-XVIII ст.
2. Танцювальний костюм у балетах XIX ст.
3. Реформа балетного костюму на початку XX ст.
4. Танцювальний костюм у балетах Радянського Союзу.
5. Танцювальний костюм сучасного танцю XX ст.

Костюм – один з важливих компонентів оформлення вистави.

Роль костюма в танці значніше, ніж в драмі або опері, так як танець позбавлений словесного тексту, і його зорова сторона несе підвищене навантаження.

Костюм в танцювальних виставах історично змінювався в зв'язку з еволюцією хореографічного мистецтва. На перших етапах розвитку він майже не відрізнявся від побутових одягу придворних. У виставах бароко костюм був особливо пишним і нерідко великоваговим. В період класицизму з'являється стилізована антична туніка (хітон), а в комедійні балети стали проникати народно –побутові костюми. Реформатор балетного костюма Ж. –Ж. Новерр в кінці 18 століття вніс великі зміни в костюм танцівників,

полегшивши його: вкоротив жіночі сукні, спростив взуття, зменшив кількість прикрас і оздоблень.

Корінна реформа балетного костюма, яка привела до формування сучасного типу костюма, сталася в мистецтві романтизму (балет "Сильфіда" 1832 року постановник Ф. Тальоні). Замість побутової спідниці стали застосовувати довгий Тюнік (не плутати з античної тунікою) стала попередником пачки; взуття на підборах була замінена спеціальними балетними туфлями.

У виставах А. Сен –Леона і М. І. Петіпа романтичний Тюнік трансформувався в пачку, яка в подальшому ставала все коротшою.

Значний внесок у розвиток костюма в балеті внесли російські художники початку 20 століття – Л. С. Бакст, К. А. Коровін, А. Н. Бенуа, М. К. Реріх – (Лев Самойлович, Костянтин Олексійович, Олексій Миколайович, Микола Костянтинович) творчого об'єднання "Світ мистецтва « ».

У балеті початку ХХ століття стиль костюмів, створений Ф. Ф. Федоровський і А. Я. Головіним, частково був близький до живописних традицій "Світу мистецтва". У той же час представники вільного танцю (послідовники А. Дункан) відродили античний костюм – хітон, туніку. У дослідях К. Я. Голейзовського танцівники виконували свої номери в трико, "купальниках". У балетах 30х -50х років ХХ століття костюм наближався до побутового одягу. У той же період на сцені з'являвся стилізований варіант народного костюма (і в балетній виставі, і у виступах ансамблів народно-сценічного танцю). Поява нових типів танцювального костюма пов'язано із зародженням та розвитком нових видів сценічного хореографічного мистецтва: сучасний танець, спортивний танець.

Питання для самостійної роботи:

1. Які характерні риси були притаманні танцювальному костюму у балетах XVII-XVIII ст.?
2. Охарактеризуйте танцювальний костюм у балетах XIX ст.
3. Які реформи відбулися в балетному костюмі на поч. ХХ ст. завдяки російським художникам-сценографам?
4. Охарактеризуйте розвиток балетного костюму у радянському балеті?
5. Охарактеризуйте танцювальний костюм нових напрямів хореографічного мистецтва у ХХ ст.

Література: основна: 1, 2, 3, 4, 20, 22, 23, 24, 25, 27; додаткова: 1, 2, 6, 7, 8, 19, 29, 30, 44, 45, 47.

Навчальне видання

НАРОДНИЙ КОСТЮМ

Конспект лекцій

Освітньої програма *НАРОДНА ХОРЕОГРАФІЯ*

галузі знань 02 Культура і мистецтво
спеціальності 024 Хореографія
факультету Хореографічного мистецтва

Укладач

Курдупова Олена Миколаївна, старший викладач

Друкується в авторській редакції

Комп'ютерний набір та верстка Курдупова О. М.

План 2019

Підписано до друку

Формат 60x84/16, Гарнітура «Times».

Папір для мн. ап. Друк ризограф.

Ум. друк. арк. Обл. вид. арк. Тираж 50. Зам. №

ХДАК, 61057, Харків-57, Бурсацький узвіз, 4

Надруковано в лаб. множ. техніки